

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

Філологічні студії:

збірник наукових праць
студентів і магістрантів
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

Випуск 18

Вінниця
«Нілан-ЛТД»
2020

УДК 80/82(06)

Ф 54

Склад редакційної колегії:

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний редактор);

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор;

Павликівська Н. М., доктор філологічних наук, професор;

Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор;

Куцевол О. М., доктор педагогічних наук, професор;

Поляруш Н. С., кандидат філологічних наук, доцент;

Віннічук А. П., кандидат філологічних наук.

Рецензент:

Б. О. Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 9 від 28.05.2020)*

За зміст публікацій відповідають автори.

Ф 54 **Філологічні студії** : збірник наукових праць студентів і магістрантів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; відп. ред. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ фірма «Нілан ЛТД», 2020. Вип. 18. 188 с.

ISBN 978-617-7121-37-3

Збірник наукових статей підсумовує науково-дослідницьку роботу студентів і магістрантів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха в 2019 році. «Філологічні студії» репрезентують розвідки з актуальних проблем українського мовознавства, літературознавства, методики викладання філологічних дисциплін у школі.

Для викладачів, учителів та студентів гуманітарного профілю.

УДК 80/82(06)

ISBN 978-617-7121-37-3

© Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2020
© ТОВ фірма «Нілан-ЛТД», 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
-----------------	---

РОЗДІЛ I МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Гарник Діана КОНЦЕПТ <i>УКРАЇНА</i> В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ КАРТИНАХ СВІТУ Т. ШЕВЧЕНКА ТА В. СТУСА.....	11
---	----

Гульчак Юлія ЛІНГВІСТИЧНА СУТНІСТЬ ПОМИЛКИ	17
--	----

Довбенко Інна КЛАСИФІКАЦІЯ МОВНИХ НОРМ І ПОМИЛОК У ВІТЧИЗНЯНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	21
---	----

Драпак Дар'я ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ПРИСВІЙНОСТІ В ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА.....	27
--	----

Дрозд Оксана АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ.....	32
--	----

Єреховська Олена ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЛАСНИХ НАЗВ У ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ.....	38
--	----

Казмірчук Ірина ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАТОПОЕТИКИ.....	42
---	----

Козак Марія ЕКСПРЕСИВНІ ВИЯВИ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ.....	47
--	----

Кондрашова Вікторія АНТРОПОНІМІКОН АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ ЗУА ФАКУЛЬТЕТУ ФІЛОЛОГІЇ Й ЖУРНАЛІСТИКИ ІМЕНІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО: СЕМАНТИКО- МОТИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ.....	52
---	----

Марчук Тетяна СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРОСТИХ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ПЕРІОДИКИ	56
Мельник Ганна СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ ВІННИЧЧИНИ.....	62
Мерчук Валентина НОМІНАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЗООНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ БОТАНІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ	69
Назарова Валентина МОВНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 2-й ПОЛОВИНИ ХХ ст.....	77
Петренко Руслана ПУНКТУАЦІЙНІ ПОМИЛКИ В СУЧАСНИХ МЕДІАТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ВІННИЦЬКОЇ ГАЗЕТИ «МІСТО»).....	81
Петрик Діана ДІЄСЛОВОНАЗВИ АКТИВ МОВЛЕННЯ У ДІАЛОЗІ (В ДІАЛОГІЧНИХ ЄДНОСТЯХ).....	86
Рудь Валентина ВЕРБАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЩАСТЯ» В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ	92
Скічко Ірина СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ МОВЛЕННІ (за матеріалами вінницьких газет).....	98
Слободянюк Наталія ВАЛЕНТИСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПОВНОЗНАЧНИХ СЛОВОНАЗВ ДЕНОТАТИВ	104
Стецюра Аліна ПОЕТОНІМИ МАЛОЇ ПРОЗИ ДАРИ КОРНІЙ	110
Федорчук Наталія СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-ТРАНСФОРМІВ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ	115

Химич Марина
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЕПІТЕТА В ПОРТРЕТНІЙ
ХАРАКТЕРИСТИЦІ ПЕРСОНАЖІВ (ЗА РОМАНОМ І. НЕЧУЯ-
ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»).....120

Шпильчук Юлія
ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ПРАЦЯ» В
УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ130

РОЗДІЛ II ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Борисова Наталія
АВТОБІОГРАФІЗМ ПОВІСТІ «ПОТЕРЧАТА» ВОЛОДИМИРА
РУТКІВСЬКОГО137

Брижата Діана
ЕТНОАРХЕТИПНІСТЬ ПРОЗИ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА НА ТЛІ
ДОБИ144

Григорович Олександра
КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ «ЗВ'ЯЗКУ ЧАСІВ»
(НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ЮРІЯ МУШКЕТИКА).....149

Дерещук Вікторія
ПСИХОЛОГІЗМ НОВЕЛИ «НЕ ПЛАЧТЕ ЗА МНОЮ НІКОЛИ...»
МАРІЇ МАТІОС155

Ковалюк Богдана
МЕНТАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН МАЛОЇ ПРОЗИ ВАЛЕНТИНИ
МАСТЄРОВОЇ159

Лялюк Дарія
ЕСТЕТИЧНА ПАРАДИГМА ПОЕЗОТВОРЧОСТІ
ГРИЦЬКА ЧУБАЯ В АНДЕЇГРАУНДІ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА.164

Шаласва Світлана
СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО ДЕТЕКТИВУ ЯК
ЖАНРУ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ168

Яроцька Ірина
ФЕНОМЕН МЕМУАРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ173

РОЗДІЛ III
ДИДАКТИЧНІ СТУДІЇ

Лабунець Вікторія ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ	179
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	183

ПЕРЕДМОВА

Науково-дослідницька робота студентів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха засвідчує: успіх досягається лише тоді, коли викладач, науковий керівник сам є активним й успішним ученим. Тому ми практикуємо об'єднання наукових зусиль викладачів і студентів факультету над підготовкою спільних досліджень.

Студенти-філологи долучаються до реалізації міжнародних наукових проектів: зокрема, 2019 р. студенти спеціалізації «Польська мова» були залучені до реалізації міжнародної угоди про співпрацю. Зокрема, у форматі угоди про співпрацю між ВДПУ імені Михайла Коцюбинського та Інститутом славістики Польської академії наук (м. Варшава) студенти та викладачі (доц. Гороф'янюк І. В., асист. Рябошапка О. В.) продовжили роботу над перекладом, науковим аналізом подільського діалектного словника XIX ст. *«Słowniczek Prowincjałizmów Podolskich»*, укладеним поляком О. Кремером.

Школою, де відбувається становлення молодого науковця, є наукові форуми різних рівнів. У 2019 р. на факультеті зорганізовано понад 10 студентських наукових конференцій, із них – 4 конференції всеукраїнського та регіонального рівнів:

- VIII Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених *«Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи»* за участю 30 студентів-гостей із ВИШів Хмельницького, Умані, Чернівців, Кропивницького, Кам'янця-Подільського та Інститут історії і філології Академії імені Яна Длугоша (м. Ченстохова, Польща);

- IV Всеукраїнська інтернет-конференція студентів, магістрантів та молодих учених *«Актуальні проблеми сучасної мовної та літературної освіти в середніх навчальних закладах»*;

- III Міжвузівська науково-практична конференція *«Українське слово в контексті сучасних соціально-культурних змін»* за участю студентів Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, Вінницького національного аграрного університету;

- 15-а Студентська міжвузівська науково-практична конференція «*Етнос. Мова. Культура*», на якій, крім студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Стельмаха, виступили ще 3 студенти Вінницького обласного комунального гуманітарно-педагогічного коледжу;
- 5-й Всеукраїнський конкурс «*Шевченкова весна*», на який надіслали творчі роботи учасники з м. Вінниці та районів Вінницької області, Луганської, Черкаської, Київської областей;
- 2 Регіональні семінари «*Із секретів літературної творчості*»: «*Скелети у шафах*» та «*Війна і слово*»;
- II етап Всеукраїнської студентської олімпіади з навчальної дисципліни «*Українська мова (за професійним спрямуванням)*», у якому взяли участь учасники з понад 50 ВИШів України.

На факультеті здійснюється координування науково-дослідною роботою студентів через систему проблемних груп та наукових гуртків. Упродовж 2019 р. функціонувало 23 студентські наукові об'єднання: проблемні групи, наукові гуртки та групи підготовки до фахових олімпіад і конкурсів – II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади (керівники – доц. Поляруш Н. С., доц. Павлушенко О. А.), II етапу Всеукраїнської олімпіади з журналістики (керівник – доц. Каленич В. М.), до II етапу Міжнародного конкурсу ім. П. Яцика (керівник – доц. Богатько В. В.).

Результати цієї різновекторної роботи зі студентами втілилися в підготовці **13** переможців наукових конкурсів та фахових олімпіад всеукраїнського рівня:

1. Студентка II курсу **Ганна Мельник** виборола **II місце** на Всеукраїнській студентській олімпіаді з української мови та літератури (наук. керівники – проф. Завальнюк І. Я., доц. Поляруш Н. С.).

2. Студентка II курсу **Тетяна Олійник** посіла **I місце** на Всеукраїнській студентській олімпіаді зі спеціальності «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (наук. керівник – доц. Прокопчук Л. В.).

3. Здобувач СВО магістр **Тетяна Сорока** виборола **III місце** на Всеукраїнській студентській олімпіаді з німецької мови.

4. Студентка IV курсу **Людмила Михальчук** посіла **I місце** на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з

української мови, літератури (з методикою їх викладання) (наук. керівник – доц. Гороф'янюк І. В.).

5. Здобувачі СВО магістр **Альона Крилевська** та **Вікторія Скриганюк** здобули **III місце** на Всеукраїнському конкурсі наукових робіт з «Української мови і літератури та методики їх викладання» (наук. керівник – доц. Віннічук А. П. та ст. викл. Пойда О. А.).

6. Студент IV курсу **Олександр Назарчук** виборов **II місце** на Всеукраїнському конкурсі наукових робіт із «Журналістики» (наук. керівник – доц. Лешко У.О.).

7. Студентка III курсу **Аастасія Лесик** здобула **III місце** на Всеукраїнському конкурсі наукових робіт із «Журналістики» (наук. керівник – асист. Дяченко М. В.).

8. Студентка I курсу **Діана Гарник** посіла **II місце** на IX Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка (наук. керівники – проф. Іваницька Н. Л., ст. викл. Зелененька І. А.).

9. Студентка II курсу **Ганна Мельник** виборола **III місце** на IX Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка (наук. керівники – проф. Завальнюк І. Я., доц. Ткаченко В. І.).

10. Студентка II курсу **Ганна Мельник** посіла **III місце** на XIX Міжнародному конкурсі з української мови імені П. Яцика (наук. керівник – проф. Завальнюк І. Я.).

11. Під керівництвом ст. викл. Пойди О. А. студентки IV курсу **Людмила Михальчук, Тетяна Марчук** вибороли **гран-прі** на V Всеукраїнському фестивалі буктрейлерів «Book Fashion 2019»; Магістранти **Вікторія Скриганюк** і **Альона Крилевська** здобули на цьому конкурсі **III місце** в номінації «Трейлер до художньої книги». Студенти III курсу **Анастасія Лесик, Богацька Руслана, Леся Бомко** та **Ольга Крупко** вибороли **I місце** в номінації «Трейлер до художньої книги» (керівник – доц. Лешко У. О.).

Студенти факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха за 2019 р. опублікували понад **130** одноосібних студентських статей у наукових збірниках закладів вищої освіти Вінниці, Умані, Бахмута, Старобільська.

Початок 2019 року вселяє надію, що попереду – нові перемоги та здобутки професорсько-викладацького складу та студентської молоді факультету філології й журналістики імені Михайла

Стельмаха. Пропонований збірник «Філологічні студії» (випуск 18) є черговим свідченням актуальності наших наукових пошуків, які, з одного боку, націлені на збереження славних традицій факультету, а з другого, – на формування новітньої парадигми української філологічної думки.

*Інна Гороф'янюк, редактор збірника,
заступник декана факультету
філології й журналістики імені
Михайла Стельмаха з наукової
роботи, кандидат філологічних наук,
доцент*

РОЗДІЛ I МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Діана Гарник
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О. А.

КОНЦЕПТ *УКРАЇНА* В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ КАРТИНАХ СВІТУ Т. ШЕВЧЕНКА ТА В. СТУСА

Процеси пізнання відбуваються за безпосередньої участі мови, саме вона забезпечує протікання когнітивних процесів та існування когнітивних структур. Дослідженням згаданих процесів та структур займається новий напрямок лінгвістичних досліджень – когнітивна лінгвістика. Можливість моделювання мовної картини світу з урахуванням культурологічно-когнітивного досвіду та подальшим встановленням спільних особливостей розвитку семантики слова є новим перспективним напрямом мовознавства.

Починаючи з 50-х років ХХ століття в центрі уваги лінгвістичних досліджень перебуває вербалізація образу світу, сформованого у свідомості носіїв мови. Оскільки мова нерозривно пов'язана з національною історією, культурою та духовністю, то процес її осмислення стає неможливим без урахування фігури мовця – того, хто спостерігає, мислить, аналізує та перетворюється на об'єкт когнітивно-комунікативного вивчення мовленевої діяльності.

Дослідження цього зв'язку передбачає вивчення мовної картини світу, яка містить пізнавальну інформацію про дійсність, оцінні судження та асоціації. Вивчення цієї інформації, закодованої в системі тексту, у формальній та семантичній структурі окремих слів, у конотативних нашаруваннях лексичних одиниць є актуальною проблемою лінгвістичної науки, якій присвятили свої праці Аскольдов-Алексеев С. А. [Аскольдов-Алексеев 1928], Даниліна О. В. [Даниліна 2010], Мороз О. О. [Мороз 2010], Ніконова В. Г. [Ніконова 2012] та інші. Вербальну експлікацію

концептів у художніх текстах досліджували Швидка Н. В. [Швидка 2017], Павлушенко О. А. [Павлушенко 2019].

Досі немає цілісного дослідження концепту *Україна* в індивідуально-авторських картинах світу Т. Шевченка та В. Стуса. Уперше здійснено повний когнітивний аналіз функціонування концепту *Україна* в мові художніх творів Т. Шевченка та В. Стуса.

Важливим елементом національної культури є власні назви, які відіграють важливу роль у самоідентифікації громадянина. До таких назв належить топонім Україна.

«Словник української мови» за редакцією Б. Грінченка подає такі визначення терміну «Україна»: 1) країна; 2) Україна, Малоросія – країна, населена українським народом [Грінченко 1958: 563].

Концептуальний аналіз словникового дискурсу свідчить про те, що концепт Україна належить до суспільно-політичних, географічних, ідеологічних і культурно вагомих концептів.

Концепт *Україна* нерозривно пов'язаний з особливостями ментальності народу, у концептуальній системі якого він функціонує, оскільки в національно-культурних вербальних стереотипах якнайповніше відображено особливості сприймання світу певним етносом. Незаперечним є факт, що національна самоідентифікація народу, його потенціал та історія знаходять своє відображення в художніх текстах, які конденсують та репрезентують культурний досвід нації. Цими репрезентаторами, що відбивають мовну картину світу, є концепти. На нашу думку, тексти таких визначних постатей української літератури як Тарас Григорович Шевченко та Василь Семенович Стус вдало відображають національний дух українського народу та представляють етнос світовій культурі.

Оскільки як Шевченко, так і Стус тривалий період перебували далеко за межами домівки, то цілком природно, що відповідною семантикою позначено сам онім – «далека рідна земля»: *Прилини до мене, хоч на одно слово, Та про Україну мені заспівай!* (Т. Шевченко, «На вічну пам'ять Котляревському»). *Україно, тебе вже не видно – ні тополь твоїх, ні дубів. За Михайлівським хутором, рідна, я надовго тебе загубив* (В. Стус «Глухо сосни скриплять на світанні...»).

Знаходить свій відгук в поезії й історія часів національно-визвольної боротьби, тому широко вживається онім «Україна» на позначення території, на якій відбувалися події національної історії: *Було колись – в Україні Ревіли гармати; Було колись – запорожці Вміли панувати* (Т. Шевченко, «Іван Підкова»). *Та як, люльки закуривши В Польщі на пожарі, В Україну верталися, Як бенкетували* (Т. Шевченко «Все йде, все минає»).

Тарас Шевченко та Василь Стус мали одну мету, але обидва були засуджені владою та заслані за межі Батьківщини, що й вплинуло на вираження лексеми «Україна» за допомогою словосполучень *втрачена земля* (В. Стус «О земле втрачена, явися!»), *край далекий* (Т. Шевченко «Сліпа»), *не своя земля* (Т. Шевченко «Мені однаково, чи буду»). А до того ж низка політичних чинників та власна доля авторів зумовили тісне сплетіння прикметника «далекий» з топонімом «Україна» у свідомості носіїв мови: *далека Україна* (Т. Шевченко, «Невольник»), *даленіє дальня Україна* (В. Стус «Неначе стріли, випущені в безліт...»). У зв'язку з цими ж факторами є поширеними конструкції *на тую Україну, на тую країну* (Т. Шевченко «Заросли шляхи тернами»), *там – Україна* (В. Стус «Сосна із ночі впливля, мов щогла...»), *по тій Україні* (Т. Шевченко «Гайдамаки»), *там ридає Україна* (В. Стус «Чого ти ждеш...»), *десь Україна – там* (В. Стус «На схід, на схід, на схід...»). Сполучення терміну «Україна» із займенником *той* і прислівником *там* лаконічно виражає усвідомлення мовців відірваності від рідної землі.

У ментальному просторі геніїв Україна виразно постає в образі матері – їхньої покровительки, що віддзеркалюють лексеми *ненька, матір: моя ненько, Моя Україно* (Т. Шевченко «Думи мої, думи мої...»), *З руїни вже мати не встане* (В. Стус «За літописом Самовидця»), *А ви Україну ховайте: Не дайте матері, не дайте В руках у ката пропадать* (Т. Шевченко «Гайдамаки»), *Раби зростають до синів Своєї України-матері* (В. Стус «Сто років як сконала Січ»). Таке вторинне значення є здобутком як культури, так і мови, а тому відіграє важливу роль у розбудові текстових концептів і їх тлумачення читачем.

Розуміння власної національної самоідентифікації митці передають за допомогою структур із присвійними займенниками *моя, наша, своя*, які є типовими й закономірними для вираження

концепту «Україна»: *Моя Україно* (Т. Шевченко «Катерина»), *Давно опазурились солов'ї, одзьобились на нашій Україні* (В. Стус «Останній лист Довженка»), *Моя Україна палає У мить догорянь* (В. Стус «Моя Україна забула...»), *Нехай свою Україну Я ще раз побачу* (Т. Шевченко, «До Основ'яненка»).

Та поруч із образом *України-неньки* постає *Україна-сирота* й *Україна-вдова*: *А ти, моя Україно, Безталанна вдово* (Т. Шевченко «Сон»), *Це той Первий що розпинав Нашу Україну, А Вторая доконала Вдову сиротину* (Т. Шевченко «Сон»), *Отак то, Богдане! Занапастив еси вбогу Сироту Украйну* (Т. Шевченко, «Великий льох»).

Логічним є зв'язок образів «*Україна-мати*» й «*народ-діти*», тому мовним репрезентантом концепту *Україна* стає лексема «*син*»: *Чого ж ви чванитеся, ви! Сини сердешної України!* (Т. Шевченко «І мертвим, і живим...»), *Гинуть! Гинуть! У ярмах лицарські сини* (Т. Шевченко «І виріс я на чужині»), *Там ридає Україна над головою сина* (В. Стус, «Чого ти ждеш...»), *Побрали з собою в чужину весь тонкоголосий ясир, бодай ви пропали, синочки, бодай ви пропали* (В. Стус «За літописом Самовидця»).

У певних контекстах семантичними відповідниками образу «*Україна*» стають лексеми «*земля*», «*край*», «*світ*», «*сторона*». Варто зазначити, що концепт *Україна* репрезентують опозиційні образи «*рай*» та «*пекло*»: *Подивиться на рай тихий, На свою країну* (Т. Шевченко «І мертвим, і живим...»), *І рай, і пекло – все тут під'яремне* (В. Стус «О краю мій...»).

У процесі об'єктивзації концепту автори використовують розгорнуту асоціативну структуру, до якої належать топоніми *Чигирин, Суботів, Київ, Хрещатик, Прип'ять*. Окреме місце у вербалізації концепту посідає лексема «*земля*», на основі якої вибудовується розгорнута образно-асоціативна система: «*рідна земля*», «*заплакана земля*», «*трепетна земля*», «*козцька земля*», «*земля, полита кров'ю*». Представлені образи ґрунтуються насамперед на історичному досвіді держави та її народу, в уяві якого *Україна* постає в образі «*скаліченої землі*», репрезентованому конструкціями слів «*наруга революцій*» (В. Стус «О краю мій...»), «*земля, рабована віками*» (В. Стус «Сто років як сконала Січ»), «*земля в кайданах*» (Т. Шевченко «Єретик»).

Характерною для мовотворчості Шевченка та Стуса є опозиція *«рідний край – чужина»*: *Коротке – рідне, довге – що чужинне* (В. Стус, «Кривокрилий птах...»), *Ще видиться: чужий далекий край* (В. Стус, «Чого ти ждеш...»), *Обабіч – чужаниця чужина. Під кожним під крилом – чужа чужина* (В. Стус, «Неначе стріли, випущені в безліт...»), *На чужину з України Брати розійшлися...* (Т. Шевченко «В казематі»).

Зазначимо, що концепт *Україна* формується за допомогою такого художнього засобу як метонімія, що надає лексемі нового значення – *«народ»*: *Зажурилась Україна – Така її доля!* (Т. Шевченко, «Катерина»), *Дніпро на нас розсердився, Плаче Україна...* (Т. Шевченко «Гайдамаки»), *Гомоніла Україна, Довго гомоніла* (Т. Шевченко «Гайдамаки»), *Там ридає Україна над головою сина* (В. Стус «Чого ти ждеш»), *Україна тривожиться, Бунтує* (В. Стус «Моя Україна забула...»).

Осмислення героїчного минулого нашої держави накладає свій відбиток на відображення картини світу, тому поряд зі словом «Україна» виступає образ *«слава»*: *От де, люде, наша слава, Слава України!* (Т. Шевченко «До Основ'яненка»), *Наша воля й слава! Пливають собі та співають* (Т. Шевченко «Гамалія»), *Україна, Лебединя, Слава за сином назирає з під руки* (В. Стус, «Здається, чую: лопають каштани...»).

Але все ж світобачення та погляди митців на Україну сконцентрувалися в епітеті *«тихий»*: *Подивіться на рай тихий, На свою країну* (Т. Шевченко «І мертвим, і живим...»), *Світе тихий, краю милий, Моя Україно* (Т. Шевченко, «Розрита могила»).

Автори загострюють увагу на *неповторності* краю: *Нема на світі України, Немає другого Дніпра* (Т. Шевченко «І мертвим, і живим...»), *Бо як не стане України, тоді не стане і біди* (В. Стус «Костомарв у Саратові, VI»).

На нашу думку, частково концепт *Україна* формується за участю конструкцій із займенником *«весь»*, що виражає ідею єдності держави, що є наскрізною у творчості Шевченка й Стуса: *Не десять душ, а, слава богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна* (Т. Шевченко «Гайдамаки»), *Задзвонили в усі дзвони По всій Україні* (Т. Шевченко «Гайдамаки»), *Відговорили всі струмки, а Україна, Лебединя, Слава за сином назирає з під руки...* (В. Стус, «Здається, чую: лопають каштани...»).

Отже, в художніх текстах Тараса Шевченка і Василя Стуса, а також за аналогією і в мисленні авторів слово «Україна» вживається в таких значеннях, які міцно закріплені у свідомості українців та були властиві для початкового етапу формування оніма в мові; а також тих, які з'явилися під впливом історичного минулого народу, соціальних умов, в яких він жив, а також його культурного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово. *Русская речь. Новая серия*. Ленинград : Ленинградское отделение, 1928. Вып. 2. С. 267–279.
2. Даниліна О. В. Концепт «Місто» в прозових текстах Сергія Жадана. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. 28, ч. 1. С. 347–354.
3. Мороз О. О. Концепт «Україна» як компонент мовної картини світу українця. *Вісник Маріупольського державного університету: Філологія*. 2010. №2 (4). С. 150–157.
4. Ніконова В. Г. Концепт – концептуальний простір – картина світу: досвід поетико-когнітивного аналізу художнього тексту. *Вісник КНЛУ : Філологія*. 2012. Том 15. № 2. С. 117–123.
5. Павлушенко О. А. Концепт «Україна» в індивідуально-авторських картинах світу Т. Шевченка й В. Стуса. *Молодий вчений*. 2019. № 2(2). С. 451–455.
6. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: в 4-х т. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 4. 563 с.
7. Швидка Н. В. Своєрідність репрезентації концепту краса в сакральному вимірі. *Молодий вчений*. 2017. № 6.1 (46.1) С. 110–113.

ДЖЕРЕЛА

1. Стус Василь. Вибрані твори. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 352 с.
2. Шевченко Тарас. Кобзар: Повне видання ілюстроване малюнками Тараса Шевченка. Буенос-Айрес : Полтава, 1950. 472 с.

ЛІНГВІСТИЧНА СУТНІСТЬ ПОМИЛКИ У КОЛІ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

Мовні помилки, що виникають унаслідок порушення норм, істотно гальмують процес адекватного сприймання інформації реципієнтом. Суспільна функція мовної норми полягає в обов'язковому дотриманні кодифікованих правил. Порушення норми є суспільно небезпечним явищем, оскільки її прояви неодмінно фіксуються у сфері свідомого чи підсвідомого, спричиняють формування неправильних лінгвостереотипів і тим самим заважають виробленню й закріпленню літературних норм у соціумі [Мішеніна 2014: 108–109].

Помітним є і той факт, що помилка наділена денаціоналізуючим характером, тому спроможна накласти негативний відбиток на несформовану мовну особистість. Завчасне виявлення помилок є запорукою культури мовлення і першоелементом процесу подальшого запобігання аномативам.

Говорячи про помилку, варто згадати полярну до неї категорію – норму, що, за визначенням М. Пилинського, розуміється як «стабільний мовний факт, що відповідає системі мови й становить єдину можливість або найкращий для конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [Пилинський 1976: 94]. Адже саме норма є тією константою, відносно якої стає можливим установа помилки як такої.

Ці та інші чинники цінності феномену помилки зумовлюють виникнення окремої науки, яка б досліджувала мовні аномалії, класифікувала їх, розробляла рекомендації щодо їх уникнення, упроваджувала методи та прийоми редагування помилок. Так, Ф. Бацевич, О. Капелюшний, Ю. Красиков, А. Мільчин порушували питання про створення загальної теорії мовленнєвих помилок як спеціальної наукової галузі, предметом якої було б вивчення характеру, обсягу, причин виникнення помилок та способів запобігання аномативів. Ф. Бацевич запропонував поняття

«помилкознавство», але згодом затвердив за потрібною дефініцією термін «девіатологія». Відтак «девіатологія (від лат. *deviatio* – відхилення + гр. *logos* – учення, слово) – наука, що вивчає всі типи відхилень від норм та законів комунікації» [Бацевич 2000: 17].

Проблемою девіативності опікувалися у своїх дослідженнях Ю. Апресян, В. Девкін, В. Виноградов, Т. Булигіна, А. Шмельов, О. Падучева. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки створено концепції, за якими: девіатологією займаються з мотивів удосконалення мовлення, підвищення рівня грамотності мовців (Н. Бабич, М. Волощак, Н. Непійвода); аналізуються в практичній стилістиці як джерело кодифікації норм (Н. Ботвина, О. Пономарів); осмислюються причини виникнення помилок та досліджуються шляхи їх усунення та запобігання аномативам (В. Мамушин, Л. Покровський).

Авторитетне визначення помилки запропонувала Т. Бондаренко. Такою дослідниця називає «анорматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленневих операцій» [Бондаренко 2008]. Дещо поглиблену дефініцію подає П. Куляс, протиставляючи помилку нормі: «Це неточне слововживання, неправильна побудова висловлювання, що виникають у результаті невмотивованого порушення мовно-літературної, логічної, видавничої та інших норм і є наслідком неправильних мисленневих операцій» [Куляс 2015: 13].

На сьогодні в науковій літературі не існує чіткого розмежування понять «мовна» та «мовленнева» помилки. У вживанні цих термінологем прослідковується безсистемний характер, невиправдане їхнє споріднення. Найчастіше їх застосовують непослідовно, вважаючи синонімічними.

Із цього приводу критичні зауваження висловлює В. Бадер, яка наполягає на розмежуванні цих понять, указуючи, що помилки мовні – це такі, що пов'язані з порушенням норм у використанні мовних одиниць, а мовленневі – ті, які викликані недотриманням законів побудови тексту як одиниці зв'язного мовлення (недотримання точності, бідність використовуваних мовних засобів, невиразність, порушення принципу комунікативної доцільності) [Бадер 2009: 298].

Для вичерпного розуміння лінгвістичної сутності помилки потрібно розглянути й термінолексеми «немовна» та «немовленева» помилки. Показовою із цього приводу є розвідка П. Черемисіна, у якій автор наполягає виокремлювати помилки, що не сумісні з порушенням мовної норми. Дослідник виділяє естетичні помилки, які стосуються недотримання милозвучності, порушення норм звукового оформлення тексту. До немовленневих помилок П. Черемисін відносить також фактичні та логічні [Цит. за: Чурсанова 2001: 36]. Ці та інші підходи до трактування згаданих понять переконливо доводять потребу їхнього розмежування.

Лексикографічні джерела та наукові праці фіксують поняття, які вміщують у своїх дефініціях сему «помилка», а відтак уважаються суміжними термінами. Деякі з них є прямими синонімами поняття «помилка», а деякі – лише дотичними до нього. В арсеналі споріднених із поняттям «помилка» в одинадцятитомному словнику української мови [СУМ 1970–1980] подано дефініції таких термінолексем: мовленнева помилка, девіація, погрішність, обмовка, описка, похибка, неточність, мовні аномалії, анормативи, комунікативні невдачі, мовленневі недоліки. У Словнику так потрактовано ці терміни: відхилення – «відступ від правильного, типового, прийнятого» [СУМ; т. 1: 654]; аномалія – «відхилення від норми, від загальної закономірності, неправильність, ненормативність» [СУМ; т. 1: 47]; неправильність – «відхилення від норми, помилка, погрішність» [СУМ; т. 5: 366].

Слова «анорматив» СУМ не фіксує, однак його можна зрозуміти з означення слова «анормальний», тобто такий, що «відхиляється від загальної норми, ненормальний» [СУМ; т. 1: 48]. Так само в одинадцятитомнику не зареєстровано сучасного терміна на позначення мовної помилки – «девіації». Однак буквальний переклад та послуговування терміном авторитетними фахівцями в значенні помилки дозволяє кваліфікувати згадані поняття як синонімічні.

Поряд із «помилкою» вживають також терміни: погрішність – «помилка, похибка у чому-небудь» [СУМ; т. 6: 724]; похибка – «помилка, промах, недогляд у чому-небудь» [СУМ; т. 7: 445]; неточність – «відхилення від істини, від норми, помилка, неправильність» [СУМ; т. 5: 396].

Вужчими диференційними ознаками володіють слова: обмовка – «слово або фраза, помилково сказані замість інших, потрібних» [СУМ; т. 5: 541], інакомовно це помилка в усному мовленні; описка – «помилка в написаному тексті (переважно через неухважність)» [СУМ; т. 5: 710], тобто помилка в писемному мовленні; ляпсус – «промах, упущення, груба помилка, що є часто результатом необачності, легковажності» [СУМ; т. 4: 581].

Окрім згаданих анормативів, у мові функціонують і заплановані відхилення від норми – авторська неологія, гра слів. На відміну від незапланованих помилок такі девіації є мотивованими і вживаються з певною стилістичною метою. Помилками такі утворення назвати можна лише в тому аспекті, що їх не фіксують словники та з тієї причини, що вони не є унормованими мовними одиницями.

Отже, під мовною помилкою потрібно розуміти таке лінгвоутворення, що виникає внаслідок неправильних мисленневих операцій. Засади науки, що займається дослідженням відхилень від норм та законів комунікації (девіатології), пояснюють природу мовної помилки як такої, що в багатьох аспектах споріднена зі суміжними поняттями. Порівнявши їхні дефініції, можемо вважати терміни «мовна девіація», «огріх», «анорматив», «помилка», «мовна аномалія» взаємозамінними. До того ж, під час дослідження помилок у текстовому континуумі варто розмежовувати мовні та немовні помилки, зараховуючи до останніх фактичні, логічні, естетичні анормативи, порушення звукового оформлення та помилки сприйняття й розуміння; а також ураховувати відмінність між помилкою мовною та мовленнєвою, зважаючи, що мовні помилки, на відміну від мовленнєвих, кваліфікуються мовознавцями як відхилення від норми, а мовленнєвими називають ті, які позбавлені комунікативних якостей мовлення (точності висловлювань, лексичного багатства, доречності, виразності).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадер В. Функціонально-стилістичний підхід у формуванні культури мовлення студентів-філологів. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т. Вип. 19. Донецьк : ДонНУ, 2009. С. 297–301.

2. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 236 с.

3. Бондаренко Т. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : дис... канд. філол. наук: 10.01.2008. Черкаси, 2003. 283 с.

4. Куляс П. Типологія помилок : підручник-монографія / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 464 с.

5. Мішеніна Т. Мовні девіації інтерферентного характеру в системі сучасної української мови. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 11. С. 108–122.

6. Пилинський М. Мовна норма і стиль. Київ : Наук, думка, 1976. 288 с.

7. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

8. Чурсанова Л. Аналіз речевих помилок. *Русский язык в школе*. 2001. №4. С. 36–38.

Інна Довбенко
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Покопчук Л. В.

КЛАСИФІКАЦІЯ МОВНИХ НОРМ І ПОМИЛОК У ВІТЧИЗНЯНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Мовна норма належить до базових категорій культури мови, це також важливе поняття загальної теорії мови. Питання мовної норми перебуває в епіцентрі уваги вітчизняних мовознавців. Розбіжності в наукових трактуваннях терміна «норма» призводять до відсутності їхньої єдиної класифікації, що, зі свого боку, слугує свідченням різноаспектності підходів до вивчення окресленого мовного явища.

Мета статті – узагальнити й проаналізувати підходи вітчизняних науковців до класифікації мовних норм і помилок.

Серед вітчизняних науковців першу найбільш докладну класифікацію норм запропонував М. Пилинський. Науковець виділив недиференційовані загальномовні норми, функціонально-

стилістичні норми мови, функціонально-стилістичні норми мовлення та ситуативні стилістичні норми мовлення [Пилинський 1976: 13].

У лінгвістичній літературі розрізняють ще імперативні (строго обов'язкові норми, такі порушення засвідчують слабе володіння мовою) та диспозитивні норми (не строго обов'язкові, які допускають варіанти (стилістично марковані чи нейтральні) [Струганець 2002: 30].

На думку С. Єрмоленко, норми мови загалом співвідносяться з рівнями мовної структури (хоч і не ототожнюються з ними), науковець виділяє орфоепічні, орфографічні, словотвірні, лексичні, фразеологічні, граматичні та стилістичні норми [Єрмоленко 1999]. О. Пономарів також аналізує всі ці норми, крім орфографічних [Пономарів 2000].

Л. Струганець вважає, що норма існує на всіх мовних рівнях (як основних, так і допоміжних), тому доречно виокремлювати орфоепічні, акцентуаційні, лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні, орфографічні та пунктуаційні норми [Струганець 2011].

Порушення чинних мовних норм призводить до виникнення мовних помилок. Помилка – це анорматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає внаслідок невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленнєвих операцій [Бондаренко 2003: 7].

Мовні помилки (анормативи) класифікують за порушеннями відповідних норм: усні і писемні; за розділами мовознавчих розділів (лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні тощо), а також за практичними розділами: орфоепічні, орфографічні, пунктуаційні.

М. Пентилюк у такий спосіб диференціює помилки: помилки в усному мовленні (орфоепічні, акцентні), помилки в писемному мовленні (правописно-орфографічні й пунктуаційні) та помилки в усному й писемному мовленні (змістові, лексичні, граматичні – морфологічні й синтаксичні, стилістичні) [Пентилюк 2003: 26]. Серед орфографічних помилок автор розмежовує грубі (порушення в передачі на письмі ненаголошених голосних, що перевіряються наголосом; написання букв на позначення дзвінких звуків наприкінці складу й слова; незнання будови слова; невміння великої букви в загальновідомих назвах тощо) і не грубі (вживання великої

букви у складних назвах неукраїнського походження; складні випадки переносу слів з рядка в рядок; пропуск одного з парних розділових знаків; помилки, що торкаються винятків із правил; повторювані однотипні помилки, описки, пропуски тощо) [Пентилюк 2003: 26].

Морфологічні помилки, за визначенням автора, «це вид граматичних помилок, що виявляються в порушенні творення граматичних форм, викривленні морфемної будови слова, неправильному творенні відмінкових форм, форми числа, дієвідмінювання та ін. [Пентилюк 2003: 27].

До синтаксичних помилок належать «порушення узгодження, прийменникового й безприйменникового керування, порушення зв'язку між займенником і тим словом, на яке він указує, дублювання займенником підмета, неправильний порядок слів та ін. [Пентилюк 2003: 27].

М. Пентилюк запропонувала таку класифікацію лексичних помилок: уживання слова у невластивому йому значенні; невдалий добір синоніма, що виражається в повторенні тих самих слів; сплутування різних за значенням, але близьких за звуковим оформленням слів (паронімів); уживання зайвих слів (плеоназми); лексичні анахронізми (слова, що не відповідають нормам певної епохи); порушення лексичної сполучуваності слів; повторення спільнокореневих слів (тавтологія); сплутування українських і російських слів; калькування російських слів і словосполучень; неправильне вживання міжмовних омонімів [Пентилюк 2003: 28].

М. Пентилюк пропонує розмежовувати стильові (порушення структури тексту того чи того стилю, змішування стилів) і стилістичні (недоцільне вживання оцінно-емоційно-експресивно забарвлених мовних засобів різних рівнів мовної системи [Пентилюк 2003: 28]. До стилістичних помилок автор відносить: порушення стильової єдності тексту: стилістична несумісність слів, різностильові синтаксичні структури, різностильове забарвлення тексту; неправильне вживання слів з переносним значенням, фразеологізмів, штучна образність; недоречне використання емоційно забарвлених слів і виразів, без урахування їхніх стилістичних функцій; невміння користуватися граматичними синонімами (варіантами словоформ, словосполучень і речень у текстах різних стилів); невиправдане вживання мовних штамів,

кліше; зайві в мовленні недоречно вжиті слова (слова-паразити); порушення милозвучності мовлення; невмотивоване нагромадження тих самих частин мови або їхніх форм; уживання громіздких, одноманітних синтаксичних конструкцій, що роблять текст стилістично виразним [Пентиліук 2003: 29].

На нашу думку, найбільш ґрунтовний аналіз мовних помилок, які трапляються в журналістських текстах, запропонувала Т. Бондаренко [Бондаренко 2003]. Дослідниця визначила типологічні ознаки ненормативних одиниць, з'ясувала причини виникнення помилок кожного типу, розробила критерії виявлення мовних помилок під час редагування газетних текстів тощо.

Беручи до уваги співвіднесеність мовних помилок із рівнем мовної системи, науковець виділила такі різновиди ненормативних утворень: орфографічні помилки, лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні, орфоепічні та акцентуаційні аномативи [Бондаренко 2003].

Орфографічні помилки, на думку науковця, виникають унаслідок порушення орфографічної норми, тобто порушення чинних правил передачі звукової мови на письмі. Автор виокремлює два типи неправильного написання слів: власне орфографічні помилки (неправильні варіанти написання слів, що свідчать про порушення орфографічного правила); невласне орфографічні помилки (спотворюють значення лінгвоодиниці, але не фіксують порушення орфографічної норми) [Бондаренко 2003: 9].

До лексичних помилок дослідниця відносить: семантично модифіковані лексеми; плеоназми; помилки, зумовлені нерозрізненням значень паронімів та сплутуванням семантики міжмовних омонімів; інтерферени і росіянізми [Бондаренко 2003: 10].

Семантична модифікація лексем – це, на переконання дослідниці, лексико-семантичного процес, унаслідок якого слово частково або повністю втрачає свою концептуальність, системність, семантику і набуває властивостей, що нормативно йому не притаманні [Бондаренко 2003].

Плеоназми – семантично порожні, зайві, надлишкові слова, які структурно обтяжують фразу. Серед таких аномативів дослідниця виділяє дві групи поєднань із надлишковою інформацією:

компонентом надлишкової інформації стає лексема іншомовного походження і складником надлишкової інформації постають власне українські слова. Т. Бондаренко виділяє такі їхні моделі: «прикметник, що походить від іншомовного іменника + українська лексема»; «іменник іншомовного походження + іменник у родовому відмінку без прийменника»; «лексема іншомовного походження + іменник у непрямому відмінку з прийменником»; «прикметник іншомовного походження + займенник із прийменником»; «прикметник чи займенник рідної мови + прикметник іншомовного походження»; «числівник + запозичений іменник з кількісною семою»; «дієслово + відчислівниковий прислівник»; складноскорочені лексеми [Бондаренко 2003: 11].

Складниками надлишкової інформації, як стверджує дослідниця, можуть бути також і власне українські слова. У дисертації Т. Бондаренко виокремлює такі моделі плеоназмів, що виникають на рівні підрядного словосполучення [Бондаренко 2003: 12].

Інтерферема – лінгвоодинаця, утворена шляхом буквального перекладу з урахуванням фонетико-вимовних норм мови, що зазнає впливу. Не мотивовані номінативно, інтерферери не стають фактом мови, оскільки функціонують як паралельні, але несинонімічні до наявних засоби словесного вираження [Бондаренко 2003: 12].

«Росіянізм» – це слова чи мовні звороти, які утворені за зразком російських мовних форм, що можуть зазнавати часткової адаптації до фонетичного складу чи словотворчих особливостей української мови [Бондаренко 2003: 13].

«Суржикове утворення», на думку дослідниці, становлять російські елементи, що вживаються в обрамленні української граматичної системи та на тлі українських фонетичних норм і становлять гібридні форми [Бондаренко 2003: 13].

Морфологічні помилки – це такі ненормативні утворення, що не відповідають формальному вираженню хоча б однієї з граматичних категорій роду, числа, відмінка, ступеня порівняння, особи, часу, способу, стану, виду. Залежно від частиномовної належності ненормативної одиниці науковець виділяє кілька різновидів морфологічних помилок, які ґрунтуються на розрізненні частин мови, з якими пов'язана конкретна помилка [Бондаренко 2003: 14].

Серед морфологічних помилок Т. Бондаренко виокремлює такі різновиди: а) помилки в межах лексико-граматичного класу іменників; б) помилки в системі прикметника; в) ненормативні утворення форм числівника; г) відхилення від морфологічних норм у межах лексико-граматичного класу займенників; д) помилки у системі дієслівних форм; е) помилки у системі прислівників [Бондаренко 2003: 15].

Отже, мовна помилка, чи аноматив, – це свідоме (чи несвідоме) відхилення від чинних норм сучасної української літературної мови. Беручи до уваги співвіднесеність мовних помилок із рівнем мовної системи, виокремлюємо такі ненормативні утворення: орфографічні помилки, лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні, орфоепічні та акцентуаційні аномативи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.01.08 / Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 18 с.
2. Єрмоленко С. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. Київ : Довіра, 1999.
3. Пилинський М. Мовна норма і стиль. Київ : Наук. думка, 1976. 288 с.
4. Пашковська Г. До класифікації мовних норм. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2009. Вип. 27. С. 150–156.
5. Пашковська Г. Проблема норми в лінгвістиці. [Електронний ресурс]. URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2010_29/195_199.pdf (дата звернення 27.02.2020).
6. Пентилюк М. Мовленнєві помилки та принципи їх класифікації. *Українська мова та література в школі*. 2003. № 3 (28). С. 26–29.
7. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : [підручник]. – [3-тє вид., перероб. і доповн.]. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
8. Струганець Л. Диференційні ознаки норми літературної мови. *Культура слова*, 2011. № 74. С. 34–43.

9. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.

Дар'я Драпак
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Кухар Н. І.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ПРИСВІЙНОСТІ В ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Посесив, присвійний відмінок, присвійна форма — граматична форма, що виражає значення належності, приналежності об'єкта суб'єкту. Це не обов'язково належність або власність у вузькому сенсі, а уся сукупність аналітичних відношень.

Вивчення засобів посесивності, розкриття особливостей уживання в художніх текстах становить значний науковий інтерес з огляду на їхню частотність. Засоби присвійності в художній літературі посідають особливе місце, тому що вони урізноманітнюють та збагачують емоційне і художнє зображення подій у творі, також забезпечують яскраве змалювання подій, героїв та відношень між ними.

Часто посесив класифікується як відмінок, у багатьох мовах присвійність може виражати родовий відмінок, а присвійні форми презентовані як розряди різних частин мови (в українській — присвійні прикметники, присвійні займенники). Одним із значень родового є присвійність, проте він виконує й інші граматичні функції, що робить неможливим їх ототожнення.

Мета нашої роботи – схарактеризувати особливості використання засобів присвійності в прозі Володимира Лиса. Для її досягнення необхідно розглянути теоретичні аспекти присвійності (посесивності) як граматичної категорії, проаналізувати засоби реалізації присвійності та схарактеризувати мовні особливості творів Володимира Лиса.

В. О. Горпинич кваліфікує присвійність, або посесивність як одну із універсальних понятійних категорій мови, яка позначає відношення предмета до особи, переважно належність предмета особі (*батьків портфель, материна хустка*), виражається

синтаксичними, лексичними і морфологічними засобами. Вона властива займенникам, іменникам, прикметникам, дієсловам [Горпинич 2004: 111].

Найпоширенішим засобом вияву посесивності в українській мові є присвійні прикметники. Вони називають ознаку предмета за належністю його одиничному власникові, від назви якого вони утворені [Білодід 1969: 184]. М. Я. Плющ виділяє такі словотвірні типи присвійних прикметників:

а) похідні від назв людей зі словотворчими формантами **-ів (-їв), -ин (їн)**: *Петрів, Василів, товаришів, Сергійв, сестрин, Миколин, Маріїн*;

б) похідні від назв тварин зі словотворчими формантами **-ач (ий), -яч (ий), -ин (ий), -їн (ий)**: *курячий, орлиний, солов'їний*.

У поодиноких прикметниках, похідних від назв тварин, виступають суфікси **-ів, -ин**: *соловейків, зозулин*. Деякі присвійні прикметники мають нульовий суфікс, наприклад: *вовчий, овечий*.

Присвійні прикметники, утворені від назв людей, у називному й знахідному відмінках мають коротку форму (*ковалів, Іванів, материн, Маріїн, доччин*), а прикметники, похідні від назв тварин – повну (*гусячий, качиний, собачий*) [Плющ 2005: 233].

Присвійні прикметники вживаються в уснорозмовному стилі, в мові художньої літератури й фольклору. В інших стилях української мови присвійні прикметники зустрічаються рідко: значення індивідуальної віднесеності особі в науковому, публіцистичному та інших стилях мови найчастіше передається формами родового відмінка іменника [Плющ 2005: 234].

Присвійні займенники виконують подібну функцію, за значенням і граматичними ознаками вони близькі до прикметників. О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський у монографії «Граматика української мови. Морфологія» не виділяють займенник як частину мови. Нетрадиційна граматика не надає граматичного статусу займеннику і виводить його із системи повнозначних частин мови, розподіляючи між іншими частинами мови: займенникові іменники, займенникові прикметники, займенникові числівники.

В. О. Горпинич виокремлює групу посесивних дієслів: лексеми зі значенням *мати, володіти* утворюють посесивну (присвійну)

конструкцію у реченні. За цим критерієм усі мови поділяються на дві групи:

а) мови, в яких посесивна конструкція будується з перехідним дієсловом *мати* (лат. *habeo* - маю), об'єднуються в групу «Набео-мови» (*Я маю книгу*);

б) мови, в яких посесивна конструкція будується на основі дієслова-зв'язки *бути* (теперішній час *є*; лат. *esse* - бути), називаються *Esse-мовами* (*У мене є книга*) [Горпинич 2004: 111].

Найуживанішим засобом вираження присвійності є родовий відмінок (*вірш Шевченка, праця вченого, молодість друга, вдача ледаря*). О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський наголошують, що з родовим відмінком у функції посесивного об'єкта пов'язана передача мовними засобами значення належності особі, відношення до чогось, зв'язок із чимось. Такі формально-граматичні конструкції утворилися шляхом конденсації тексту до рівня словосполучень: *пташина має гніздо - гніздо належить пташині - гніздо пташини*. Функція родового посесивного становить перший етап міжкатегоріального переходу – синтаксичну транспозицію, яка ще не набула морфологічної завершеності, як це видно на прикладах присвійних прикметників: «*Підігнати підкову Чернишевому коневі можна було тільки в кузні*» [Безпояско 1993: 47].

Окремі присвійні прикметники ввійшли до складу стійких сполучень, зокрема лексичних (географічні назви: *Баренцове море, Баффінова земля, Берінгове море*; термінологічні назви: *адамове яблуко, антонів вогонь, архімедова спіраль*; лаконічні образні узагальнення, крилаті слова: *авгієві стайні, адамове ребро, антихристова печать*).

Проте М. Я. Плющ вважає, що ці фразеологізовані сполучення, зокрема географічні назви та прізвища, не виражають присвійності [Плющ 2005: 234].

Аналіз текстів романів Володимира Лиса «Діва Млинища», «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» та «Століття Якова» засвідчує активне використання автором посесивних засобів. У результаті суцільної вибірки ми виявили такі основні способи передачі присвійної семантики:

1) присвійні займенники (*життя ваше* (В. Лис 2017, с. 7), *свої походи* (В. Лис 2016, с. 13), *його тато* (В. Лис 2014, с. 17);

2) присвійні прикметники (*Тарасові діти* (В. Лис 2017, с. 12), *дівочий крик* (В. Лис 2016, с. 16), *жіноча* доля (В. Лис 2014, с. 64);

3) іменники у формі родового відмінка (*серце комахи* (В. Лис 2017, с. 7), *крик породіллі* (В. Лис 2016, с. 7), *хата кума* (В. Лис 2014, с. 82);

4) посесивні дієслова (*куток має Діву* (В. Лис 2016, с. 22), *вітер має кігтики* (В. Лис 2016, с. 15), *Пелагея мала відчуття* (В. Лис 2014, с. 21).

Присвійні займенники – найуживаніший засіб передачі посесивності. Найбільш частотним є вживання займенників: **свій** та його форми (*Він уже знає про майбутні свої походи* (В. Лис 2016, с. 13); *За своє життя бабуся була кілька десятків раз у місті* (В. Лис 2014, с. 21); *До плеча кістлявим патичком своїм доторкнулося* (В. Лис 2017, с. 20), **мій** та його форми (*Мій перший трофей не на війні* (В. Лис 2016, с. 14); *Вона була для мене просто бабусею, мамою моєї мами Оксани* (В. Лис 2014, с. 5); *Як мої покійні бабуня казали – сто соловейків в оці сидять і виспівують* (В. Лис 2017, с. 22), **його** (*Зробить кар'єру, відому всьому світові, принаймні його частині* (В. Лис 2016, с. 8); *Щоб на полі добре вродило, тре' на краю його, по чотирьох вуглах його, мак дикий посіяти* (В. Лис 2014, с. 67); *Його смерть сидить у тому письмі* (В. Лис 2017, с. 14).

Присвійні прикметники у прозі Володимира Лиса репрезентовані похідними від назв імен: *Тесть, Юстинин* батько Михайло, *насварився було на приймака* (В. Лис 2016, с. 12); *Знав, що Тимошів* молодший брат Яким до неї сватається (В. Лис 2017, с. 104); *Через два дні після Василюшиного* весілля хлопця знайшли у річці (В. Лис 2017, с. 23). Доволі часто використано присвійні прикметники, що походять від назв спорідненості: *Дядькова* родина була й не проти (В. Лис 2016, с. 12); *І я пригадав бабусині* слова (В. Лис 2014, с. 86); *Темна хмара* закрила мамине лице (В. Лис 2016, с. 22). Менше письменник використовує присвійні прикметники, що утворилися від назв тварин (*Петро по сусідах* молоко *коров'яче* випрошував (В. Лис 2016, с. 13); *Тулиться до* теплого *кінського* боку (В. Лис 2017, с. 101) і від прізвищ (*А міні ж* казала *Павлючиха, Вергунівська* сусідка, що *Тиміш* напився і кляв (В. Лис 2017, с. 33-34); *Мотруну* за руку взяв, *Тирнєшину* дочку (В. Лис 2017, с. 104).

«Родзинкою» творів Володимира Лиса є використання поліського діалекту. Він відбився на формах деяких присвійних займенників, зокрема **твоєю, своєю, моєю** та **її** зазнали певного впливу місцевого діалекту: – *Хочу, щоб ти був моїм, а я – твєю... – Будеш ти мею, а я твоїм* (В. Лис 2017, с. 36); *Посватався на чуже село, а тепер на свему на дівок заглядаєця* (В. Лис 2014, с. 37); *Он і неїні спідниця і сорочка біліють на траві* (В. Лис 2016, с. 17).

Досить часто в одному реченні автор використовує кілька присвійних займенників, тим самим наближує текст до розмовного стилю: *З якою ніжністю вона ставилася до своєї мами Пріськи. Її мама, а моя прабабуся прожила довге життя* (В. Лис 2014, с. 30); *Її маленька рука в його великій селянській лані. Її доля теж. Її і його доля в його руках* (В. Лис 2017, с. 110).

Іменникові засоби передачі присвійних відношень ми спостерігаємо вже у назвах досліджуваних нами романів – «*Століття Якова*», «*Діва Млинища*» та «*Поліська мудрість Пелагеї*». Найчастіше посесивний родовий відмінок походить від **назв імен** (*Наполеон вперше заходить до спальні Жозефіни* (В. Лис 2016, с. 13); *Помер дід Григорій, брат прабабусі Пріськи* (В. Лис 2014, с. 69); *Бере з долоні Якова білу грудку* (В. Лис 2017, с. 102) і **назви осіб**, які ми застосовуємо в побутовому мовленні (*Думки звичайної жінки-поліщучки* (В. Лис 2014, с. 9); *То того хазяїна кінь, що чужим вівсом потилицю чухає* (В. Лис 2014, с. 35); *Припала до ручок великої пані* (В. Лис 2017, с. 109).

Частотним є використання присвійного дієслова **мати** та його форм: *Мати Юстина була не проти мати таку невістку* (В. Лис 2016, с. 12); *Пелагея мала своє вражаюче відчуття* (В. Лис 2014, с. 21); *Пес мав ім'я і звався Тузиком* (В. Лис 2017, с. 15).

Отже, як засвічує аналіз прози Володимира Лиса, письменник доволі часто використовує засоби посесивності у мові своїх творів. Основними засобами вираження присвійності є займенники. Зафіксовано чимало похідних присвійних прикметників від імен та прізвищ. Автор майстерно маневрує присвійними займенниками та присвійними прикметниками, аби уникнути повторів, підкреслити та увиразнити мову своїх романів. Також автор активно використовує іменник у формі родового відмінка належності та посесивні дієслова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плющ М. Я. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
2. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
3. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: підручник. Київ : «Наукова думка», 1969. 583 с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Лис В. С. Діва Млинища: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 368 с.
2. Лис В. С. Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 240 с.
3. Лис В. С. Століття Якова: роман / передм. О. Забужко. 4-те вид., стер. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 240 с.

Оксана Дрозд

Наук. керівник – проф., д. філол. н. Павликівська Н. М.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ

Усередині ХІХ століття в мовознавстві розпочався активний розвиток ономастики як окремої галузі лінгвістики, оскільки науковці дедалі більше цікавилися історією виникнення власних назв, особливостями їхнього використання та збереження в мові народу. А. Зубко стверджує: «Важливість вивчення онімів як історичного джерела відзначили дослідники доісторичних часів, а також лінгвісти, які цікавились територіальним розміщенням і

переселенням племен і народів у давній Європі і пошуком прабатьківщини слов'ян» [Зубко 2007: 263].

Актуальність роботи полягає у тому, що проведені дослідження містять матеріали, які можуть слугувати цінною емпіричною базою для вивчення ономастики не лише на сучасному та минулому етапі розвитку, а й для майбутніх наукових досліджень.

Метою статті є дослідження історії розвитку та вивчення слов'янської ономастики, аналіз основних положень загальної та літературної ономастики, характеристика сучасного стану розвитку науки про власні назви.

Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) дослідити особливості становлення та розвитку слов'янської ономастики;
- 2) виокремити основні положення літературної та загальної ономастики;
- 3) охарактеризувати сучасний стан дослідження запропонованої теми.

Витоки дослідження слов'янської ономастики простежуються в діяльності видатного австрійського мовознавця Ф. Міклошича, який є основоположником школи порівняльно-історичного вивчення граматики слов'янських мов і в 1860–1874 роках видав три важливих дослідження особових та географічних назв [Редько 1966: 3]. У цей час працювали російські лінгвісти: М. Надеждін, М. Барсов, І. Філевич та інші. У Чехії дослідження вели Й. Іречек та К. Кадлец, у Польщі – Т. Войцеховський та Ф. Пекосинський та інші.

У вітчизняному мовознавстві онімний матеріал почали використовувати для своїх досліджень історики, етнографи та мовознавці другої половини ХІХ століття: М.О. Максимович («*О названии Киевской Руси Россией*» (1868), «*О малороссийском произношении местных имен*» (1880)), М. Левченко («*Личные имена южноруссов*» (1874)), І.Я. Франко («*Причинки до української ономастики*» (1906)), Б.Д. Грінченко («*Крестныя имена людей*» (1909)) та інші. Наукові праці названих учених склали згодом основу для виокремлення української ономастики як окремої галузі лінгвістики.

Уже у другій половині ХХ століття дослідження української ономастики на академічному рівні започаткували науковці Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР України. Період 60-70 років вважають найбільш плідним у розвитку української ономастики. Найбільше уваги дослідники приділяли вивченню двом основним підрозділам – антропоніміці та топоніміці. С. Вербич так пояснює цю тенденцію: «Це було зумовлено розумінням виняткового значення топоніміки для розв'язання багатьох завдань порівняльно-історичного, описового й загального мовознавства, наприклад для виявлення прихованих у топонімах слів, які сьогодні відсутні в мові» [Вербич 2010: 74].

На цьому етапі становлення науки про власні назви дослідження проводили: О.С. Стрижак («*Яка ж справжня назва?*» (1961)), В.В. Німчук («*Про необхідність вивчення топоніміки у зв'язку з народними говорами*» (1962)), А.П. Корепанова («*Постанова I Республіканської наради з питань топоніміки та ономастики, що відбулася 30.XI–2.XII 1959 р. в м. Києві*» (1962)) та інші. Як зазначає С.О. Вербич, усі вони, певною мірою, були причетні до першої ономастичної конференції (I Республіканська нарада з питань топоніміки та ономастики), яка відбулася в Києві на базі згаданого інституту 1959 р. Наслідком цього засідання було проголошення ономастики як окремої галузі лінгвістики. Її ініціатором, а згодом й організатором ономастичних досліджень в Україні був К.К. Цілуйко (тоді заступник директора Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР) [Українська...2013: 3].

У статті «Українська ономастика: здобутки та проблеми» А. Зубко стверджує: «В середині ХХ ст. ономастика стала в Україні однією з провідних спеціальних історичних дисциплін. У Києві почала роботу Ономастична комісія АН України, яка з 1966 р. видає «Повідомлення Української ономастичної комісії». За її ініціативою в різних містах України скликалися ономастичні конференції, видавалися наукові збірники і окремі праці з ономастики» [Зубко 2007: 279].

Для з'ясування дефініції терміна «ономастика» варто звернутися до декількох словників не лише української, а й інших слов'янських мов. Пояснюється це тим, що майже в усіх проаналізованих тлумачних, лінгвістичних та енциклопедичних словниках подано схожі пояснення. Зокрема, у Великому

тлумачному словнику сучасної української мови за ред. В. Т. Бусла (2005) зафіксоване два значення цього терміна: «*Ономастика* – 1. Розділ мовознавства, що вивчає власні назви. 2. *лінгв.* Сукупність власних назв у словниковому складі мови» [Великий...2005: 844].

Більш повне визначення подано в Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів за ред. С. Я. Єрмоленко (2001): «*Онома́стика* – «(гр. *ὀνομαστική* – майстерність давати імена) – розділ мовознавства, що вивчає історію виникнення, розвитку власних імен у літературній мові та діалектах. Відповідно до категорії власних імен має кілька розділів – антропоніміку, топоніміку, астроніміку» [Єрмоленко...2001: 114].

Варто зауважити, під час дослідження було виявлено, що у Лінгвістичному енциклопедичному словнику за ред. В. Н. Ярцевої, зафіксована найбільш повна дефініція цього лінгвістичного явища: «*Ономастика* [від *грец. onomastikē (technē)* – мистецтво давати імена] – розділ мовознавства, який вивчає власні імена. Терміном «*ономастика*» називають також сукупність власних імен, яка позначається й терміном «*онімія*». У деяких працях термін «*ономастика*» вживається в значенні «*антропоніміка*»» (переклад наш – О. Д.) [Лингвистический...1990: 346- 347]. У словнику також подано класифікацію ономастики в залежності від особливостей власних імен. Автори розрізняють *літературну* та *діалектну* ономастику, *реальну* та *поетичну* (ономастика художніх текстів), *сучасну* та *історичну*, *теоретичну* та *прикладну* ономастику.

Однією з основних підгалузей загальної ономастики є розділ літературна ономастика, яка займається дослідженням специфіки функціонування онімів у художньому творі. Активний розвиток вивчення цього розділу починається наприкінці ХХ століття. Найбільш цінними є праці таких вітчизняних мовознавців, як Ю. О. Карпенка («*Специфика имени собственного в художественной литературе*» (1896), «*Питання типології літературної ономастики*» (1993), «*Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко — як діагноз»*» (2002), «*Літературна ономастика Ліни Костенко. Монографія*» (2004)); Є. С. Отіна («*Стилистические функции собственных имен в рассказах Гаршина Н. М.*» (1998)), Л. О. Белея («*Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії*» (2002)); В. М. Калінкіна («*Теоретичні основи поетичної*

ономастики» (2000), «Литературная ономастика или поэтика онима» (2002)) та інших.

На основі досліджень стилістичних функцій власних назв у художньому творі виокремилася нова галузь української ономастики – літературно-художня антропоніміка. Внаслідок цього, утворилося три ономастичні школи, представники яких продовжують вивчення цієї галузі. Так, Ю. О. Карпенко заснував одеську ономастичну школу, П. П. Чучка – ужгородську, а завдяки праці Є. Отіна з'явилася донецька ономастична школа.

Дослідниця О. Ю. Карпенко зауважує, що у будь-якому тексті (окрім, зрозуміло, текстів специфічних, наприклад списків виборців чи телефонного довідника) власні назви не складають, як правило, більше 5% його обсягу. Ці 5% для тексту є необхідними й істотними, особливо – для художнього тексту [Карпенко 2000: 68]. Пояснюється це тим, що без розуміння змістового та емоційного наповнення власних назв неможливе справжнє осмислення твору.

Ми погоджуємося з твердженнями О. Сколоздри, що дослідження онімного простору художнього твору варто проводити на двох рівнях: синтагматичному та парадигматичному, що сприяє системному підходу до вивчення власних назв. Як відомо, оцінні, емоційно-експресивні конотації зазнають значної трансформації в художньому тексті і стають текстуальними під впливом системних зв'язків власного імені з парадигматичним (тематичним) і синтагматичним (мовленнєвим) контекстом твору [Сколоздра 2010: 356].

Зрозуміло, що згадані раніше підходи різняться між собою. Зокрема, парадигматичний підхід передбачає дослідження всього ономастичного простору творів письменника, опис окремих тематичних груп онімів, визначення характерних моделей номінації та ін. Тому варто зауважити, що цей підхід є доцільним при вивченні цілого періоду розвитку літературно-художньої ономастики із дослідженням творів багатьох письменників. Синтагматичний аналіз передбачає вивчення типів вживання власних назв, способи введення їх в контекст, поєднання з іншими онімами та апелятивами тощо.

Цей аспект вивчення власних назв передбачає дослідження функціонування всіх ономастичних одиниць у творі. Більшість дослідників розглядають їх з урахуванням взаємодії з контекстом,

оскільки він має важливе значення при аналізі онімів. Пояснюється це тим, що одні антропоніми дають зрозумілу характеристику своїх носіїв, а інші потребують додаткової інформації. Вважається, що контекстом оніма є достатній фрагмент художнього твору необхідний для розуміння призначення власної назви у ньому та для створення цілісного змістового та образного сприйняття всього тексту.

Отже, дослідивши історію розвитку та вивчення слов'янської ономастики та проаналізувавши основні положення загальної та літературної ономастики, можемо зробити такі висновки: становлення та розвиток науки про власні назви як окремого розділу лінгвістики розпочався ще на початку ХІХ століття завдяки дослідженням світових та вітчизняних науковці. Наслідком активного вивчення онімів, їхнього походження та особливостей використання стала міцна теоретична та практична база, на основі якої продовжуються дослідження.

Літературна ономастика як окремий підрозділ загальної виокремилася наприкінці ХХ століття та одразу привернула увагу багатьох науковців. Внаслідок цього, утворилися три ономастичні школи, представники яких активно досліджували літературно-художню антропоніміку, особливості функціонування онімів у художніх творах, аспекти їхнього вивчення та класифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000/ уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Вербич С. О. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 73 – 80.
3. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с
4. Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки і проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2007. № 15. С. 262-281
5. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Одеса, 2000. № 4. С. 68 – 74.

6. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
7. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ : Наук. думка, 1966. 214 с.
8. Сколоздра О. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* 2010. № 50. С. 355–360.
9. Українська ономастика: бібліографічний покажчик / уклад.: С. О. Вербич, І. В. Єфименко, І. М. Желєзняк; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2013. 364 с.

Олена Єреховська
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЛАСНИХ НАЗВ У ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ

Власні імена привертають увагу численних дослідників – мовознавців, істориків, етнографів, географів та ін. Але чи не найбільш глибоким і різноспрямованим є вивчення ономастики філологами, лінгвістами та літературознавцями. І це не випадково, адже аналіз власних назв у літературному творі дає можливість не просто окреслити історичний чи географічний простір змальованих письменником подій, а допомагає більш повно осмислити задум митця при описі людей або навколишньої дійсності. Як правило, автор літературного твору називає своїх персонажів з урахуванням цілого ряду факторів, які можуть свідчити про різні функції та семантики ономастичної лексики у творчості митця. Саме тому одним з важливих етапів дослідження будь-якого художнього твору є функційно-семантичний аналіз власних назв, що використані автором у його мистецькій праці.

З урахуванням вищевказаного, метою цієї статті стало узагальнення основних функцій власних назв у художньо-літературній творчості та розробка послідовності функційно-

семантичного аналізу ономастики при вивченні змісту та особливостей літературного хисту митців слова.

Численні дослідники-літературознавці звертають увагу на роль власних назв у творчості письменників. Їхній вибір, як правило, не випадковий, а є результатом творчого мислення та філософських пошуків митця. Робота письменника над онімним наповненням твору передбачає добір її складників із реальної онімії, утворення оригінальних онімів на основі наявних моделей та переходу апелюючих до розряду онімів. Поетонімам притаманна образність, семантична мінливість, контекстуальна зумовленість, яскрава внутрішня форма. Номінуючи героя чи географічне місце, автор зазвичай не лише вказує на позначуваний об'єкт, а й наповнює його змістом, а отже визначає його якісні показники [Юлдашева 2019: 90].

У науковій літературі на сьогодні не існує єдиної класифікації функцій ономастичної лексики в художніх творах. Деякі дослідники виділяють до 10 та навіть більше таких функцій. Можна погодитись із В. М. Калінкіним, який систематизує функції власних назв у такий спосіб:

- 1) інформаційно-стилістичні функції (номінативна, ідентифікуюча, описова, локалізуюча, фонові, соціальна);
- 2) емоційно-стилістичні функції (характеризуюча, експресивна, емоційно-оцінна, алюзивна, символічна) [Калінкін 2000: 12–14].

Ці функції найбільше стосуються антропонімів, тоді як по відношенню до топонімів їх буде дещо менше. Так, наприклад, соціальна функція не виділяється при аналізі географічних назв.

На наш погляд, головними для літературних творів є, все ж таки, інформаційно-стилістичні функції онімів. Дійсно, передовсім, власні назви надають читачеві основну необхідну інформацію про персонаж, характеризують його зовнішність, вдачу, прогнозують його долю відповідно до задуму письменника (наприклад, як прізвища Безсмертний або Покритченко у романі М. Стельмаха «Правда і кривда») і т.д. Також антропоніми дають нам інформацію про описувану історичну епоху та регіон. Так, у романі Р. Іванчука «Мальва» ми зустрічаємо дві основні групи антропонімів – слов'янські і турецькі, кожна з яких використана для номінації

персонажів відповідних регіонів. Це полегшує сприйняття і розрізнення персонажів вже при знайомстві з ними.

Антропоніми у літературних творах передають також діалектичні особливості імен у змальовуваному регіоні. Так, у згадуваному романі М. Стельмаха ім'я *Федя* вживається в його діалектному варіанті *Хведя*. Це наближує читача до відповідних історичних та територіальних меж, зближуючи з героями роману. Таку ж функцію часто відіграють і топоніми.

Також важливими є емоційно-стилістичні функції власних назв у художніх творах. Так, у романі М. Стельмаха «Правда і Кривда» прізвище *Безбородько* створює перед нами образ не справжнього чоловіка, а слабкої людини, що може образити та зрадити.

Усе це свідчить про те, що власні назви у літературних творах (особливо, антропоніми) зовсім не випадкові. Науковці підкреслюють, що ономотворчість митця завжди ґрунтується на таких ключових моментах: 1) автобіографічних особливостях митця; 2) ономастичному доробку його попередників та відповідних літературних течіях; 3) суб'єктивних літературних уподобаннях; 4) ономастичних реаліях народу та країни, історичного періоду, епохи, де митець мешкав і творив [Шотова-Ніколенко 2019: 259]. Але не потрібно забувати й про мистецьке обдарування письменника, яке допомагає творити авторські власні назви для максимально повного розкриття характеру персонажів.

Письменник добирає імена своїм персонажам, уже обміркувавши їх характер та особливості, знаючи їх роль у розвитку сюжету. Він, на відміну від батьків, що іменують своїх дітей немовлятами, називає вже дорослих, сформованих людей. У доборі наймень він так чи інакше, свідомо чи несвідомо допасовує їх до створюваних образів, домагається гармонії образу та його імені [Карпенко 2000: 70].

Такий мистецький підбір власних назв, який допомагає якнайповніше розкрити особливості персонажів, описуваної епохи чи місцевості – це вияв творчості майстерності письменника, який є одним з елементів художнього таланту. Стилістичні функції власних назв можуть виражатися автором за допомогою різноманітних засобів: фонетичних (алітерація, асонанс, апокоп, афереза, омофонія, омографія, паронімія), граматичних (морфологічних та синтаксичних), промовистими іменуваннями,

через контекст, через включення до складу стилістичних фігур (антономазії, метафори, метонімії, епітетів тощо) [Зубар 2012: 68].

Тому вивченню ономастики в художніх творах присвячені численні дослідження, як літературознавців, так і мовознавців. Ці два напрямки досліджень варто поєднувати, оскільки лише в сукупності вони максимально повно розкривають талант митця. З урахуванням комплексного підходу функційно-семантичний аналіз власних назв у літературних творах повинен передбачати наступну послідовність:

1) виділення основних масивів ономастичної лексики, їх систематизація з розподілом на антропоніми, топоніми і т.д. Також на цьому етапі слід виділити масиви власних назв, що характеризують персонажів чи місцевість за історичними, регіональними характеристиками тощо;

2) аналіз значення окремих власних назв з виділенням їх основних (інформаційних) та додаткових (емоційно-стилістичних) функцій. На цьому етапі варто визначитися з походженням того чи того оніма, його прямого й символічного значення;

3) оцінка впливу різних факторів на вибір того чи того оніма автором (наприклад, об'єктивні автобіографічні фактори, або ж виключно суб'єктивні оціночні фактори);

4) дослідження мовних засобів творення власних назв для максимально повного використання їх емоційно-стилістичного потенціалу.

За такої послідовності можливим стає досягнення головної мети ономастичного дослідження з літературної ономастики – аналіз онімного наповнення літературного твору, тобто функціонального навантаження, участі у створенні художнього цілого, особливостей використання власних назв у літературних творах [Шотова-Ніколенко 2019: 259].

Отже, власні назви у літературних творах завжди виконують не одну, а цілу систему функцій, що є взаємопов'язаними і взаємозалежними. Для їх розкриття варто проводити комплексний аналіз ономастичної лексики, досліджуючи значення та особливості творення окремих власних назв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубар Л. С. Функції власних назв у творах українських письменників-фантастів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського*

національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. С. 67–69.

2. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 – рос. мова, 10.02.15 – заг. м-во. Київ, 2000. 24 с.

3. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики: Збірник наук. праць*. 2000. Вип. 4. С. 68–74.

4. Шотова-Ніколенко Г. Проблематика вивчення власних назв у літературній ономастиці: автор і його твір. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 71, ч. II. С. 257–266.

5. Юлдашева Л. П. Літературні оніми як засіб структурування художнього світу у творах для дітей та юнацтва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 39, т. 1. С. 89–90.

Ірина Казмірчук

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАТОПОЕТИКИ

Літературно-художня ономастика або як її ще називають поетична ономастика, вивчає функціонування власних назв у художніх творах. Ця наука не зумовлюється безпосередньо історичним розвитком, як реальна ономастика, а залежить від волі автора і детермінується художнім задумом, жанром, напрямком та стилем твору. Власні назви в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів.

У другій половині ХХ ст. літературно-художня ономастика виокремилася як окрема галузь ономастики. Як нова галузь мовознавства, літературно-художня ономастика й досі залишається на периферії лінгвістичних дисциплін, репрезентована переважно в дисертаційних роботах, окремих монографіях, статтях та розвідках.

Незважаючи на численні праці в царині літературно-художньої ономастики в цілому й антропоніміки зокрема, актуальним і досі залишається дослідження ономастичного простору творів українських письменників. Як зазначає Л. Белей, «сучасний стан української літературно-художньої антропоніміки виявляє гостру потребу збору, систематизації численних українських літературно-художніх антропонімів, різнобічного вивчення їх функціонально-стилістичних можливостей, виявлення загального та індивідуального в принципах номінації персонажів, з'ясуванні ролі літературно-художньої антропонімії у процесі становлення національної антропосистеми та національної літературної мови» [Белей 2002: 3–5]. До досліджень із літературно-художньої ономастики варто привертати увагу не лише мовознавців, але й студентів, яким цікаво було б дізнатися, чому відомі їм письменники саме так назвали своїх героїв. Зрештою, власні назви персонажів як мовні одиниці, які не лише називають, але й характеризують денотатів, разом з іншими одиницями відображають творче мислення письменника, багатство його мови, особливості стилю. Літературно-художня ономастика пов'язана з багатьма лінгвістичними дисциплінами, обов'язковими для вивчення на філологічному факультеті, тому дослідження ономастикону творів письменників слугуватиме додатковим засобом ілюстрації мовних явищ.

Одним із перших в Україні розпочав ономастичні дослідження відомий український слов'янознавець Я. Головацький (1814–1888). Чимало вчений-філолог віддав вивченню історії української мови, тлумаченню власних назв. При цьому він залучав наукові матеріали з історії утворення інших слов'янських мов та етнографії досліджуваних регіонів. Пояснення власних імен і географічних назв Західної України Я. Головацький дав у історикоетнографічних працях: «Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь» (1841), «Поділ часу у Русинів», «Очерк старославянського баснословия или мифология» (1866) та ін. Найбільшу увагу дослідник приділив ономастичній проблематиці в передмові до праці «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», виданої в 1878 р. у Москві, та в останній фундаментальній праці «Географический словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран» (Вільно, 1884). У своїх студіях Я. Головацький спирався на

досягнення тогочасного слов'янського мовознавства і праці П.-Й. Шафарика, Ф. Міклошича, В. та Я. Грімів [Вербич 2010: 73].

Багато дослідників займаються вивченням функціонування онімів, адже власні назви у творі дають неоціненну інформацію для інтерпретації цього тексту. Вони забарвлюють, увиразнюють текст, виконуючи істотну текстотвірну функцію. У багатьох письменників, власні назви стають могутнім виразовим, характеристичним засобом. Вони добирають ім'я своїм персонажам, уже обміркувавши їхній характер і особливості, знаючи їх роль у розвитку сюжету. На відміну від батьків, що іменують своїх дітей немовлятами, автор же називає вже дорослих, сформованих людей. У доборі найменш письменник так чи інакше, свідомо чи несвідомо допасовує їх до створюваних образів, домагається гармонії образу та його імені. Сьогодні особливо активно досліджують ономастикони багатьох українських письменників, зокрема П.Куліша, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Ю. Яновського, М. Хвильового, Л. Костенко та ін. І це питання доволі актуальне, адже власні назви персонажів як мовні одиниці, які не лише називають, але й характеризують денотатів, разом з іншими одиницями відображають творче мислення письменника, багатство його мови, особливості стилю. Проблеми літературно-художньої ономастики висвітлені у працях таких мовознавців: Любомира Белея, Галини Лукаш, Надії Попович, Юрія Карпенка, Олени Карпенко, Мирослави Мельник та інших.

Розвиток ономастики як наукової дисципліни, можна умовно розділити на три етапи. Перший етап – це так звана «доакадемічна доба», коли створюються перші словники власних імен і з'являються наукові розвідки із зазначеної проблематики. Цей період тривав до середини ХІХ ст. Другий етап охоплює другу половину ХІХ ст. – першу половину ХХ ст., коли з'являються академічні філологічні дослідження з ономастики. І нарешті, третій етап (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.), коли ономастичні дослідження здійснюються поряд із філологами і спеціалістами-істориками [Зубко 2007: 263].

Осмислюючи попередні здобутки української ономастики й аналізуючи етапи її розвитку, закономірно поставити питання про сучасний її стан. З упевненістю можна стверджувати, що в попередні роки було закладено вагому базу для сьогоднішніх,

передусім академічних, ономастичних досліджень. Це насамперед укомплектована ономастична картотека й чималий ономастичний архів, які, по суті, є життєдайним джерелом для нинішніх студій із української гідронімії, ойконімії, антропонімії, а також ті теоретичні узагальнення, на яких виростають нові покоління українських ономастів. Нинішня українська академічна ономастика розвиває науковотеоретичне підґрунтя, закладене в попередні роки, вдосконалюючи методику опису й дослідження онімного матеріалу. Фактично ядром української академічної ономастики є відділ ономастики Інституту української мови НАН України, у якому й зосереджена відповідно основна емпірична й теоретична база українського назвознавства. Проте це ядро не може повноцінно функціонувати без нормальної діяльності регіональних ономастичних центрів, які повинні виконувати функцію своєрідних кровоносних судин єдиного ономастичного організму. На сьогодні активно функціонують Дніпропетровський, Донецький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Луцький, Львівський, Одеський, Тернопільський, Ужгородський, Хмельницький і Чернівецький ономастичні осередки. Кожен із них спеціалізується на певній ономастичній проблематиці. Проте для перспектив розвитку української ономастики загалом найважливіше значення має так звана фондова ономастика, яка охоплює ті класи онімів, що безпосередньо пов'язані з історичною (передусім) лексичною спадщиною народу. Це насамперед гідроніми, ойконіми, антропоніми, етніоніми. Перші два класи тісно пов'язані з місцевими особливостями географічного ландшафту, говіркою тощо. Саме таку їхню специфіку можливо зафіксувати лише на місці. З цього приводу зростає особлива роль регіональних ономастичних осередків. І головне завдання академічного відділу — налагодити з ними необхідну конструктивну співпрацю, що виллється з часом у створення всеукраїнського онімного фонду — головної емпіричної бази вітчизняної ономастики [Белей 2002: 77].

Вивчення онімії української художньої літератури, маючи вже певні досягнення (Л. О. Белей, Ю. О. Карпенко, Г. П. Лукаш, Л. Т. Масенко, Т. В. Немировська та ін.), фактично лише розпочинається. Перші праці з'явилися лише в 1963–1965 рр. Повноцінне вивчення літературної онімії можливе лише за умови її аналізу в межах цілого тексту і в усій сукупності (а не розгляду

окремих, на вибір, власних назв). Насамперед ця теза стосується поезії, де оніми, на відміну від прози й драматургії, переважно позасюжетні, чим зумовлений більший ступінь свободи щодо вжитку (чи уникнення) власних назв, значно нижчі показники переваги антропонімів, з якими змагаються топоніми й теоніми, більша наснаженість власних назв конотаціями, метафоричним та символічним наповненням. Ономасти виділяють від п'яти (Ю. О. Карпенко) до восьми (О. І. Фоякова) особливостей, що відрізняють ужиток власних назв у поезії від інших родів літератури.

Усі ці особливості виявляються і в поезіях Л. В. Костенко, у яких власні назви стають могутнім текстоутворюючим чинником, зосереджуючи навколо себе чи не всі образи поезії, стають підкресленими мовними знаками неповторності — характерної прикмети творів поетеси. За своїм складом ономастикон творів Ліни Костенко характеризується всеосяжністю, глобальністю, за стилістичним забарвленням — високою експресивністю, вираженою адгерентно, за способом використання — національним осмисленням, баченням над берегами вічної ріки — Дніпра.

У середині ХХ ст. ономастика стала в Україні однією з провідних спеціальних мовознавчих дисциплін. У Києві почала роботу Ономастична комісія АН України, яка з 1966 р. видає «Повідомлення Української ономастичної комісії». За її ініціативою в різних містах України скликалися ономастичні конференції, видавалися наукові збірники й окремі праці з ономастики. В університетських центрах України, насамперед у Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Харкові, Львові, Чернівцях, Ужгороді, Одесі було створено наукові спілки дослідників ономастики. Окремі з них регулярно видають збірники наукових праць. Так, в Дніпропетровському державному університеті на кафедрі української мови з 1998 р. видається збірник «Ономастика і апелятиви». Протягом тривалого часу ґрунтовну роботу в галузі розвитку ономастики здійснюють Інститут мовознавства НАН України ім. О. Потебні, Інститут історії України НАН України.

Оскільки літературно-художня ономастика потребує наукового осмислення дослідження в царині антропонімії творчості українських письменників залишаються актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 175 с.
2. Вербич С. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 73–80.
3. Зубко А. Українська ономастика: здобутки і проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2007. № 15. С. 262–281.
4. Корнієнко І. З історії розвитку літературної ономастики. *Слов'янський збірник*. 2014. №18. С. 60–68.

Марія Козак

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Богатько В. В.

ЕКСПРЕСИВНІ ВИЯВИ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

Сучасні дослідники-лінгвісти велику увагу приділяють творчому потенціалу мови. Вивчення креативних мовних можливостей дозволяє розширити уявлення про мовну систему, чинні закони і позасистемні явища. Сьогодні, безперечно, до найбільш продуктивних джерел досліджень у цьому напрямку відноситься мова публіцистики, її словотворчі можливості, нові слова – okazіоналізми. Розміщені в газетних статтях, вони стають одним із найяскравіших експресивних прийомів сучасних публіцистів.

Метою нашої статті є аналіз експресивних можливостей okazіоналізмів у мові сучасних ЗМІ.

Поняття «okazіональна лексика» є широко використовуваним у лінгвістичній літературі (праці мовознавців Г. Вокальчук, В. Виноградова, В. Лопатіна, А. Ликова, О. Турчак, М. Навальної, Ж. Колоїз, О. Стишова), але до сих пір не існує чітко сформованої дефініції та назви самого терміну.

Мовознавці визначають лінгвістичний статус okazіоналізмів як «новоутворених матеріальних репрезентантів, що є результатом

реалізації мовної потенції, характеризуються категорією okazіональності / узувальності, нульовим рівнем адаптації у мовному просторі та нульовим ступенем відтворюваності у просторі власне комунікативному» [Колоїз 2007 : 85]. Дослідники виокремлюють два види okazіоналізмів, що відрізняються своїм функціональним призначенням. «Причиною виникнення одних є номінативна функція, інших – експресивно стилістична» [Турчак 2005 : 15]. Окрім того, науковці наголошують, що «лексичне значення будь-якого okazіонального слова залежить здебільшого від контексту, а його експресія – самостійна особливість, що зберігається в будь-якому лексичному okazіональному значенні» [Навальна 2011 : 63].

У сучасній науці про мову відсутнє єдино прийняте визначення okazіонального слова. Це пояснюється зокрема, об'єктивними труднощами в розмежуванні неузувальних та узувальних нових слів (власне мовних неологізмів). Попри окремі спільні ознаки узувальних неологізмів та okazіональних слів, відмінність у меті їх створення, різні причини й умови їх появи, неоднакове функціональне спрямування не дозволяють розглядати їх як однорідні явища. Головною диференційною ознакою okazіональних слів є їхнє функціонування поза лексичною системою мови [Вокальчук 2004 : 17].

За визначенням В. Виноградова: «okazіональні слова – надбання мовлення». Вони завжди експресивні, створюються конкретним автором, породжуються цілями висловлювання і контекстом, з яким пов'язані і поза якими не відтворюються. Основна їх функція не номінативна, як у звичайних неологізмів, а характеризуюча. Ці слова іноді стають загальноновживаними, тобто входять в лексичну систему мови, проте така метаморфоза відбувається рідко і, головне, вони на неї не претендують, тому що це не просто слова, а особливі слова, спеціально призначені для експресивних та художніх цілей [Виноградов 2001 : 123].

В. Лопатін наголошує на тому, що okazіоналізми належать до індивідуально мовленнєвих, а не мовних засобів, які створені та живуть тільки в конкретному контексті поза яким не відтворюються. Дослідник вважає, що саме у цьому полягає головна відмінність okazіоналізмів та неологізмів, що увійшли в мову, стали загальноновживаними [Лопатін 1973 : 64].

Оказіональні одиниці, що використовуються в текстах ЗМІ, виконують декілька функцій. Серед провідних дослідники називають оцінну, називну та рекламну [Шмелев 2002 : 360]. Оказіоналізми, що поміщаються авторами-журналістами в заголовний комплекс, мають свою специфіку; вони покликані привернути увагу адресата, «який переглядає» газету, «зачепити» його погляд, викликати інтерес, який приведе до прочитання тексту статті під незвичайним заголовком.

Ступінь експресивності різних оказіоналізмів неоднаковий. На думку М. Навальної, «ті з них, що утворені за малопродуктивними моделями, мають слабше експресивне забарвлення. Значне порушення словотвірних норм, поєднання в одне ціле семантично або стилістично несумісних елементів, феномен мовної гри – усе це продукує оказіоналізми з яскравою експресією» [Навальна 2011 : 179].

Оказіоналізми в мові сучасних засобів масової інформації здатні виконувати найрізноманітніші стилістичні функції. У кожному окремому контексті ці лексичні одиниці мають або виразний позитивно-оцінний (*У «тоні» найдорожчих* (33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 9)), або негативно маркований характер (*Про «сепарські» консерви вінничанина Грома* (33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 10)).

Більшість сучасних мас-медіа перебувають на передньому краї політичної, ідеологічної, етнічної, конфесійної боротьби, їхні автори продукують переважно негативно-оцінні оказіоналізми з надзвичайно високим рівнем експресивності: *М'ясні консерви, на які воїн з позивним Гром клеїть етикетки «Сепар в сметані», «Сепар в олії» та «Снегірь православний», розлітаються як гарячі пиріжки* (33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 10); *Весь цей «тролінг» я оформив у вигляді етикетки, яку створив за ніч у комп'ютері, а після взявся шукати якісного виробника м'ясної консерви* (33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 10); *Якщо хтось проти того, що я сепара закатую в банку, хай пише заяву, що я образив якусь соціальну групу* (33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 10); *Гуморесочки, усмішечки, байочки – шароварна архайка* (33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 12); *Якщо такі вірші нагороджують і таких віршоплетів відзначають, тоді ми просто на різних планетах знаходимось* (33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 12); *А просто числитись – не зовсім комільфо*

(33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 12); *Через це може боліти голова і падати працездатність, а головне – «недокорекція» призводить до погіршення зору* (RIA, 29.01.2020, № 4, с. 13).

Позитивно оцінних оказіологізмів у мові сучасної публіцистики значно менше: *По-друге, підопічні будуть тричі на день калорійно харчуватись і плюс буде **перекус-підвечірок*** (33-й канал, 22.01.2020, №5, с. 17); *Слухачів поважного віку навчатимуть за такими програмами: комп'ютерна грамотність, **Е-урядування**, мобільна грамотність* (Місто, 29.01.2020, № 4, с. 2); *Я хочу битися з українцем, оскільки він тепер у **супертяжах*** (Місто, 29.01.2020, № 4, с. 27); *Щедрик **фест, інвест і парк*** (RIA, 29.01.2020, № 4, с. 14); *«Віталік» - одна із найжиттєвіших вистав «Дикого театру», адже на **бекґраунді** життя головного героя відбуваються доленосні для країни події* (RIA, 29.01.2020, № 4, с. 16); *Нововведенням 50-ої ювілейної конференції стала онлайн-трасляція пленарних засідань, дискусій, круглих столів, презентацій та **воркшопів*** (RIA, 29.01.2020, № 4, с. 10).

Останнім часом для більшого зацікавлення читача, глядача або слухача, а також для влучності, дотепності, нетрафаретності інтенсивно використовуються інновації-оказіоналізми в заголовках: *Суд по **Е-квитку** у Вінниці* (Місто, 29.01.2020, № 4, с. 2); *Серед «ухилянців» лідирує Вінниця* (Місто, 21.05.2019, № 4, с. 12).

Окремої уваги заслуговує семантична класифікація оказіональних слів. За своєю природою корпус аналізованих одиниць – складний і неоднорідний масив лексики, серед якого можна виділити ряд основних тематичних груп. Кількісно найчисельнішу з них становлять оказіональні лексеми на означення назв людей: *жлобократ, сепари, віршоплети, «ухилянти»*. Очевидно, цьому сприяє низка причин, серед яких найголовнішими є зростання ролі особистісного начала, позитивної або негативної ролі особи в історії.

Досить поширеними також є назви найрізноманітніших ознак, якостей, властивостей, особливостей зображуваних явищ, подій, процесів тощо: *вужкорухівський, верховнорадівський* та ін. Їхня поява зумовлена потребою найбільш чітко висловити авторське ставлення до повідомлюваного чи обговорюваного: *Є в легкій атлетиці такий **класично-каторжний** вид, як десятиборство, коли два дні поспіль змагаються у п'яти і ще раз у п'яти інших*

видах, повторюючи подумки, що невдача в якомусь із них може бути надолужена в наступному виді аж до десятого включно (Місто, 24.01.2020, № 4, с. 10). Найбільше крадіжок скоюють солдати, які вступили до радісно-тонізуючої пори «сто днів до дембелю» і готуються стартувати в цивільне життя, де нині людина людині – комерсант (Місто, 21.02.2020, № 4, с. 8).

Отже, мовознавці виділяють багато ознак okazіоналізмів, найважливішими з яких, на нашу думку, експресивність. Okazіоналізми існують тільки в конкретному контексті, а поза ним не відтворюються, створюються мовцем для одноразового використання в мовленні, тоді як неологізми створюються для того, щоб дати назву новим поняттям, які викликані потребами суспільства. Такі новотвори виконують у мові сучасної публіцистики і номінативну, і когнітивну, й експресивно-оцінну функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
2. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія]. Рівне : Науково-видавничий центр «Перспективи», 2004. 524 с.
3. Колоїз Ж. Українська okazіональна деривація : [монографія]. Київ : Акцент, 2007. 311 с.
4. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское okazіональное слово) : [учебное пособие для филологических факультетов ун-тов]. Москва : Высшая школа, 1976. 120 с.
5. Лопатин В. В. Рождение слова : Неологизмы и okazіональные образования. Москва : Наука, 1973. 150 с.
6. Навальна М. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст. : [монографія]. Київ : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2011. 326 с.
7. Турчак О. М. Okazіоналізми у мові української преси 90-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. : 10.02.01 «Укр. мова». Дніпропетровськ, 2005. 19 с.
8. Шмелев Д. Н. Избранные труды по русскому языку. Москва : Языки славянской культуры, 2002. 888 с.

Вікторія Кондрашова
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

**АНТРОПОНІМІКОН АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ ЗУА
ФАКУЛЬТЕТУ ФІЛОЛОГІЇ Й ЖУРНАЛІСТИКИ ІМЕНІ
МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА
КОЦЮБИНСЬКОГО:
СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ**

Стаття присвячена дослідженню антропонімії імен академічної групи ЗУА. У статті розкрито зміст поняття „антропонімія”, з’ясоване її місце в мовознавстві, а також досліджено семантико-мотиваційні особливості жіночих іменах академічної групи ЗУА факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського.

У науковій розвідці ми дослідили антропонімію жіночих імен академічної групи З УА, які ще не були предметом окремого дослідження, тому ця проблема є актуальною.

На сьогодні власні особові назви активно та різноаспектно студіюються вітчизняними та зарубіжними вченими. Об’єктом аналізу вони стали в дослідженнях Л.О. Белея про українські традиції називання та художню антропоніміку; Р.Й. Керсти, про українську антропоніміку XVI століття, Л.Р. Осташ, про слов’янські автохтонні власні особові імена; М.Л. Худаша, присвяченого еволюції особових імен як основи до формування прізвищ; С.М. Медвідь, яка дослідила історію слов’янського іменослову, а також вплив традицій, релігій, модних тенденцій. Не завжди дітей називають традиційними іменами, які зафіксовані у словниках, і не завжди мотиви вибору імен є зрозумілими. Саме тому предметом сучасних досліджень і постають такі важливі питання, як мотиви вибору імен, їх походження, природа, життя в суспільстві, склад іменника, чинники, що впливають на зміни іменного репертуару, ступінь популярності тих чи тих імен.

Особові назви завжди були в колі інтересів людини, оскільки тісно пов’язані з національним менталітетом, культурою, традиціями народу. Це своєрідні символічні коди, що дають ключ

до пізнання нації, її характеру, світоглядних принципів, історії розвитку. Питанням їх виникнення і побутування цікавилися культурологи, етнографи, географи, психологи, соціологи, літературознавці та лінгвісти [Соприкіна 2018: 33].

Українська антропонімія (передусім прізвища та прізвиська) стала об'єктом наукових зацікавлень в другій половині минулого століття. Як і в інших слов'янських народів, першими проявили інтерес до дослідження українських особових назв етнографи та історики і тільки в післяреволюційний час звернулися до їх дослідження й мовознавці. Проте справжнє пожвавлення у дослідженні української антропонімії, уже на сучасних наукових і методологічних основах, спостерігається лише тепер, починаючи з минулого десятиріччя. За цей період українській антропонімії (сучасній та історичній) присвячено цілу низку праць, у тому числі монографій, написаних переважно в плані докторських і кандидатських дисертацій [Худаш 1977: 4].

Українська антропонімія, як сучасна, так й історична, досліджується виключно в синхронному плані. Дослідники української історичної антропонімії обмежуються, звичайно, антропонімічним матеріалом писемних пам'яток того чи того мінімального історичного періоду, нерідко звужуючи предмет дослідження лише до якогось одного питання (переважно словотвору). Таких наукових праць, присвячених українській історичній антропонімії, маємо небагато, до того ж серед них переважають тематично розрізнені невеличкі статті [Худаш 1977: 5].

При народженні дитини в батьків часто виникає проблема її найменування. Це дуже відповідальна справа, адже вони усвідомлюють, що ім'я – «не спадкове і не родове найменування, а індивідуальна назва, яка надається...при народженні» [Чучка 2011: 73] і супроводжуватиме їхню дитину протягом усього життя. Це своєрідний «дарунок, що засвідчує духовне багатство батьків» [Белей 1993: 5].

Зробити правильний вибір допоможе «повага до тисячолітніх українських традицій» [Белей 1993: 5] або ж звернення до словників Л.Г. Скрипник і Н.П. Дзятківської «Власні імена людей», І.І. Трійняка «Словник українських імен», Л.О. Белей «Ім'я дитини в

українській родині», П.П. Чучки «Слов'янські особові імена українців».

Імена є невід'ємною складовою культури, побуту, традицій народу. Вони містять інформацію про національність людини, етнічне середовище, в якому вона перебуває. Тому надання імені новонародженому залежить від мовних, соціальних, психологічних чинників. На сьогоднішній день проблема мотиву вибору імен є цікавою і актуальною. Її вивчення допоможе виявити різноманітні екстралінгвальні фактори, від яких залежить склад іменника, і зміни в ньому. Дослідників цікавить, «чому саме цим, а не іншим іменем названо дану особу, чим керувався найменувач при виборі імені для неї» [Чучка 2011: 73]. Мотиви найменування людей різні. Вони найчастіше пов'язані з естетичними, релігійними, політичними уподобаннями. У цих мотивах захований спосіб мислення народу, його психологія, різні вірування, погляди на світ, на життя і на смерть [Чучка 2011: 73]. Сьогодні вибір імені новонародженого повністю залежить від волі батьків. Вони можуть керуватися такими мотивами, як релігійність (називати дитину на честь святого, в день якого вона народилась), дотримуватися родинних традицій (називати на честь діда чи батька, бабусі чи матері) або ж наслідувати модні тенденції. Визначимо основні чинники, що впливають на вибір жіночих імен. Л.О. Белей вважає, що найпоширенішими нині є «такі мотиви надання імен: християнські, родинні, національні, а також через бажання дотримуватись модних тенденцій» [Белей 1993: 59]. Проаналізуємо всі чинники та визначимо, які ж з них є провідними. Цікавим і неоднозначним у виборі жіночих імен є релігійний фактор. Він полягає у тому, що дівчинці надають ім'я за церковним календарем на честь святої, день якої відзначається безпосередньо у день народження дитини або за кілька днів до чи після її народження. Тобто ім'я приносить «сама дитина... своїм народженням» [Чучка 2011: 75].

В академічній групі 3 УА представлені такі антропоніми: *Анастасія, Анна, Валентина, Валерія, Вікторія, Ганна, Даниїла, Діана, Іванна, Ілона, Крістіна, Марина, Марія, Оксана, Олександра, Олена, Ольга, Софія, Тетяна, Юлія, Яна.*

Простежимо мотивацію антропоніма *Марія* – жіноче ім'я давньоєврейського походження від імені *Miriam*. Його тлумачення досить неоднозначне. За деякими версіями, це «гірка, запечалена»,

«відкинута», «вперта» . Православна традиція перекладає ім'я як «пані».

Не менш популярним є **Тетяна** – давньогрецьке ім'я, яке означає «засновниця», «упорядниця». Ім'я утворюється від грецького слова «*tatto*», що означає «установлюю, призначаю» .

Український іменослов поповнюється подібними, так званими патронімічними, жіночими іменами, які легко утворюються від чоловічих: Дзвенислава, Радомира, Златослава, Володислава, Любомила, несучи на собі генетичний код. Історична практика творення жіночих імен від чоловічих дістала продуктивний розвиток сьогодні: *Іванна, Даниїла, Олександра, Анастасія, Яна, Валентина, Валерія* та ін. [Герасимчук 2016: 73].

Склад найуживаніших імен у кожному з десятиріч змінювався. З одного боку, це пояснюється такими екстралінгвальними чинниками, як специфіка історії і національний склад мешканців, з іншого боку, тут може йтися про зміну уподобань, тенденцію до оновлення іменного репертуару та моду. Дослідники української антропонімії уже відзначали, що, наприклад, нерідко батьки називали своїх дітей Крістінами, Філіппами з огляду на популярних російських співаків Крістіну Орбакайте та Філіппа Кіркорова.

Поширеними є імена, які укорінилися в українській мові упродовж тисячоліть, наприклад: **Вікторія** (від лат. *Victoria* «перемога»), **Ганна** (від гебр. *Hannáh* «ласкава; милостива»), **Діана** (від лат. *Diana*, власної назви язичницької богині рослинності та полювання), **Ілона** (від угорськомовного відповідника імені *Гелена* — *Ilona*), **Марина** (від лат. *Marinus* «морська»), **Софія** (від д. гр. *Sofia* «мудрість») [Белей 1993: 89–114].

Отже, сучасний український іменослов складався упродовж багатьох століть шляхом суперечливих і неоднозначних процесів. Основу сучасної іменної системи української мови складає дохристиянський іменник, що передає глибоку змістову наповненість онімів, зокрема багатокомпонентних за своєю структурою, що почасти збереглися у новітньому словнику; особливий вплив на становлення мав християнський період. Імена церковного календаря пройшли семантико-граматичну адаптацію на україномовному ґрунті. Попри все в українському іменослові через смислову, лексичну, граматичну трансформацію запозичених антропонімів усталився більшою мірою своєрідний національно-

етнічний колорит. На сьогодні в українській антропонімічній системі, зокрема в питанні особових імен, складається ситуація мовно-культурної поліфонії: укорінилася більшість церковних імен, відновилися давньоруські, слов'янські імена, на їх основі творяться нові варіанти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Ім'я для дитини в українській родині. Ужгород, 1993. 116 с.
2. Герасимчук В.А. Український іменослов: культурна поліфонія // *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*, 2016. Вип. 5. С. 70–74.
3. Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови. Вінніпег, 1979. 365 с.
4. Соприкіна В. Д. Історія і сучасний стан дослідження української антропонімії (стислий огляд). *Лінгвістичні дослідження*, 2018. Вип. 48. С. 30–41.
5. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ, 1977. 236 с.
6. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011. 432 с.
7. Шоля, І. Мотиви вибору особистих імен ужгородців у другій половині ХХ століття (жіночі імена). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2015. Вип. 2. С. 29–35.

Тетяна Марчук
Наук. керівник – д.філол.н., проф. Завальнюк І. Я.

СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРОСТИХ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ПЕРІОДИКИ

У сучасній Україні чимало друкованих періодичних видань, проте особливе місце серед них посідає дитяча періодика, яка покликана формувати світогляд, урешті, відігравати важливу роль у

становленні майбутньої особистості – громадянина держави. Дієвим механізмом пізнання дитячою аудиторією навколишнього світу, формування у юного покоління здорових морально-етичних цінностей є графічно-текстове наповнення газетно-журнальних сторінок, мова вміщених публікацій, бо ж саме у мові творів для дітей реалізуються різні стилістичні колорити й тональності стилю: пестливості, урочистості, гумору.

Дитяча періодика як специфічна галузь творчої, публіцистичної і видавничої діяльності є на сьогодні найменш дослідженою. У наявних працях із лінгвостилістики небагато інформації про стилістичне навантаження простих односкладних речень у мові публіцистичних текстів, призначених для дитячого читання. Усе це зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Узаємодіючи з простими двоскладними конструкціями, односкладні речення збагачують стилістичні можливості віршів, казок, оповідань для дітей, творять стилістично марковані контексти. Якщо текст трансформувати, односкладні речення перебудувати на двоскладні, зникне своєрідне забарвлення, зруйнується характер висловлення, бо саме вони найкраще передають тривожний стан, хвилювання персонажів (у цьому тексті, зокрема, зайчика – Т. М.).

Своєрідний синтаксичний та стилістичний потенціал у сучасних газетно-журнальних дитячих публікаціях мають односкладні *означено-особові* речення. Їх використовують за відсутності «потреби в логічному виділенні особи (осіб) у таких займенникових формах, як форми 1-ї або 2-ї особи однини чи множини» [Дудик 2005: 239]. Напр.: *Низько кланяюсь тобі, мудра господине!* (ВУ. – 2019. – № 2. – С. 3); *Пильніше подивись навкруги* (П. – 2018. – № 6. – С. 2); *Долаймо переешкоди!* (В. – 2018. – № 2. – С. 4). Уживані в українських газетних і журнальних дитячих текстах початку ХХІ ст. означено-особові речення «реалізують свої специфічні стильові риси: стислість, економність, яскраву виокремленість на тлі звичних двоскладних реченневих структур» [Завальнюк 2009: 121]. Здебільшого інформативність двоскладних й односкладних речень збігається, натомість чітко проступає стилістичне забарвлення останніх. Пор.: *Просто розповідаю про лісових друзів* (Ю, 19.12.2018, с. 3) і *Просто я розповідаю про лісових друзів*. Поява підмета в порівнюваних реченнях змінює їхні

значення, акцентуючи на особі, способі дії, а не на самій дії: саме я розповідаю про лісових друзів, а не хто-небудь. Односкладні ж означено-особові речення «чітко переносять акцент із виконавця дії на дію, є стилістично індивідуальними, зумовленими комунікативною потребою економного вираження думки» [Завальнюк 2009: 122].

За нашими спостереженнями, українські поети, що пишуть для дітей і публікують вірші в дитячих журналах, виявляють велику майстерність щодо використання односкладних речень, зокрема означено-особових: *Звесели і воленьку, / І трудящу доленьку, / І весь рідний край* (К. – 2018. – № 1. – С. 4); *Погляньте, погляньте, [яка благодать!] / Дивіться: [метелики з неба летять!]* (Дж. – 2019. – № 5. – С. 2); *Брала пахоці з повітря / У весняну пору / Вибуяла так на вітрі, / Виросла угору!* (Д, 12.03.2019, с. 4); *Ще як візьмем мило, / Вмиємо все тіло; Капусту лишу, [бо ж то річ не ласа], / Досить наймся сала і м'яса! / Капусту сховаю на місці оцьому, / А з салом і м'ясом біжу додому!* (М. – 2018. – № 1. – С. 2); *При вогнищі стрічаємось, / Знайомимось, прощаємось. / При вогнищі співаємо улюблених пісень* (Ю, 20.05.2018, с. 2). Такі речення, цілком слушно зауважує А. Коваль, характеризуються перенесенням акценту з діяча на дію, нагнітанням дії [Коваль 1970: 29]. Найчастіше це спонукальні конструкції, які вміщують емоційну напругу, безпосередньо апелюючи до адресата (себто дитини), експресивно наснажують вислів. У таких реченнях спостерігаємо особливу імперативну інтонацію, яка підсилює значення спонукування: *Живіть! Ідіть на сизі гори, / В тернах співаючи пісні, / Летіть в незмірені простори / Назустріч сонцю і весні* (Р. – 2019. – № 4. – С. 11); *Встаньмо вранці й привітаймо / Всіх жінок і наших мам!* (МС. – 2019. – № 3. – С. 2).

Останнім часом помітно зростає тенденція до використання означено-особових речень у ролі заголовків газетних і журнальних публікацій як дієвого спонукального засобу, напр.: *Засівайся, рідна земле, миром і добром!* (Ю, 04.03.2019, с. 4); *Допоможи Петрущці!* (П. – 2018. – № 2. – С. 8); *Зазирни в цей будинок* (Дж. – 2019. – № 3. – С. 4); *Швидше відповідь знайди!* (П. – 2019. – № 4. – С. 3); *Не бійтесь привидів!* (К. – 2018. – № 1. – С. 15). Уміщення поширених і непоширених означено-особових структур у заголовковий комплекс, на нашу думку, має на меті інтегрувати газетний чи

журнальний текст, надати йому дієвості, впливовості, сприяти реалізації всіх чотирьох ділянок відомої формули «увага – інтерес – бажання – дія» [Кульбабська 2006: 298], а не лише першої, як це буває зазвичай.

Завжди емоційно наснаженими й стилістично виразними в українській поезії для дітей є односкладні *інфінитивні* речення, які увиразнюють такі модальні відтінки, як рішуче твердження, умова, категоричність, наказовість, необхідність, неминучість, домагання, заклик, спонукання тощо: *Треба спати, спати, треба спать...* (Д, 23.02.2019, с. 4); *[Порада була простою]: посадити багато дерев і квітів, біля них поставити лави* (Ю, 20.11.2018, с. 4); *Негоже боятися блискавки, вітру і грому!* (К. – 2018. – № 3. – С. 7); *[Кім в чоботях – це чудово, / Ще як шпори – / Красень кіт! /] Та котові йти на лови, / Мабуть, краще без чобіт* (П. – 2018. – № 7. – С. 6); *[Прощавайте, мої цукерочки!] Більше мені вас не їсти* (П. – 2019. – № 2. – С. 4). Такі семантико-стилістичні одиниці забарвлені емоційно, а надто ті, які підсилюються окличною чи питальною інтонацією: *Та доки ж вмиватись? Вдягатися доки? [/ Я чула – вже сторож дзвонив на уроки!]* (ВУ. – 2019. – № 4. – С. 2); *Рятувати Пізнайка?* (П. – 2019. – № 8. – С. 2).

Односкладні *безособові* речення слугують формою вираження складних психологічних обставин мовлення, психологічно напруженого стану людини, чуттєвого її наснаження: *І мріялось Василечку: [/ Набрати у сачок / Хоч стілечки-остілечки / Веселчиних бризок]* (Дж. – 2019. – № 2. – С. 3); *Як срібно скрізь! Як просторо кругом!* (Ю, 20.11.2018, с. 5); *І ніде, ніде немає / Кращих квіточок, мабуть. / В них так пахоців багато, / Цвіту свіжого, роси. [/ Хай ростуть, – не буду рвати,]– / Шкода їхньої краси!* (Дж. – 2019. – № 4. – С. 8).

Як засвідчують сучасні українські дитячі видання, у поетичних та прозових текстах трапляються здебільшого ті односкладні *безособові* конструкції, які надають контексту експресивного тону. Ними оформлюють оцінку різноманітних та яскравих явищ природи, реагування мовця на різні події. Вони фіксують особливо піднесені відчуття, враження, настрої та інші людські переживання і реакції на реальну дійсність: *І чому мені вдома не сиділося?* (М. – 2019. – № 1. – С. 3); *У тім диму не видно Діми/ [Бо згоріли дереви!]*

(П. – 2019. – № 4. – С. 4); *[Залишили в лісі ватру/ Ще й без варти/ А не варто!]* (Р. – 2019. – № 6. – С. 7)

Безособовими конструкціями може бути вдало передана таємничість: *Тихо-тихо вранці стало / У зеленому ліску* (П. – 2019. – № 1. – С. 3); *[Та як пішов – / І не прийшов. /] Нема kota ніде* (Дж. – 2019. – № 3. – С. 5); *Вже десь за хащами ледь-ледь чутно було гордовитий голос маленького Динозаврика* (П. – 2019. – № 4. – С. 12).

Безособові речення можуть змальовувати також стан людини, незалежний від її волі, почуття, бажання, прагнення, яскраві психологічні моменти: *Ой, не спиться ж!* (М. – 2019. – № 3. – С. 6); *Цілу ніч усім не спалось / І не снідалось усім. / [Одягались, роздягались / Раз по п'ять або й по сім]* (ВК. – 2018. – № 4. – С. 8).

Досить поширені в українській дитячій газетно-журнальній періодиці односкладні конструкції з головним членом у формі безособово-предикативного дієслова на *-но*, *-то*. Дієслівність стає домінантною, речення відтворюють особливої сили дієвість, енергійність та водночас експресивність: *У моїй малій хатинці, / На ялинці між гілок / Наготовлено гостинців / Для звіриних для діток!* (К. – 2019. – № 4. – С. 8); *Подаровано фото на згадку* (Дж. – 2018. – № 2. – С. 3).

Дитячі письменники, журналісти послуговуються також односкладними *номінативними* конструкціями в описах картин природи, коли саме в такий спосіб можна якнайкраще виділити кожну деталь, загострити увагу дитини-слухача (читача) на почутому (уявному). Номінативні речення вносять експресивний ефект, формуючи художній опис, створюють особливу предметно-зорову образність, що дуже імпонує дитині-читачеві (слухачеві). Пор.: *Літній вечір... [Гори в млі, в золоті вершини... А під ними лється десь пісня України...] Ніч... [Заснуло все.. Тільки море плине, та щебече понад ним пісня України]* (Джміль. – 2018. – № 2. – С. 4); *Снігурі дзвінкоголосі, / Гостродзьобі дятелі, / Павучки, бджілки та оси, / І розкошлані джмелі, / І роззява – чорна тава, / І зайчата-стрибунці, / І гладка зелена жаба, / І веселі горобці* (ВУ. – 2019. – № 1. – С. 3).

Номінативні речення є важливою ознакою описового стилю, його істотною деталлю. Вони змальовують обставини по-особливому, так, що дія виступає виразніше. Дитина помічає саме

те, на що прагне звернути її увагу дитячий письменник: *От зима, весна та літо, / Осінь, потім знов зима... / [Сивий час летить над світом, / І кінця йому нема]* (М. – 2019. – № 6. – С. 5). Нерідко ці речення вносять до висловлювання значне емоційне напруження, змушують читача переживати разом з героєм твору, пор.: *Бідні сіренькі зайчата! [Небезпечно їм гуляти!]* (ВК. – 2019. – № 1. – С. 3).

Отже, автори дитячих газетно-журнальних текстів виявляють велику майстерність щодо використання простих односкладних речень, які надають контексту експресивного тону, виявляють специфічні тенденції до семантико-стилістичного навантаження.

Означено-особові речення у досліджуваних контекстах чітко переносять акцент із виконавця дії на дію, є стислими, стилістично індивідуальними, зумовленими комунікативною потребою економного вираження думки.

Односкладні інфінітивні речення увиразнюють такі модальні відтінки, як рішуче твердження, умову, категоричність, наказовість, потребу, неминучість, заклик, спонукання тощо. Вони слугують формою вираження складних психологічних обставин мовлення, напруженого стану людини, її відчуттів.

Безособовими конструкціями оцінюють різноманітні та яскраві явища природи, реагування мовця на різні події, фіксують особливо піднесені відчуття, настрої та інші людські емоції. Останнім часом помітно активізацію безособових конструкцій із головним членом у формі безособово-предикативного дієслова на *-но*, *-то*. Дієслівність стає домінантною, речення набувають стилістичних ознак енергійності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудик П. С. Стилістика української мови: навч. посіб. для студентів вищих навч. заклад. Київ : Видавн. центр «Академія», 2005. 368 с.

2. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: структура та прагмастилістичні функції : дис... докт. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2009. 462 с.

3. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: Структура наукового тексту. Київ: КДУ, 1970. 306 с.

4. Кульбабська О. Стилiстичнi характеристики заголовка як прагматичного знака журналістського тексту. *Актуальні проблеми синтаксису*: матеріали конф. Чернівці: Рута, 2006. С. 298–303.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Газети і журнали 2018–2019 рр.:

ВК – «Веселі картинки»

ВУ – «Веселі уроки»

Д – «Долонька»

Дж – «Джміль»

К – «Колосок»

М – «Малятко»

МС – «Мамине сонечко від 2 до 5»

Р – «Розвивайко»

П – «Пізнайко від 6»

Ю – «Юннат»

Ганна Мельник

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Завальнюк І. Я.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ ВІННИЧЧИНИ

Вставні і вставлені одиниці – це особлива за стилістичним статусом, значна за семантичним обсягом сукупність мовних засобів вираження думок і почуттів. Вони поширені в усіх стилях мови, хоч найбільш повно і функціонально розлого вживаються в публіцистичному та художньому стилях.

Структурно-семантичні типи вставних і вставлених одиниць були об'єктом вивчення О. М. Пешковського, О. Т. Волоха, І. І. Слинька, А. П. Загнітка, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудика. Їхню функціональну специфіку досліджували І. Я. Завальнюк, О. В. Галайбіда, І. В. Житар.

Актуальність проблеми визначається необхідністю дослідження згаданих одиниць у публіцистичному контексті.

Зокрема, невивченими залишаються особливості їхньої структури, семантико-стилістичної організації та специфіка їхнього функціонування в регіональній пресі.

Мета статті полягає в комплексному аналізі семантики й структури вставних і вставлених конструкцій, з'ясуванні їхніх функціональних особливостей у мові сучасних українських газет Вінниччини.

Вивчення явищ вставності і вставленості – одна з важливих проблем дослідження синтаксису сучасної української літературної мови. Обидва поняття становлять досить об'ємний і функціонально важливий об'єкт аналізу, який стосується структури речення.

Такі структури не мають статусу члена речення, бо не виконують тих синтаксичних функцій, що притаманні будь-яким членам речення. Тому вони є виразниками певної семантики, модальності, функцій, комунікативно важливими. Структурно їх поділяють на три типи: вставні і вставлені слова, сполучення слів та речення [Гуйванюк 1999: 180].

Історія вивчення вставних і вставлених одиниць досить давня й різноаспектна, що дає змогу хронологічно простежити за тим, як поступово в лінгвістиці формувалося й розвивалося вчення про вставні і вставлені компоненти речення. На думку більшості мовознавців, вставні і вставлені одиниці утворилися внаслідок стягнення певних частин речення або з редукованих за змістом колишніх речень [Дудик 2005: 78].

Структурно-семантичні різновиди вставних одиниць описано, спираючись на класифікацію М. У. Каранської, вставлених – за класифікацією І. К. Білодіда.

Вставні одиниці, що вживаються в мові сучасної української преси Вінниччини, досить різноманітні за своєю структурою, семантикою та функціями. Проте найчастіше трапляються однослівні вставні компоненти: модальні слова, прислівники. Рідше в цій функції виступають іменники, прикметники та слова сполучникового типу.

З-поміж таких реченнєвих структур активніше використовують ті, що передають значення впевненості (21,1%): **звичайно, безперечно, безумовно, без сумніву, як відомо**, напр.: *Звичайно, за один рік чи два виконати все неможливо* (Вінницька газета, 17.08.2019, с. 4); *Кожному, безумовно, вже сьогодні варто*

зрозуміти, що робити добрі справи потрібно вже зараз (Краяни, 24.07.2019, с. 5). Слова цієї семантичної групи використовують, коли автор упевнений у змісті висловленого.

Якщо ж автор статті не впевнений, то вживають модальні слова *може, можливо, мабуть, напевно, певно, здається, очевидно* та ін., напр.: *Можливо, завдяки цьому дівчині вдалося отримати паспорт і «вислизнути» із села* (Вінниччина, 22.06.2019, с. 3); *Певно, у кожного села, як і в кожній людині, є своя доля* (Подільський край, 06.09.2019, с. 2); *У нашому навчальному закладі, як, напевно, у всіх, доброю традицією є зустріч випускників* (Подільська зоря, 17.06.2019, с. 7); *«Красива осінь вишиває клени», так, здається, написала Ліна Костенко* (Подільська зоря, 01.08.2019, с. 7).

Як стверджує дослідниця мови преси І. Я. Завальнюк, одними з найуживаніших також є вставні одиниці, що вказують на джерело повідомлення (29,8%): *на мою думку, на думку (чию?), за словами..., як кажуть, як повідомив, мовляв* та ін. Напр.: *За словами Дубілета, Кабмін працює зі службою зайнятості над тим, щоб знайти кожному держслужбовцю нову роботу до моменту звільнення* (Літинський вісник, 03.11.2019, с.7); *Коли мати захворіла і зовсім злягла, покликала донька Ольга своїх батьків до себе в село, мовляв, не наїжджуся до вас у Вовчок, бо ж власна сім'я, діти, робота* (Вісті Тепличчини, 24.03.2019, с. 6). Їхня різноманітність і поширеність у пресі сьогодні вражає, проте не всі вони цікаві чи то в структурному, чи кількісному, чи функціонально-стилістичному плані [Завальнюк 2009: 17].

Не менш уживаними на сторінках сучасних регіональних газет є вставні слова *на щастя, на жаль, на диво, як на зло, як навмисне* та ін., що дають емоційну оцінку повідомленому факту, їх зафіксовано 12,3%. Вони можуть доповнювати або поширювати характеристику висловленого, надавати йому позитивного чи негативного забарвлення, напр.: *На щастя, в державі є люди від Бога, які здатні потурбуватись про немічних* (Вінниччина, 17.07.2019, с. 4); *На жаль, школа отримує фінансових надходжень мало* (Життєві обрії, 04.08.2019, с. 7); *Як навмисне, у той день дощ лив як з відра* (Барчани, 04.06.2019, с. 5).

Серед вставних конструкцій досить часто трапляються односкладні (означено-особові, неозначено-особові, безособові)

речення (7%), що виконують різні функції: виражають ставлення мовця до ступеня реальності змісту висловлення, позначають різні контакти із співрозмовником, указують на джерело повідомлення, ставлення мовця до способу оформлення висловлення, напр.: *У нас, подолян-вінничан, здавалось мені, найближче підходив до цієї відповіді у своїх конкретно-нарисованих публікаціях письменник і водночас блискучий журналіст Іван Волошенюк* (Вінницька газета, 03.06.2019, с. 15).

У сучасних вінницьких газетних виданнях активно використовують семантичну групу вставних одиниць, які вказують на порядок висловлень, їхній зв'язок, увиразнюють найбільш важливі частини (їх нараховано 15,8%): *власне, втім, по-перше, по-друге* та ін. Такі вставні одиниці забезпечують зв'язність тексту й послідовність викладу думок. Водночас вони допомагають авторам дотримуватися структури, акцентувати увагу на найважливіших моментах повідомлюваної інформації. Також їх уживають для відтворення послідовності явищ, подій. Пор.: *Утім, у жодному разі ми не залишимо вас без важливих новин, цікавих розповідей, корисних порад і програми телебачення* (Вінницька газета, 10.06.2019, с. 2).

Так само активно в регіональній газетній мові представлені вставні слова, що виражають вірогідність, достовірність того, про що йдеться в реченні, зокрема (7%): *звісно, правда, щоправда, певна річ* та ін. Їхнє використання зумовлено бажанням автора впевнити читача в об'єктивності поданих фактів, у їхній правдивості, що дуже важливо для журналіста. Напр.: *Певна річ, боязко вириватися у «вільне плавання» без обіцяної підтримки* (Гайсинський вісник, 03.09.2019, с. 2).

Варто зазначити, що синтаксична рухомість вставних слів і сполучень слів дає їм змогу займати різні позиції в реченні. Проте найчастіше вони трапляються на його початку й усередині, значно рідше – наприкінці, напр.: *Зокрема, статті 3 і 92, в якій йдеться про права і свободи громадян* (Вінницька газета, 17.06.2019, с. 3); *Обидві ці рослини, як відомо, належать до сімейства пасльонових* (Вінниччина, 24.06.19, с. 6); *Проте світ не без добрих людей, як кажуть* (Вінниччина, 22.06.2019, с. 5).

Специфічною функцією, яка закладена в їхній семантиці, вирізняються також вставлені одиниці. Будучи синтаксично

ізолюваними, вони надають реченню додаткової інформації, уточнюють та роз'яснюють його предметний зміст. На думку І. Я. Завальнюк, це «один із способів доповнення того, що висловлено в основній частині речення, побіжне зауваження до повідомленого в ній, певна додаткова інформація до всього основного складу речення або ж його певної частини» [Завальнюк 2008: 229–230].

За нашими спостереженнями, найбільш поширеними в пресі вінницького краю є вставлені конструкції, що уточнюють, доповнюють та поширюють зміст речення, містять додаткову інформацію, їх зафіксовано 25%, напр.: *Найбільше пам'ятників Шевченкові в Галичині (півтисячі), де він ніколи не був* (Подільський край, 15.01.2019, с.5).

Не менш активно в мові сучасних українських газет Вінниччини вживають інформаційно-довідкові вставлені конструкції, а особливо ті, що містять певні дані (числові, відсоткові, назву, місце подій, установи й под.), пояснюють значення термінів (18,2%). Вони підтверджують висловлене в основній частині речення, пор.: *Третина жителів району (10388 осіб) користуються пільгами* (Наше Придністров'я, 04.07.2019, с. 2).

У зв'язку із декомунізаційними законами, які були прийняті в травні 2016 року, журналісти часто використовують вставлені конструкції, що містять інформацію про колишні назви вулиць, населених пунктів (їх нараховано 11,4%), з тим щоб зорієнтувати читачів у розрізненні місць, подій, обставин. Пор.: *Поки що експериментальну розробку встановили на світлофорі, що на перехресті вулиць Магістратської (колишня Першотравнева) та Лесі Українки* (Вінницька газета, 17.06.2019, с. 4).

Останнім часом усе активніше використовують вставлені конструкції з емоційною авторською оцінкою висловленого в реченні (9,1%), які не лише впливають на читача, а й викликають експресію його почуттів. Напр.: *Туніська господиня завжди готує їжу для сім'ї лише на один прийом (тут слід згадати, скільки в сім'ї дітей!)* (Вінницька газета, 10.06.2019, с.8).

Зрідка в ролі вставлених одиниць використовують розділові знаки, передусім знак оклику (9,1%). Функціонування таких особливих вставних конструкцій зумовлене бажанням автора

надати сказаному емоційно-експресивного змісту. Також за допомогою цих знаків, узятих у дужки, логічно виокремлюють певне слово чи висловлення, що загострює увагу читача. Пор.: *Перші місяця здобули студент педагогічного університету Володимир Костомаров і студентка медичного університету Тамара Кивирига, яка присіла 1740 (!) разів* (Вінницька газета, 10.06.2019, с. 9).

Зрідка можемо спостерігати використання на шпальтах регіональної преси аббревіатур у ролі вставлених компонентів, їх зафіксовано 6,8%. Вони виконують у тексті технічні й допоміжні функції. Напр.: *В Україні є безоплатні та якісні вакцини для щеплень, які заковує Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) у провідних виробників світу* (Прапор Перемоги, 01.11.2019, с.5);

Нами з'ясовано, що в мові вінницької преси найчастіше трапляються вставні слова, які вказують на джерело повідомлення, передають значення впевненості чи невпевненості, указують на послідовність викладу думок. Найтиповіші структурні форми вираження вставності – слова й сполучення слів, які переважно розміщені на початку та всередині речення.

З-поміж вставлених одиниць активністю вирізняються ті, що доповнюють, поширюють зміст висловленого, містять певні числові і відсоткові дані, інформацію про колишні назви вулиць, населених пунктів. Переважно це вставлені сполучення слів і речення (прості й складні), розміщені всередині речення, яке вони ускладнюють.

Отже, тексти публіцистичного стилю містять у собі значну кількість вставних і вставлених елементів, які у взаємодії з лексичними, граматичними та іншими засобами сприяють відтворенню різноманітних відтінків (припущень, сумнівів, упевненості, ствердження), експресивізують мовлення, виконують пізнавальну та інформаційно-довідкову функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
2. Дудик П. С. Стилїстика української мови. Київ : Вид. центр Академія, 2005. 368 с.
3. Житар І. В. Структура та стилістичні функції вставлених конструкцій у науковому і публіцистичному стилях української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

кандидата філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2011. 19 с.

4. Завальнюк І. Комунікативно-прагматичні функції та стилістичні вияви вставних одиниць у сучасному українському газетному мовленні. *Українська мова*. 2009. № 1. С. 15–32.

5. Завальнюк І. Нові явища у функціонуванні вставлених конструкцій у мові української преси початку ХХІ ст. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць. 2008. Вип. 7. С. 228–247.

6. Загнітко А. П. Український синтаксис. Київ : Вища школа, 1996. Ч. 1. 1996. 201 с.

7. Пешковский А. М. Наш язык: учеб. книга по грамматике для шк. I ступени. Москва : Гос. изд-во, 1925. 128 с.

ДЖЕРЕЛА

1. *Барчани* (газета міської ради), м. Бар, Вінницької області, 2019 р.

2. *Вінницька газета* (часопис вінницької громади), м. Вінниця, 2019 р.

3. *Вінниччина* (газета обласної ради), м. Вінниця, 2019 р.

4. *Вісті Тепличчини* (громадсько-політичний тижневик району), смт Теплик, Вінницької області, 2019 р.

5. *Гайсинський вісник* (міськрайонний тижневик міської ради), м. Гайсин, Вінницької області, 2019 р.

6. *Життєві обрії* (газета районної державної адміністрації), м. Хмільник, Вінницької області, 2019 р.

7. *Краяни* (друкований орган міської ради), м. Могилів-Подільський, Вінницької області, 2019 р.

8. *Наше Придністров'я* (громадсько-політичний тижневик району), смт Муровані Курилівці, Вінницької області, 2019 р.

9. *Подільська зоря* (регіональна газета), м. Вінниця, 2019 р.

10. *Подільський край* (газета районної ради Вінницької області), м. Бар, Вінницької області, 2019 р.

11. *Прапор Перемоги* (газета районної ради), м. Калинівка, Вінницької області, 2019 р.

*Валентина Мерчук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

НОМІНАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЗООНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ БОТАНІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ

Однією з вузлових проблем сучасного теоретичного мовознавства є дослідження номінативного аспекту мови й мовлення, адже називання будь-якого предмета чи явища – це результат пізнавальної діяльності людей. Номінативна система мови передає етнічну своєрідність мовного членування світу, відображає специфіку внутрішнього рефлексивного сприйняття довкілля, досвід і культуру поколінь українців, їхні традиції, звичаї, міфологію. Сучасне мовознавство виявляє підвищену увагу до мови як маніфестанта етносвідомості. Назви рослин досі не були об'єктом комплексних досліджень, які дають змогу дослідити мотивацію назв рослин української мови, похідних від зоонімів.

Актуальність дослідження пояснюється недостатнім вивченням і тлумаченням ботанічної лексики, зокрема детальнішим аналізом структурної організації та номінації судинних рослин, похідних від зоонімів.

Метою статті є опис ботанічної лексики, зокрема їхня класифікація за походженням та семантико-синтаксичними параметрами, аналіз кількісних характеристик та частотності використання назв.

Джерелом дослідження слугував «Словник українських наукових і народних назв судинних рослин» Ю. Кобова.

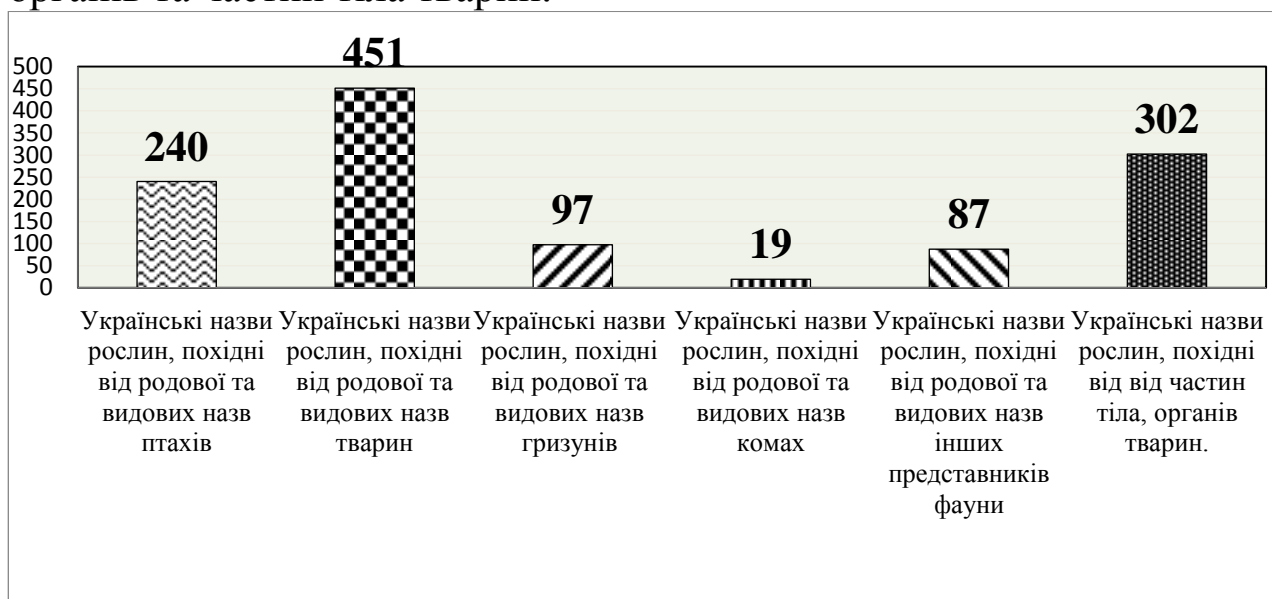
Теорія номінації (ономасіологія) зайняла важливе місце в лінгвістичних дослідженнях ХХІ-го століття, будучи важливою складовою лінгвістичного опису лексичних одиниць. Адже ономасіологічні дослідження дають відповідь на таке важливе питання, як у мові відбувається позначення реалій світу. Номінація здійснюється на різних рівнях мислення і проходить наступні етапи: формування поняття, створення найменування, закріплення номінації в системі мови, реалізація мовних номінацій в конкретних мовленнєвих актах.

Номінація – винятково складне явище, з'ясування сутності якого пов'язане з вирішенням цілого комплексу різних проблем.

Особливої значущості набуває проблема забезпечення реалізації розумово-комунікативних потреб людини. Проблемі вивчення номінативного значення слова присвячені численні наукові праці, зокрема О. А. Габинської [Габинская 1980], В. Г. Гака [Гак 1977], О. А. Земської [Земская 1996], Є. А. Карпіловської [Карпіловська 2010], Г. В. Колшанського [Колшанский 1977], О. С. Кубрякової [Кубрякова 2004], В. М. Телії [Телия 1981] та інших, у яких досліджено природу називання та мотивованість мовних знаків, лінгвістичну сутність та аспекти номінації, типологію найменувань тощо.

Незважаючи на те, що термін «номінація» в сучасній лінгвістичній літературі широко вживаний, його зміст досі однозначно не витлумачений. Терміном «номінація» і його синонімами «називання», «найменування» позначають «процес утворення мовних одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто слугують для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, поєднань слів, фразеологізмів та речень» [Телия 1977: 33].

Методом суцільної вибірки зі словника Ю. Кобова «Словник українських наукових і народних назв судинних рослин» ми вилучили 1211 назву рослин, похідних від назв представників тваринного світу: свійських та диких тварин, птахів, гризунів, комах, інших представників фауни, а також назви, похідні від назв органів та частин тіла тварин.

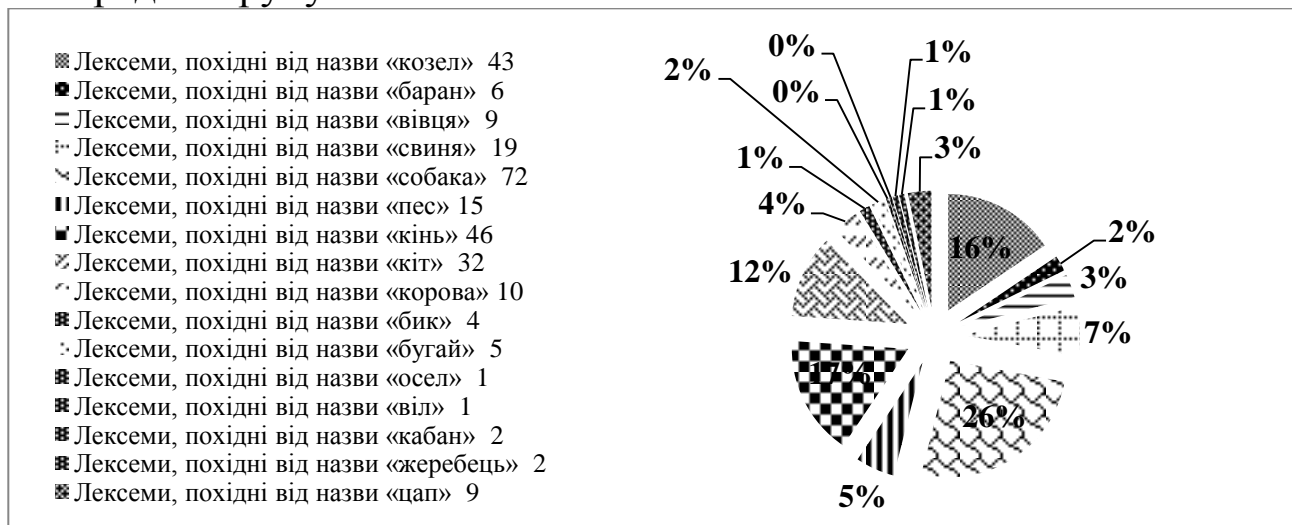
Найбільшу групу становлять назви рослин, похідні від родових та видових назв тварин. Із загальної кількості зафіксованих одиниць, вони нараховують 451 одиницю, що становить 37,2 %. У свою чергу, їх ми поділили ще на дві підгрупи: рослини – похідні від назв свійських тварин, та похідні від диких тварин.

Зафіксовано 170 назв рослин, похідних від назв диких тварин. Класифікуємо їх за активною твірною основою:

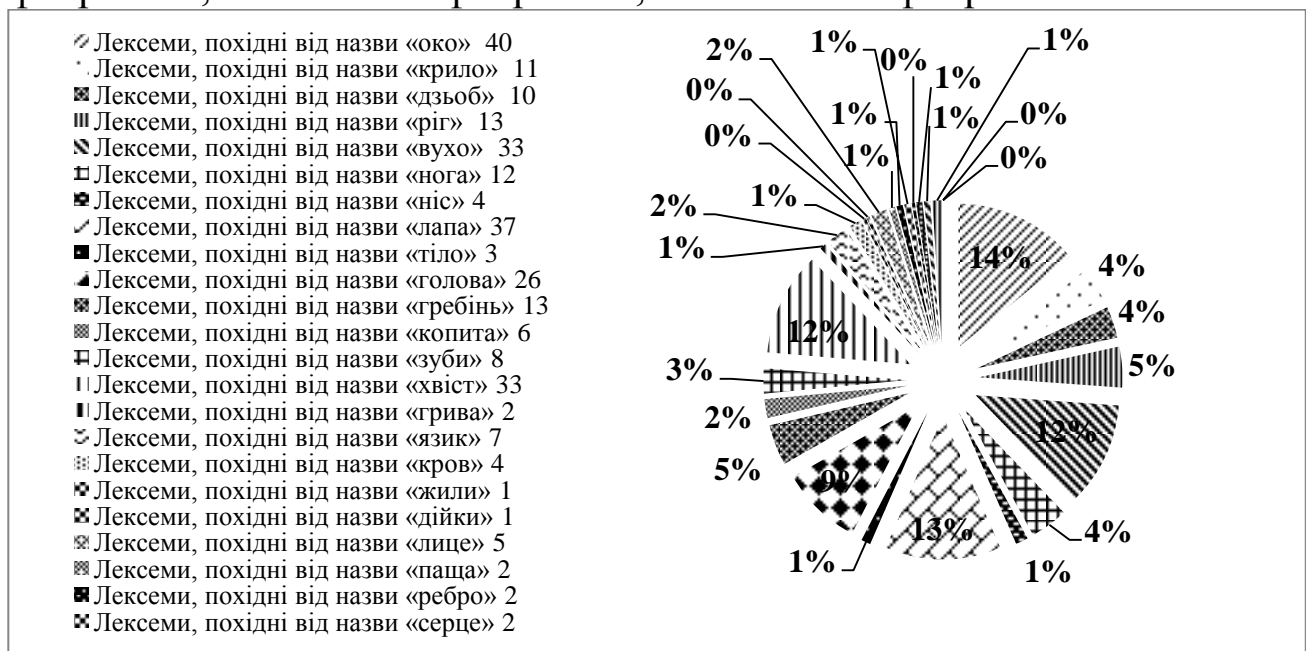
Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «**ВОВК**», а також похідних: «**ВОВЧИЙ**», «**ВОВКИ**», «**ВОВЦЮГ**». За віруваннями, ця тварина символізує невдячність, злість, жорстокість, ненажерливість, небезпеку, лихо. Це можна пояснити тим, що рослини, назви яких похідні від «вовк» є отруйними, тому становлять небезпеку для людини, подібно тварині.

З-поміж проаналізованого матеріалу, значно вирізняється група рослин, назви яких похідні від назв свійських тварин. Вона нараховує 281 найменування, що майже на 100 одиниць перевищує попередню групу:

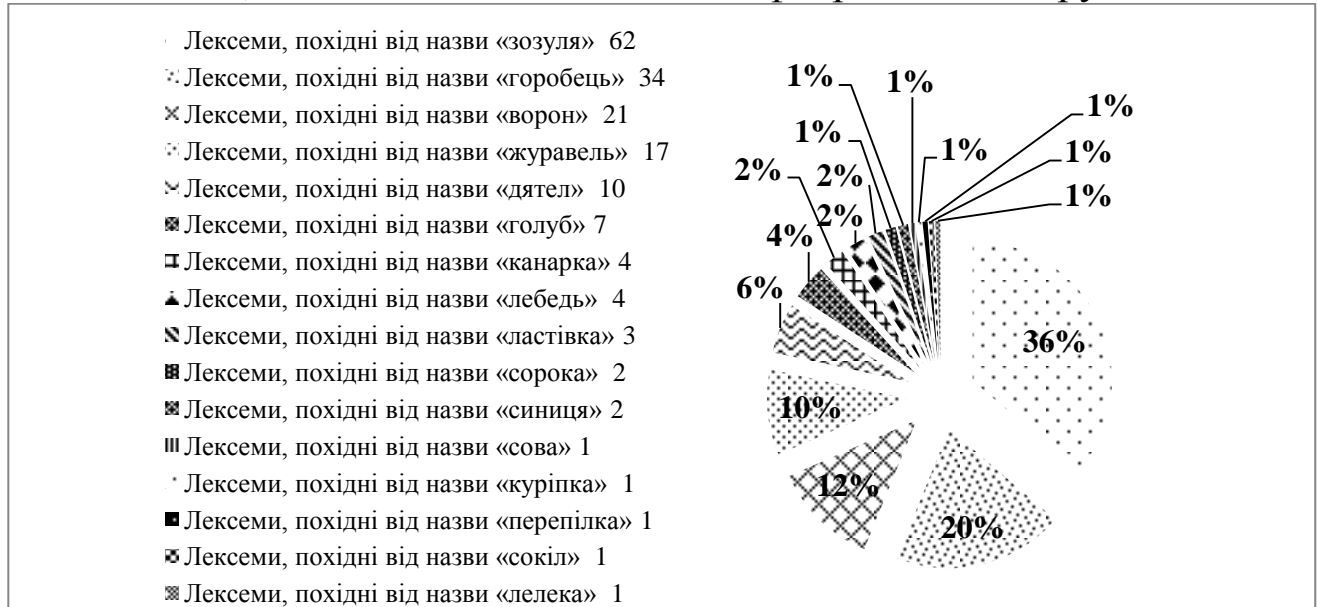
Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «собака», а також похідних: «собачий», «собачі», «собаченька». Собака, найближча людині тварина, уособлює такі добрі риси як вірність, щирість і слухняність. Очевидно, рослини з такою назвою ростуть недалеко від людського дому, постійно знаходяться поблизу людей. Можливо, це пов'язано зі здатністю рослин пристосовуватися до несприятливих умов, у чому теж проявляється схожість з цією твариною. Собака – символ невибагливості: «Там і пес не витримає би»; собаче життя нужденне, злиденне, тому, проклинаючи, бажають собачого життя і собачої смерті [Жайворонок 2006].

Наступну групу репрезентують назви рослин, похідні від назв органів чи частин тіла тварин – 24, 9 % (302 флороназви). Помітно, що такі назви, за кількісними характеристиками особливо не різняться, до прикладу: нави рослин, похідні від «око» – 40 флороназв, «лапа» – 37 флороназв, «хвіст» – 33 флороназви.

Під час опрацювання назв рослин, які походять від назв частин тіла тварин, виявлено випадки синкретизму. Це такі назви (7 флороназв), які утворені шляхом поєднання двох частин тіла без називання конкретної тварини: *Гребінчики копитові* ‘*Arum orientale*’; *Дзьобоголовець* ‘*Cephalorrhynchus*’; *Дзьобоголовець бульбистий* ‘*Cephalorrhynchus tuberosus*’; *Кривця крилата* ‘*Hypericum tetrapterum*’; *Лускохвіст* ‘*Pholiurus*’; *Лускохвіст паннонський* ‘*Pholiurus pannonicus*’; *Лускохвосник* ‘*Pholiurus*’.

До третьої групи ми віднесли назви рослин, похідні від назв птахів – 240 одиниць (19,8 %). Так само як і флороназви першої групи, ми розподілили їх на 2 групи. Першу групу становлять назви рослин, утворені від назв диких птахів – 170 флороназв, що становить 70, 8 % від загальної кількості флороназв цієї групи.

Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «зозуля», а також похідних: «зозульки», «зозуліні». Таку частотність можна пояснити тим, що із цим птахом в українського народу пов'язано чимало легенд, прислів'їв та приказок. Причиною найменування рослини назвою птаха можна пояснити тим, що у народних віруваннях зозуля виступає віщункою: «передбачає пробудження природи, як віщій птах пророкує людині кількість літ життя кує тільки навесні, від Благовіщення до Івана, а як викинеється ячмінний колос, вона ним «давється» і перестає кувати» [Жайворонок 2006]. Можливо також, що рослини з цією назвою ростуть поодинокі. За легендою, зозуля не має пари і не в'є власного гнізда, а підкидає свої яйця до чужих гнізд; за іншою легендою, зозуль покинув її, і вона стала вічною вдовицею [Жайворонок 2006].

Порівняно менша група рослин, назви яких похідні від назв свійських птахів – 63 найменувань (29,2 %).

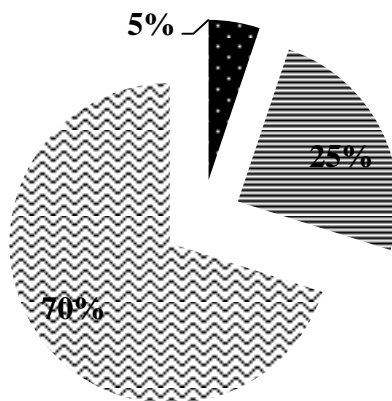
- ▣ Лексеми, похідні від назви «курка» 25
- ▤ Лексеми, похідні від назви «гуска» 25
- ▥ Лексеми, похідні від назви «півень» 8
- ▧ Лексеми, похідні від назви «когут» 5

Наступні групи рослин кількісно менші.

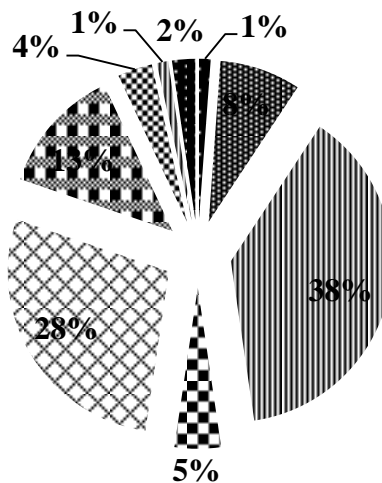
Четверта група рослин представлена рослинами, назви яких утворені від назв гризунів – 97 флороназв (8 %). Вварто зауважити, що найбільше назв цієї групи, похідні від назви «заєць» – 68 найменувань (70 %).

- ▣ Лексеми, похідні від назви «білка» 5
- ▤ Лексеми, похідні від назви «миша» 24
- ▥ Лексеми, похідні від назви «заєць» 68

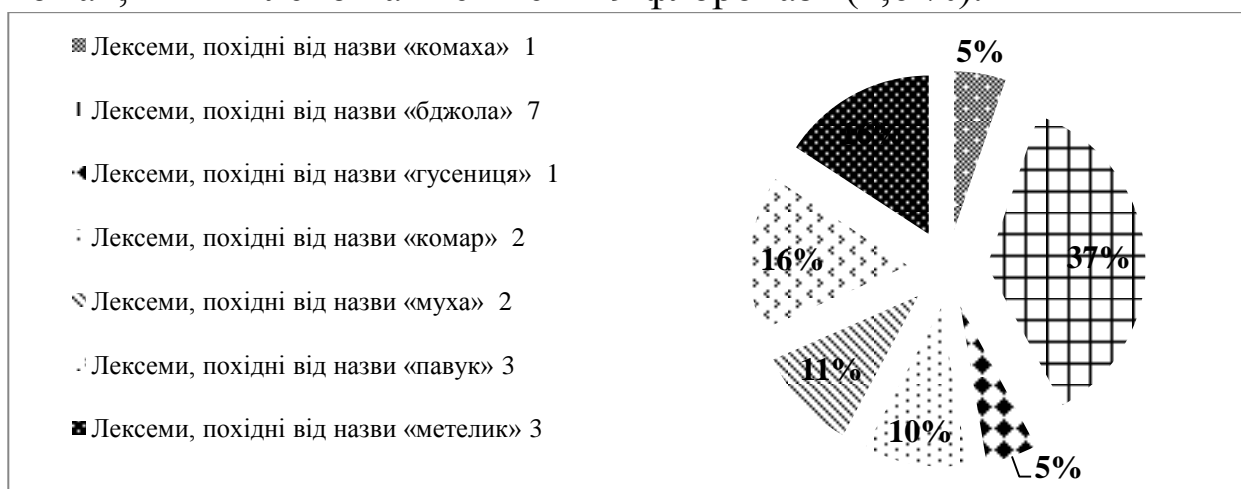
До наступної групи належать назви рослин, похідні від назв інших представників тваринного світу – 87 флороназв (7,2 %)

- ▣ Лексеми, похідні від назви «багатоніжка» 1
- ▤ Лексеми, похідні від назви «блоха» 7
- ▥ Лексеми, похідні від назви «жаба» 33
- ▧ Лексеми, похідні від назви «воші» 4
- ▨ Лексеми, похідні від назви «гадюка» 24
- ▩ Лексеми, похідні від назви «змія» 11
- Лексеми, похідні від назви «вуж» 3
- Лексеми, похідні від назви «черв'як» 1
- ▬ Лексеми, похідні від назви «ящірка» 2

Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «жаба», а також похідних: «жаб'яча», «жабки». Це пояснюється тим, що тварина фігурує в народних замовляннях, зашіптуваннях; вживали її в народній медицині; погляд жаби може викликати причину або випадання зубів; із жабою пов'язані чари і насилання [Жайворонок 2006]. Вочевидь, такі рослини теж мають лікувальні чи чарівні властивості й використовувались для приготування ліків, чи проворотів.

До останньої групи належать назви рослин, похідні від назв комах, їх виявлено найменше – 19 флороназв (1,6 %).

Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «бджола», а також похідних: «бджолина», «бджоляна». Здавна бджола вважається найбільш корисною у господарстві, високо цінується мед, очевидно, рослини з цією назвою теж послуговувались у кулінарії. Також бджолину отруту й прополіс широко використовували в народній медицині [3], що може вказувати на лікувальні властивості трав з цією назвою. Комахи живуть роями, можливо, із цим пов'язана назва рослини, яка росте тільки гуртом.

Серед опрацьованого матеріалу випадки синкретизму, тобто поєднання назв двох і більше представників тваринного світу (8 флороназв): **Вош свиняча** 'Conium maculatum'; **Воші собачі** 'Bidens tripartita'; **Журавець голуб'ячий** 'Geranium columbinum'; **Песики собачі** 'Aquilegia vulgaris'; **Писки качачі** 'Alisma plantago-aquatica'; **Козельці заячі** 'Lactuca serriola'; **Коники сорочі** 'Consolida regalis'; **Конина** 'Trifolium repens'; **Ячмінь мишачий заячий** 'Hordeum murinum subsp. Leporinum'.

Отож система назв рослин, похідних від назв представників тваринного світу є багатою кількісно, розгалуженою за семантико-синтаксичними відношеннями та такою, що ґрунтується на широкій мотивації називання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габинская О. А. О понятии новизны лексической единицы в ономаσιологическом исследовании. *Закономерности словопроизводственного процесса в ономаσιологическом аспекте*. Курск, 1980. С. 6-24.

2. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. Москва, 1977. 264 с.

3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ, 2006. 251 с. [Електронний ресурс]. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury (дата звернення 02.12.2019).

4. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства. *Русский язык конца XX ст.* Москва, 1996. 232 с.

5. Карпіловська Є. А. Вторинна номінація в сучасній українській мові: тенденції розвитку. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 20. С. 28-32.

6. Колшанский Г. Лингво-гносеологические основы языковой номинации. *Языковая номинация. Общие вопросы*. Москва, 1977. С. 99-146.

7. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва, 2004. 560 с.

8. Теля В. Вторичная номинация и ее виды. *Языковая номинация. Виды наименований* / ред. Б. Серебренникова. Москва, 1977. С. 119-221.

9. Теля В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. Москва, 1981. 269 с.

Анастасія Назарова
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Кухар Н. І.

МОВНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 2-й ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Дослідження мовних засобів формування образу вчителя в літературі другої половини ХХ ст. дає можливість з'ясувати засоби вираження концепту «вчитель» (за В. І. Карасиком), прослідкувати, як втілювались ті чи інші риси, приписувані представникам цієї професії напередодні істотних змін у системі освіти, пов'язаними із отриманням незалежності країною.

У науковій літературі мовні засоби творення образу вчителя аналізують переважно вибірково. Так, О. М. Дзюбенко досліджує епітети, О. Будугай – імена, терміни, комічні засоби в якості вербальних засобів вираження образу вчителя. Як бачимо, всебічного аналізу мовних одиниць немає.

У корпусі української мови методом суцільної вибірки для уникнення суб'єктивних висновків було відібрано літературні тексти ХХ ст. з описами вчителів (твори Олеся Гончара, Павла Загребельного, Олеся Бердника, Юрія Винничука, Романа Іваничука, Ростислава Самбука, Віктора Савенка, Леоніда Смілянського, Юрія Щербака, Віктора Близнеця та ін.) У результаті аналізу цих текстів виокремлено такі риси, властиві вчителям: громадянська позиція, спосіб життя, скромність, досвідченість, вміння бути другом, прикладом для наслідування, наставником, помічником, натхненником, хранителем давніх та носієм сучасних знань, а також непристосованість до життя, беззахисність, маніпулювання учнями.

На лексичному рівні у художніх текстах використано слова зі значенням «молодого/ похилого віку», що реалізується в опозиції «старий / молодий вчитель». Напр., *Крім Андрія Галактіоновича, вчителя ще земського, давнього, що вчителює в Тернівщині ніби справіку, буде тепер у нас новий молодий учитель, що прибув змінити свого попередника.* Варто зауважити, що стилістичне використання лексем «земський», «давній», «справіку» створює градаційний ряд.

Ще однією семантичною опозицією, виявленою під час дослідження, є «праця / безділля»: *Не міг звикнути до безділля, натруджені руки, торжество людської праці.*

Слова зі значенням «перевершити» підтверджують наявність у суспільстві кліше, що учень повинен бути кращим за вчителя: *прагнули перевершити, перевершать свого вчителя.*

Щоб передати позитивні риси вчителів, письменники використовували слова зі значенням «скромність», «терпіння», «спокій», «чуйність», «досвідченість» тощо: *скромно притулювся десь збоку (підсилюється вживанням «десь збоку»); манери скромної сільської вчительки. Терпеливо очікуючи. ця витримка вчительки, губа, прикушена мало не до крові. Вчителька математики Марія Василівна терпляче ждала. ... лиш Сергій Олексійович був завжди спокійний, не виказуючи ніяких ознак утоми або роздратування. ..під керівництвом чуйного і досвідченого вчителя. Хотів бути так само розумним і красивим, чистим, підтягнутим, завжди спокійним.*

Ключове значення у створенні образу вчителя мала така риса, як «натхненник», «сподвижник», реалізована лексемою «натхнення»: *натхненник; воля Миколи Васильовича, запального нашого вчителя й вожака, чиїми натхненними очима дивимось віднині на все; ми тепер ще більше були заповнені натхненням свого вчителя, вірили кожному його слову, він з невтомним своїм запалом промовляє до Тернівщини з ганку сільради.*

Із натхненням пов'язані і слова «запальний», «вірити», «полонити», які підкреслюють стан вчителя, з одного боку, а з іншого – результат впливу цього стану на учнів.

Окрім слів із позитивною конотацією, у зібраному матеріалі виявлено і лексеми із негативним значенням, зокрема «докори», «страх»: *докори вчителів; боявся послухатися вчителя,*

Зовнішній вигляд вчителя передають лексеми з візуальним та тактильним значенням: *Вчитель Микола Васильович сідав до столу і, зціпивши зуби, з блідим, крижаним обличчям. Щоранку вчитель приходив до школи в своєму незмінному кітелі, застебнутому на всі гудзики, з білою смужкою підкоміря, чисто виголений, підстрижений, причесаний, бадьорий, веселий. Вчитель Василь Мефодійович Крючко, з добрим теплим лицем і задушевним голосом, був особливим вчителем.*

На лексико-стилістичному рівні спостерігаємо активне використання контекстуальних синонімів та поєднання розмовного та книжного стилів: *Зараз наш Романович утне щось, повчальне щось видасть у своєму класичному, у високому штилі.* Лексеми розмовного стилю використано для зниження образу: *клекотав молодий вчитель гімназії Хоменко. Морські шефи і вчительки, забувши про свою солідність, регочуть, верещать.*

Частотним є використання сталих виразів та їхніх модифікацій: *шкільні вчителі намертво відбили охоту і до Лесиних творів, і до Шевченкових, Це ж просто наслання господнє, а не вчителька хімії.* Градаційні відношення презентовані переважно дієслівними синонімічними рядами: *вони, певне, ставитимуться з особливою нещадністю, ображатимуть, глузуватимуть, будуть принижувати її по-дитячому жорстоко й цинічно.*

Таку рису, як «беззахисність», з одного боку, передано словами зі значенням «скривджений», «ображений» (*подумали про скривджену вчительку*), а з іншого – метафорами (*притиснула її (вчительку) до землі кам'яною надгробною плитою*).

Також на лексико-стилістичному рівні використано мовну гру та перифраз: *Пелагея Петрівна стала Гея Петрівна. Красуня вчителька української мови та літератури Маргарита Михайлівна стала, звичайно, Афродітою Михайлівною.*

Аналізуючи мовні засоби створення образу вчителя на морфологічному та проміжному словотвірному рівнях, виокремимо використання компаративу та нульового ступіня порівняння: *Багато людей вартих називатися вчителями, але ще більше – безвартісних. але сам був не набагато кращий; зменшувальних суфіксів: А коли єдина вчителька, худенька жіночка, що сиділа тихенько, загорнута в сіре пальтечко. Старенька, найстарша серед учителів, кругленька.*

На синтаксичному рівні зафіксовано повтори: *Хотів бути схожим на свого вчителя Сергія Олексійовича, хотів бути так само розумним і красивим, чистим, підтягнутим, завжди спокійним. Така молода, така гарна дівчина (про вчительку);* однорідні члени речення із додатковим значенням гіперболізації та без нього: *Ці сили і бажання подвоювалися, потроювалися. Хотів бути так само розумним і красивим, чистим, підтягнутим, завжди спокійним. Люди бачили, як пристрасно щось там*

говорила їй вчителька, з виразом **серйозної довіри й душевної напруги** заглядаючи молодиці в її **страждене, знервоване, розпашіле** обличчя.

Протиставлення презентовано і лексичними засобами, і сурядними протиставними сполучниками: *Багато людей вартих називатися вчителями, **але** ще більше – безвартісних.*

Для вираження суб'єктивного погляду використано вставні слова: ***Звичайно**, він поганий вчитель, **а може**, я тугодум.* У вибірці були виявлені також вставні конструкції. Наприклад: *Мати його, вчителька мови і літератури, була погано пристосована до практичного життя (**він так і висловився**).* Крім того, на синтаксичному рівні частотним є використання уточнювальних членів речення: *Скоріш ти мене, **вчительку**, образив, що ось так недбало поставився до завдання. що до неї, **молодої вчительки**, вони, певне, ставитимуться з особливою нещадністю та порівняння: **Ще раз довіряю вам його, як рідній сестрі**, – припала Оксана до вчительки. Талка, молода вчителька англійської мови, що й по току ходить з вихилясами, **мов на тротуарах проспекту**. Так, Тарас був ближче до життя, **ніж його вчителі**.*

Отже, для формування образу вчителя в українській літературі другої половини ХХ століття найактивніше використано засоби лексичного рівня, рідше – синтаксичного, найменш активно – морфологічного рівня мовної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будугай О. Виховна цінність образу вчителя в українських і зарубіжних пригодницько-шкільних повістях для дітей 1970-1980-х років. *Гуманіт. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»: наук.-теор. зб.* 2011. Вип. 22. С. 20–24.

2. Дзюбенко О. М. Динаміка розвитку концепту учитель (на матеріалі епітетів літературно-художнього дискурсу латинської, англійської та української мов). *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна.* 2013. Вип. 38. С. 177–179.

3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монографія. Волгоград : Перемена, 2002.

ДЖЕРЕЛА

1. *Корпус текстів української мови* [Електронний ресурс]. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx>.

Руслана Петренко

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Прокопчук Л. В.

ПУНКТУАЦІЙНІ ПОМИЛКИ В СУЧАСНИХ МЕДІАТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ВІННИЦЬКОЇ ГАЗЕТИ «МІСТО»)

В останні десятиріччя в лінгвістиці спостерігаємо поживлення інтересу до проблем мовної культури в сучасній українській періодиці, що пов'язано зі зниженням рівня якості газетних текстів. Чимало сучасних періодичних видань, на жаль, не відповідають критеріям грамотності, особливо це стосується пунктуаційного оформлення журналістських матеріалів. Дослідження мовних помилок у сучасних медіатекстах, на переконання Т. Бондаренко [1], потрібно для виявлення найбільш помилконебезпечних місць, на які мають звертати увагу редактори під час коригування журналістських матеріалів, особливо це стосується регіональних друкованих видань. Це й зумовило актуальність нашої статті, мета якої – простежити дотримання пунктуаційних норм у вінницькій газеті «Місто».

Системний опис помилок на матеріалі газет запропонували Т. Бондаренко [1], А. Капелюшний [2], які простежили типологічні ознаки мовних помилок, з'ясували причини їхнього виникнення тощо. У працях В. Мельничайка [3], І. Савченко [5] розкрито сутність принципів української пунктуації, подано аналіз системи розділових знаків, систематизовано відомості про типологію пунктуаційних помилок.

Пунктуаційні анормативи становлять порушення пунктуаційних норм, закріплених у пунктуаційних правилах – «рекомендаціях щодо нормативного вживання розділових знаків у певних лінгвістичних умовах» [Савченко 2008: 34]. За твердженням Т. Бондаренко, такі відхилення виникають тоді, коли вживають / не

вживають розділовий знак, відповідний / невідповідний певному структурно-семантичному членуванню речення, або вживають знак там, де не потрібно, чи безпідставно замінюють його на інший [Бондаренко 2000: 89]. Виокремлюють три типи таких анормативів: 1) відсутність потрібних розділових знаків; 2) уживання зайвих знаків; 3) необґрунтована заміна одних знаків іншими. Дослідник у галузі редагування А. Капелюшний виокремив типові пунктуаційні помилки в ЗМІ, узявши за основу класифікації порушені правила, наприклад, уживання тире між підметом і присудком, постановки коми, тире, двокрапки при однорідних членах речення тощо [Капелюшний 2002: 114–117].

Для аналізу виявлених пунктуаційних помилок будемо послуговуватися класифікацією, за якою їх диференціюють на три основні групи. Першу групу таких анормативів репрезентують помилки, пов'язані із відсутністю потрібних розділових знаків. В аналізованих текстах трапляються такі анормативи здебільшого в простому неускладненому реченні. Зокрема, автори не виділяють комами додатки зі значенням виключення, що починаються словами *крім, окрім, замість* (... *які замість шкоди підтримають нашу ініціативу ...* (№2 від 15.01.2020, с. 24)) та обставини, виражені дієприслівниковими зворотами (... *обов'язково реєструвати проїзд заходячи в транспорт.* (№6 від 12.02.2020, с. 4)).

Типовим порушенням пунктуаційної норми в журналістських матеріалах є відсутність парного видільного знака або його частини при вставних словах чи конструкціях. Наприклад, *Очевидно товаровиробники побоюються ...* (№2 від 15.01.2020, с. 31); ... *оскільки в нього звісно не було ані умислу, ані зухвалої поведінки ...* (№3 від 22.01.2020, с. 6); *Звинувачувати Вінницю у так би мовити млявому розвитку туризму не доводиться ...* (№3 від 22.01.2020, с. 30); *З одного боку є постанова Кабміну ...* (№4 від 29.01.2020, с. 2); *До речі зазначає ...* (№5 від 05.02.2020, с. 31).

Неправомірною є відсутність тире між підметом і присудком, які виражені іменниками: *Кар'єра, робота й бізнес речі важливі.* (№49 від 25.12.2019) (правильно: *Кар'єра, робота й бізнес – речі важливі*).

Виявлено відхилення від норм і в реченні ... *простіше розлучитися ніж звільнитися з роботи.* (№5 від 05.02.2020, с. 29).

Між однорідними членами речення, з'єднаними сполучником *ніж*, кому ставимо, тому правильно буде так: ... *простіше розлучитися, ніж звільнитися з роботи.*

Журналісти часто не відокремлюють другою комою підрядні речення, що стоять в інтерпозиції щодо головної частини: *Лікувати захворювання тим антибіотиком, яким годували тварину вже неможливо.* (№2 від 15.01.2020, с. 29) (треба: *Лікувати захворювання тим антибіотиком, яким годували тварину, вже неможливо*); *Ще одна перспектива, про яку йшлося на ... – це реабілітація у Литві учасників АТО і ООС з Вінниччини.* (№4 від 29.01.2020, с. 4) (треба: *Ще одна перспектива, про яку йшлося на зустрічі ..., – це реабілітація у Литві учасників АТО і ООС з Вінниччини*). У поданих прикладах кома стоїть тільки перед підрядними означальними реченнями, а за правилами має стояти й після них.

Крім того, досить часто немає коми між частинами складносурядного речення: *Усі вогнегасники в школі справні, перезаряджені і їх є вдосталь.* (№49 від 25.12.2019, с. 5) (правильно: *Усі вогнегасники в школі справні, перезаряджені, і їх є вдосталь*); ... *обшуки були і вони санкціоновані* (№2 від 15.01.2020, с. 5) (правильно: *...обшуки були, і вони санкціоновані.*); *Ми знаємо один одного уже давно і я подумав ...* (№4 від 29.01.2020, с. 10) (правильно: *Ми знаємо один одного уже давно, і я подумав ...*); *Але тоді я захопилася Мелом і мені здавалося ...* (№4 від 29.01.2020, с. 15) (правильно: *Але тоді я захопилася Мелом, і мені здавалося ...*); ... *це було жахливо і саме тому вона вирішила лягти під ніж хірурга ...* (№6 від 12.02.2020, с. 9) (треба: *... це було жахливо, і саме тому вона вирішила лягти під ніж хірурга ...*); *З'явиться можливість допомагати людям і ви отримаєте від цього моральне задоволення.* (№6 від 12.02.2020, с. 32) (правильно: *З'явиться можливість допомагати людям, і ви отримаєте від цього моральне задоволення*). Ці приклади засвідчують незнання структури складного речення, через що журналісти не можуть точно визначати предикативні частини таких речень, а отже й правильно оформити їх пунктуаційно.

Виявлено й випадки, коли пунктуаційні знаки в складному реченні з різними видами зв'язку відсутні між предикативними частинами, поєднаними сурядним сполучником: *Ми зустрілися на*

вечірці і коли я збиралася додому, Мел просто застрибнув у мій «Porsche». (№4 від 29.01.2020, с. 14) (правильно: *Ми зустрілися на вечірці, і, коли я збиралася додому, Мел просто застрибнув у мій «Porsche»*); *Я змалку захоплювався музикою і коли десь чув музику, мною аж трусило.* (№5 від 05.02.2020, с. 17) (треба: *Я змалку захоплювався музикою, і, коли десь чув музику, мною аж трусило*).

Чисельною є група анормативів, зумовлена відсутністю тире при оформленні прямої мови, коли слова автора стоять у постпозиції щодо неї. Таке порушення спостерігаємо в реченнях: ... *але не відомо, з якою метою, відзначає завідувач кафедри ...* (№3 від 22.01.2020, с. 30) (правильно – ... *але не відомо, з якою метою, – відзначає завідувач кафедри ...*); *Такий психологічний прийом дозволить створити належні умови для консультування психолога, каже офіцер ...* (№6 від 12.02.2020, с. 26) (треба – *Такий психологічний прийом дозволить створити належні умови для консультування психолога, – каже офіцер ...*).

Другу групу зафіксованих пунктуаційних помилок становлять анормативи, пов'язані з безпідставним вживанням розділових знаків там, де, згідно з правилами, вони не передбачені. Найчастіше журналісти помиляються, виділяючи як вставні слова, що такими не є: ... *але йдеться про, приблизно, 50 осіб.* (№6 від 12.02.2020, с. 28). Варто зазначити, що *приблизно* є прислівником, тому його не потрібно відокремлювати комами.

Під час аналізу газетних текстів з'ясовано, що автори помиляються, ставлячи в простому реченні кому перед одиничним розділовим сполучником *або*. Приміром: *У Росії, наприклад, людське життя нічого не варте, або коштує дуже дешево.* (№4 від 29.01.2020, с. 29) (треба: *У Росії, наприклад, людське життя нічого не варте або коштує дуже дешево*).

Під час визначення пунктуаційних відхилень зафіксовано, що журналісти помилково ставлять кому в конструкціях *перш ніж, (не) раніше ніж, (не) довше ніж* і под., коли правилами це не передбачено: *Але перш, ніж купувати цифровий приймач T2 ...* (№4 від 29.01.2020, с. 31) (правильно: *Але перш ніж купувати цифровий приймач T2 ...*).

До третьої групи пунктуаційних відхилень належать помилки, пов'язані з ненормативним використанням одного розділового знака замість іншого. З'ясовано, що автори надміру захоплюються

вживанням тире, замінюючи ним інші розділові знаки. Якщо в складних безсполучникових реченнях тире як варіантний знак зрідка використовують (коли друга частина указує на причину або обґрунтування дії, стану, ознаки, про які йдеться в першій), то в складнопідрядному реченні таке вживання є неправомірним. Наприклад, у реченні *І опинилася в компанії Стокгольма, Антверпена й Бремена – які стали володарями премій в інших номінаціях.* (№49 від 25.12.2019, с. 2) (треба: *І опинилася в компанії Стокгольма, Антверпена й Бремена, які стали володарями премій в інших номінаціях.*).

Визначаючи причини пунктуаційних помилок, більшість дослідників таких мовних порушень передусім акцентує на частковому або повному незнанні пунктуаційної норми, без чого неможливо сформувати сталі пунктуаційні навички, а також наголошує на низькому рівні знань із синтаксису, невмінні розпізнавати синтаксичні явища та комунікативно-сміслові відрізки, що потребують виділення [Бондаренко 2000: 89].

Перераховуючи причини відхилення від норм пунктуації в журналістських матеріалах, Т. Бондаренко акцентує на складності механізму породження висловлювань, особливості оперативної пам'яті автора комунікативного висловлювання, на відсутності лінгвоконтролю за створеним матеріалом, на дії психофізіологічних чинників, як-от: утом, нервові напруження, несприятливі умови праці тощо [Бондаренко 2000: 89–90]. Також науковці наголошують на непослідовній реалізації структурного принципу й указують на актуальність комунікативного принципу пунктуації. Обидва принципи в тому самому синтаксичному відрізку можуть вступати в різні відношення, що, зрештою, призводить до пунктуаційних відхилень.

Отже, автори газетних текстів часто порушують пунктуаційні норми, допускаючи три основні групи помилок: відсутність потрібних розділових знаків, уживання таких знаків поза правилами, ненормативна заміна одного знака іншим. Узагальнивши всі погляди науковців щодо причин появи пунктуаційних помилок, зазначимо, що в сучасних медіа текстах такі помилки зумовлені недостатнім рівнем пунктуаційної грамотності авторів та редакторів текстів, недостатнім рівнем знань структури синтаксичних одиниць та їхнього морфологічного

вираження, а також ігнорування авторами засвоєних пунктуаційних норм. До специфічних причин зараховуємо швидкий темп створення й обігу інформації в інтернеті, через що журналістам, які пишуть тексти нашвидкуруч і прагнуть першими повідомити новину, часто бракує часу для критичного осмислення й ретельного редагування написаного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Т. Г. Пунктуаційні помилки як різновид комунікативного шуму. *Лінгвогеографія Черкащини : збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції*. Київ : Знання, 2000. С. 88–90.

2. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАІС, 2002. 576 с.

3. Мельничайко В. Я. Українська пунктуація. Пунктуаційні помилки. *Українська мова. Письмовий екзамен. Як уникнути помилок*. Тернопіль : «Навчальна книга – Богдан», 1998. 64 с.

4. Прокопчук Л. В. Пунктуаційні анормативи в регіональних медіатекстах. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. Вінниця, 2019. Вип. 28. С. 116–122.

5. Савченко І. С. Пунктуація сучасної української мови. Черкаси: «Відлуння-Плюс», 2008. 152 с.

Діана Петрик
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Іваницька Н. Л.

ДІЄСЛОВОНАЗВИ АКТИВ МОВЛЕННЯ В ДІАЛОЗІ (В ДІАЛОГІЧНИХ ЄДНОСТЯХ)

Сучасну науку взагалі, лінгвістику зокрема, характеризує поступова зміна дослідницьких настанов, самої методології, конкретним виявом чого є те, що, наслідуючи досягнення попередників, узагальнюючи й активно використовуючи їхній досвід під час власного аналізу, і продукування власних узагальнень, учені намагаються глибше проникати в сутність

досліджуваних об'єктів. Саме в цьому полягає сучасний міждисциплінарний, комплексний підхід до розгляду як ключових лінгвістичних проблем, так і конкретної мікропроблематики. Дослідники в такий спосіб виявляють те, що об'єктивно було раніше «прихованим», а отже, створювати нові теоретико-методологічні платформи для подальших, якісно нових лінгвістичних узагальнень.

Таким проблемним об'єктом можна назвати діалог, у якому якнайяскравіше відображається вся складність міжособистісної взаємодії, здійснюється розуміння між комунікантами [Борисов 2019: 30].

Звичайно, в роботі ми не будемо описувати в деталях історію осмислення діалогу в різних індивідуальних чи колективних наукових студіях, школах і т.д. Зауважимо лише, що діалог досліджували в різних парадигмах: структурно-семантичній (О.С. Ахманова), когнітивно-комунікативній (І.С. Шевченко), синергетичній (Є.В. Тарасова).

Діалог, на відміну від монолога, постає однією із ключових проблем сучасного мовознавства в доволі змінних дослідницьких настановах, методологічних принципах, методиках та термінологічному апараті. Домінує зараз міждисциплінарний, синтезований, комплексний підхід до розгляду ключових лінгвістичних проблем, якими є насамперед мова – мислення, мова – мовлення, мова – культура, мова – соціум, серед яких неабияке місце посідає діалог у глобальному підході до цього важливого феномена [Гут 2007; Дудик 1972; Іваницька 2007].

Метою пропонованої статті є виклад результатів дослідження дієсловоназв актів мовлення (далі – ДАМ) у діалогічному варіанті мовлення.

Матеріалом нашого дослідження слугувала зібрана й упорядкована нами картотека реченневих структур (речень із прямою мовою) з наявними в них ДАМ (загальна кількість – 318 одиниць).

Як і в більшості наукових термінів, у номінуванні лінгвістичної реальії «діалог», простежується закономірний поступальний процес зміни й осучаснення його змістовної сутності. Пор., напр.: *діалог* – як жива розмова між двома або кількома особами; *діалог* – як частина художнього твору, що є розмовою двох або кількох дійових

осіб; *діалог* (у публіцистиці) – як перемовини, контакти між двома партіями, країнами, блоками; діалог (в інформатиці) – як діалог «людина – машина» [Словник української мови : 231].

Проаналізований матеріал із ДАМ дає підстави осмислити природу й особливості функціонування ДАМ у окремих ситуаціях, а отже, в структурі діалогів, виявити характерні для таких дієслівоназв особливості, бодай елементарно узагальнити їх. Наше мислення відображає такі ситуації у вигляді особливих смислових структур. При такому підході у центрі уваги стає своєрідна єдність – діалог (діалогічна єдність), у якій аналізовані дієслівоназви постають у позиції т.зв. «слів автора», супроводжуючи основну частину діалога – пряму мову: – *А ти хіба квапишся кудись? – сказав* скоромовкою Мазепа. – *Вдень небезпечно їхати, – відповів* він поволеньки (М.Старицький); – *Перед світом душа його відлетіла від нас... сповістив* страшну вість воєвода; – *Перед самим смерком прибули, – відповів* той; – *Кобилиці саме по теплу ожеребляться, – сказав* Багман (В.Малик).

У діалогах, зокрема в реченневих структурах, що включають у свій склад пряму мову і слова автора, абсолютно нестандартним може бути потрактування акту мовлення в розрізі проблем денотативного номінування реалій дійсності. Якщо розглядати денотат в якнайширшому сенсі зі всіма можливими формальними мовними репрезентантами, то абсолютно всі структури (без винятку) в позиції т.зв. «прямої мови» можна вважати складником акту мовлення при одній лише умові, що т.зв. «слова автора» вміщують словоназви, що прямо чи переносно номінують мовлення. – *Брати місто приступом, – сказав* Батько (В.Малик); – *Я пташиною полечу на ту гору, – скрикнула* вона (Панас Мирний); – *Ще й молоко, гляди, скисне, – погодилася* жінка (А.Дімаров); – *Що ви сказали? перепитав* тесть (А.Дімаров). – *Дівчата, приберіть зі столу, – просить* він байдужим голосом (А.Тютюнник); – *Брат, кинь брудне діло... – вставив* своє Роман (У.Самчук); – *Дубе, прихили свої віти, – тремтячими губами прошепотів* воїн (А.Дімаров); – *Та ворушися швидше! – спалахує* Величар (А.Дімаров); – *Прошу, сядьте коло мене, – промовила* вона. Він сів. – *Так от як ми зустрічаємось! – промовив* ледве чутно (І.Франко); – *Не смійте рушати з місця – крикнув* Євгеній (І.Франко); – *Де моя жінка? – репетував* Стальський (І.Франко).

Різновиди й конкретні вживання відповідних ДАМ регламентують накази, вимоги, пропозиції, прохання, попередження, заклики: – *Хай уже їдуть молодиці, – усміхнувся Рубець.* – *Там тебе задавлять, – спиняє Уляна.* – *Я зблизька подивлюся... – крізь сльози упрохує матір;* – *Збирайти в город, – каже Грицько.* – *З якої речі? Просю вас за стіл. – крикнула Горпина.* – *Ми ось разом підемо, – сказала Христя* (П.Мирний).

Типово в діалогах спостерігається функціонування в ролі «слів автора» антонімічних поєднань дієслівоназв на зразок: «запитувати – відповідати»: – *Я тобі набрид? – запитав на одному диханні юнак.* – *Неправда. – розчулено відповіла Наталя* (Є.Плужник); – *А телевізор впливає на майбутні гени дитини? – спитала Галя.* – *Ще б пак! – відповів Юра* (А.Тютюнник); – *А тебе не вб'ють? – було першим запитанням.* – *Ні-і, відповів він з притиском* (Улас Самчук); – *А вам тут непогано живеться? – запитав Петро непевним тоном.* – *Та нічого, – відповів гість* (Г.Тютюнник); – *Виходить, він цілував тебе несерйозно? журливо запитав Василь.* – *А хоч би й так! – відповіла Глафіра* (Є.Плужник); – *Що у нас там за вікном робиться? – запитав ясним поглядом.* – *Мжичить, – відповів Куниця* (Є.Плужник); – *Що то ви робите? – несміливо спитала вона.* – *В'яжу – одказала Пистина Іванівна* (Панас Мирний).

Загалом для діалогів властивим є уживання різних словоназв (для урізноманітнення словесних номінувань одного й того ж процесуального денотата: – *Що там нас? – спитала Олена Іванівна.* – *Не руш хазяйського добра! – гукав Загнібіда.*

У діалогічних комплексах на першому плані (за кількісними показниками) виступають питальні висловлювання. Аналізуючи дієслівоназви, що супроводжують такі одиниці в діалогічних комплексах, виявлено такі закономірності:

- часте вживання в різних морфологічних формах словоназви **питати** (запитувати): – *А як же Улита? – запитав я.* – *Їй у монастирі краще, – мовив невпевнено Пилип* (Ю.Мушкетик); – *Що ти зробив? – розгублено запитав Григорій* (І.Багрянний);

- порівняно високий відсоток уживання близьких до словоназви **запитувати** інших синонімічних дієслівоназв: **питати, питатися** (розм.), **запитуватися** (розм.), **спитатися, поспитати, запитатися**: – *І ще якась надзвичайна сенсація? – підозріло питає Стадницький*

(М.Стельмах); – *Уляно, а ти вийдеш сьогодні? – майже пошепки питається Давид* (М.Стельмах);

- часте вживання т.зв. «периферійних» дієслівоназв у діалогічних комплексах: **цікавитись, зацікавлюватися, інтересуватися**: – *Про який же скарб говорив батько? – поцікавився Сварг, почувши про заповіт батька* (С.Скляренко).

У структурах, що супроводжують діалоги розповідного типу, виявлено широкий діапазон уживань словоназви **казати** та значно віддалених від домінанти синонімічного ряду дієслівоназв аналізованого процесуального денотата типу: **заповідати, заповісти, відказати, повторити, промовити, передати** та ін. – *Батий страшніший за чорта – сказав Ілля* (В.Малик); – *Братчики вірні Єпископу Балабану, – сказав Диопизій* (В.Шевчук); – *Хозари погнали на конях полонених, – сказав дозорний* (Р.Іванченко); – *Із дзвіниці Янчиного монастиря я все бачила... повторила Янка* (В.Малик); – *«Не судилося мені поділяти з тобою прозу життя», – промовляв він до фігури, що жила в його уяві, – та, може, се й ліпше* (І.Франко).

У діалогічних комплексах (діалогічних єдностях) неабияке місце займають спонукальні висловлювання. Структуру й функції таких синтаксичних одиниць ми спеціально не досліджуємо, а звертаємо увагу лише на дієслівоназви, що супроводжують такі одиниці в ролі т.зв. «слів автора». Усього в цьому аспекті проаналізовано 60 одиниць із загальної кількості 318 прикладів. Характерно, що в аспекті такого підходу нами виявлено деякі закономірності:

- абсолютна ($\approx 80\%$) кількісна перевага щодо вживання в різних формах словоназви **казати**: – *Зосередьтєся, ще раз зосередьтєся! – кажу вам* (С.Скляренко); – *Треба не спати! Не спати! – каже Дмитро* (В.Малик); – *Баран перехрестився і, видимо, збираючись з усею силою свого духу, сказав твердо: «Антихрист»* (І.Франко);

- порівняно високий відсоток уживання близьких до ядерної словоназви синонімічного ряду словоназв процесуального денотата.

Про мовленнєвий акт як такий засвідчують одиничні дієсловоформи: *сказав, скрикнув, погодився, перепитав, просить, прошепотів*, словосполучення *вставив своє*, навіть така віддалена від ДАМ словоназва, як *почав*. Але в усіх без винятку реченнях

структури, т.зв. «прямої мови» є нічим іншим, як результатом актів мовленнєвої діяльності людини.

Отже, ДАМ вирізняються з-поміж інших груп дієслівоназв процесуальних денотатів як чисельністю, так і значною семантичною розгалуженістю. Характерно, що конкретні лексеми цієї групи виявляють потенції до різних семантичних маркувань вибіркового характеру як щодо вживання, так і щодо здатності дієсловоформ отримувати й володіти відповідними семами в залежності від контекстних умов функціонування в мовленні. Поширеність ДАМ у реченнєвих структурах із прямою мовою вирізняє цю групу дієслівоназв процесуальних денотатів, особливо коли йдеться про зіставлення їх із дієслівоназвами звукоутворення й звуковідтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган М.П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.

2. Борисов О. Поліпарадигмальність осмислення діалогу: системоцентризм – антропоцентризм – синергетизм. *Стратегії і тактики в контексті людина – й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства. Напрями, тенденції й міждисциплінарна методологія* : колективна монографія. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 30–40.

3. Виноградов В. В. Русский язык : Грамматическое учение о слове. Москва : Высшая школа, 1972. 614 с.

4. Гут Н. Дієслова говоріння в авторських ресарках роману Г.Тютюнника «Вир». *Дивослово*. 2007. № 6. С. 39–41.

5. Дудик П.С. Діалогічність і монологічність розмовного мовлення. *Мовознавство*. 1972. № 2. С. 20–28.

5. Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1983. 156 с.

6. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

7. Іваницька Н.Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: монографія. Вінниця: СПД Главацька, 2011. 636 с.

8. Іваницька Н. Б. До проблеми онтології процесів мовлення і їхнього дієслівного найменування в українській та англійській мовах. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Вінниця. 15. Донецьк : ДоНУ, 2007. С. 371–375.

9. Іваницька Н.Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах : монографія. ЛТД, 2017. 266 с.

10. Малафіїк І.В. Дидактика новітньої школи : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2019. 639 с.

11. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. Київ : Наукова думка, 1971. 318 с.

12. Словник синонімів української мови у двох томах: 1 т. АН. Київ : Наукова думка. 1999. 1026 с. т. 2 ОЯ. Київ : Наукова думка. 2000. 954 с.

13. Словник української мови / Кер. В.В.Німчук та ін. / відп. ред. В.В.Жайворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.

Валентина Рудь
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О. А.

ВЕРБАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЩАСТЯ» В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

Кінець ХХ й перші десятиріччя ХХІ століття в мовознавстві позначені появою нових напрямків, зокрема когнітивної лінгвістики, що набула досить швидкого розвитку в різних наукових осередках. У когнітивній лінгвістиці стрижневим стає поняття концепт, яке як термін усе частіше використовується дослідниками, які розглядають проблеми мовного втілення пізнання. Концепт є операційною одиницею наукового інструментарію когнітивної лінгвістики.

Аналізоване поняття не має однозначного визначення, зміст концепту дуже істотно варіюють представники різних наукових шкіл та окремі вчені. Це пов'язано із тим, що концепт має двоїсту сутність (психічну та мовну), що дає великий простір для тлумачення. За визначенням Костянтина Голобородька, концепт –

це лінгвоментальна категорія, що узагальнює знання й досвід людини, відображає потенційні ресурси свідомості та репрезентує концептуальну картину світу мовної особистості [Голобородько 2015: 55]. Людина мислить концептами. Аналізуючи, порівнюючи та поєднуючи різні концепти в процесі мисленнєвої діяльності, вона формує нові концепти як результати мисленнєвих операцій.

Термін «концепт» є запозиченням із лат. *conceptus* – поняття, від *conspicere* – «збирати, вбирати у себе; представляти себе; утворювати тощо» [Білодід 1973: 547]. Префікс *con-*, що позначає спільну дію, об'єднання в ціле визначає філософський зміст концепту, який виник у логіці П. Абеляра. Середньовічний філософ вважав концептом сукупність понять, пов'язування висловлень у єдиний погляд на той чи той предмет за умови визначальної сили розуму.

Розуміння терміну «концепт» у сучасному мовознавстві є варіативним. Існує як вузьке його розуміння (В. В. Червоних), так і широке (В. І. Карасик, Ю. С. Степанов, Є. С. Кубрякова).

У сучасному мовознавстві до розуміння поняття «концепт» існує три основні підходи:

1) лінгвістичний (С. О. Аскольдов, В. М. Телія, В.В. Колесов, Д.С. Лихачов): прихильники цього напряму розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом;

2) когнітивний (З. Д. Попов, О. С. Кубрякова, Й. А. Стернін): концепт – явище ментального характеру. Представники когнітивного підходу зараховують концепт до розумових явищ та трактують його як оперативну змістовну одиницю пам'яті;

3) культурологічний (Г. Г. Слишкін, Ю. С. Степанов): вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними. Концепт – головний осередок культури в ментальному світі людини [Кулішенко 2019: 49].

Всі мовознавчі підходи до розуміння поняття «концепт» зводяться до лінгвокультурологічного та лінгвокогнітивного тлумачення цього явища. С. Воркачов, В. Жайворонок, В. Карасик, Ж. Краснобаєва-Чорна, Д. Лихачов, Г. Слишкін, В. Телія, Ю. Степанов, Л. Чернейко розглядають концепт як певне ментальне утворення, що відзначається своїми етнокультурними особливостями [Гарбера 2014: 67]. Тому концептуалізації

підлягають не будь-які поняття, а тільки культурно значущі, важливі для етноментальності. Одним із таких мовно-ментальних конструктів є поняття «щастя».

Різним аспектам концепту «щастя» присвячено чимало лінгвістичних розвідок. Проблемою розуміння й тлумачення концепту «щастя» займались філософи, поети, письменники, художники та вчені всіх епох.

Сучасні тлумачні словники української мови подають такі значення слова «щастя»:

1. Стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь (зовнішній вияв цього відчуття; радість від спілкування з ким-небудь близьким, коханим тощо; про того, хто дає радість кому-небудь, викликає гаряче почуття симпатії, любові; те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям, дає радість кому-небудь.
2. Досягнення, успіх, удача. 3. Доля, талан [Білодід 1973: 573].

На думку С. С. Дідика: «Усі люди мають своє розуміння щастя, що виникає з їх неповторності, на формування якої вплинуло й постійно впливає багато чинників, зокрема, культурних» [Дідик 1991: 176].

Прислів'я й приказки мають винятково національно-ментальну основу, пареміологічний фонд будь-якого народу – це особливість його мовної картини світу, відмінна від інших етносів. Для лінгвістів вони представляють велику цінність як джерело знань про конкретну лінгвокультуру.

У побутовій свідомості, вербалізованій у пареміях, концептуалізація «щастя» відбувається за характерним для фольклорного слова принципом. «На противагу традиційному баченню абстрактних концептів як таких, яким у колективній свідомості не відповідає жоден фіксований образ (що зближує їх із символами), у паремійних текстах уявлення про щастя персоніфіковані і закріплені у вигляді універсальної моделі «щастя-людина» [Коцюба 2012: 265]

Найбільша група серед українських паремій, у яких описується стан «щастя», пов'язана зі сферою почуттів, частина передає значення матеріального успіху й невелика кількість має семантику «доля».

Відчуття щастя може бути станом довготривалим (*де є щастя, там є й надія*) (1, с. 170). Бути щасливим – це значною мірою наслідок переживання інших почуттів, приміром, любові (*життя без кохання – як ріка без води*) (2). Такий стан також може бути викликаний розв’язанням складної життєвої ситуації (*наче гора з плечей звалилася – «хтось відчув полегшення, звільнившись від важких обов’язків, сумнівів, турбот тощо»*) [Дідик 1991: 27].

У побутових уявленнях щастя народжується, живе, бігає, ходить, лазить, шукає, усміхається, допомагає, служить, грає, знає тощо. Тобто можна зазначити, що в прислів’ях та приказках щастя персоніфіковано. Наприклад: *де щастя родиться, там і зависть плодиться* (1, с. 169); *щастя бігає за сміливцями* (1, с. 173); *щастя відпало – нічого в хаті не стало* (2); *щастя знає, кого шукає* (1, с. 171); *щастя на дорозі не валяється* (1, с. 171).

Як результат спостережень за навколишнім середовищем та природою в деяких пареміях виникає метафоризація, яка вибудовується на асоціаціях з тваринним світом (лисиця, курка, риба, кінь): *щастя не кінь, не ввундаєш* (2); *щастя не кобила* (2): *у віз не запряжеш* (2); *щастя на швидкому коні їздить* (2); *щастя, як лисиця: поманить, поманить, та й у ліс втече* (1, с. 173), *щастя не курка, решетом не накриєш* (2); *щастя, як пташка: де захотіло, там і сіло* (2); *щастя не птах: за хвіст не впіймаєш* (2), *щастя не рибка: вудкою не впіймаєш* (2).

Однією із ознак аналізованих паремій є наявність антонімічних пар «щастя-нещастя» (варіації – біда, горе), що є цілком виправданим, оскільки контрастна лексика є наслідком відображення в мові суперечливої сутності різних явищ і реальних протилежностей об’єктивної дійсності, характеризується особливою виразністю в системі експресивних засобів [Кулішенко 2019: 50]. «Предмети, явища, ознаки й дії (стани) сприймаються краще, чіткіше, якщо вони контрастують з іншими предметами, явищами, ознаками й діями (станами). Відповідно і висловлена про такі реалії думка сприймається краще, виразніше» [Чабаненко 1984: 17]. Наприклад: *щастя з нещастям на одних санях їздять* (1, с. 174); *щастя має ноги, а біда роги* (1, с. 171); *із нещастя та горя скувалася доля* (1, с. 174); *щастя розум відбирає, а нещастя повертає* (1, с. 171); *щастя та нещастя – ближні сусіди* (1, с. 174);

щастя на милицях, нещастя на крилах (1, с. 172); *щасливий до обіду, нещасний – до відповіді* (1, с. 173).

Розуміння «щастя» в народних прислів'ях та приказках є індивідуальним, тобто включає набір якостей, що характеризують певну особу, коло її цінностей, інтересів, уподобань, наприклад: *кому яке щастя* (1, с. 171); *кожному своє щастя* (1, с. 172); *у кого у чому щастя, у свині – в кориті* (1, с. 174); *кому щастя, кому два, а кому нема нічого* (1, с. 172); *всякий свого щастя коваль* (1, с. 174); *яка Настя, таке й щастя* (1, с. 171).

Основою для творення багатьох емоційно наснажених прислів'їв та приказок стали слова «щастя» і «доля»: *з щастя та з горя скувалася доля* (1, с. 173); *козак – не без щастя, дівка – не без дол* (2); *не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий* (2); *як буде доля, то буде льоля* (2); *хто рано встає, тому щастя є* (1, с. 172); *здобули волю – відшукали долю* (2).

У народній свідомості слово «доля» ніби підсилює значення іменника «щастя», виступає своєрідним синонімом до нього [Кулішенко 2019: 50]

Наступна група прислів'їв та приказок – це ставлення українців до щастя в значенні багатства, великого майна, грошей. Наприклад: *не родись багатий, а родись щасливий* (1, с. 174); *щастя краще багатства* (1, с. 171); *не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий* (1, с. 172); *щастя за гроші не купиш* (1, с. 173).

У асоціативному полі поняття «щастя» в ментальності українців є праця. Праця – це не тільки цілеспрямована діяльність окремої людини задля задоволення певних потреб, а й моральна категорія [Кулішенко 2019: 51]. наприклад: *щастя і труд поруч живуть* (1, с. 173); *щастя не в повітрі в'ється, руками дістається* (2); *щастя не шукають, а роблять* (2); *щастя не в хмарах ховається, а працею здобувається* (2); *ледачий не буде щасливий* (2); *праця – ключ до щастя* (2); *щастя не в гаманці, щастя в руках* (1, с. 174).

Іншим асоціатом концепту «щастя» є здоров'я людини, наприклад, *здоровий жебрак щасливіший від хворого короля* (1, с. 46); *якщо людина здорова, то вона й щаслива* (2); *без здоров'я нема щастя* (2); *найбільше щастя в житті – здоров'я* (1, с. 173); *бережи здоров'я, бо не матимеш щастя* (1, с. 172).

У невеликій кількості українських народних прислів'їв та приказок щастя межує з розумом. Наприклад, *щастя без розуму –*

торбина дірява (1, с. 171); *щастя велике, та розуму мало* (1, с. 174); *щастя розум одбирає, а нещастя повертає* (1, с. 174).

Таким чином, уявлення про «щастя» в українських прислів'ях та приказках персоніфіковані й закріплені в мовно-ментальній формулі «щастя-людина». Концепт «щастя» у народній свідомості часто розкривається за допомогою лексичної дихотомії «щастя-нещастя».

Серед українських порівняльних фразеологічних зворотів, у яких описується стан «щастя», найбільша група пов'язана зі сферою почуттів, частина передає значення матеріального успіху й невелика кількість має семантику «доля». В українському світобаченні носіями образів, пов'язаних з концептом «щастя», нерідко стають назви тварин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбера І. В. Функціонування терміна «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вісник Донецького Національного Університету, сер. Б: Гуманітарні науки* 2014. Вип. 1/2. С. 65–71.
2. Голобородько К. Ю. Національний концепт «народ» у мовній картині світу Олександра Олеся. *Харківське історико-філологічне товариство*. 2015. № 2. С. 52–60.
3. Дідик С. С. Фразеологізми як вияв духовності народу. *Культура мови і культура в мові. Збірник наукових праць*. Київ : НОК ВО, 1991. С. 25–32.
4. Коцюба З. Г. Концептуалізація щастя в побутовій свідомості слов'ян, германців і романців (на матеріалі паремій). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. № 1. С. 264–268.
5. Кулішенко Л. А., Яременко Л. М. Асоціативне поле концепту «ЩАСТЯ» (на основі українських фразеологічних одиниць). *Філологічні трактати*. 2019. Том 11, № 1. С. 49–56.
6. Літяга В. В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. 2013. С. 48–50.
7. Словник української мови: В 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник [та ін.]; АН УРСР; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред.: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.

8. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

9. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 11–18.

ДЖЕРЕЛА

1. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Рис характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1990. 524 с.

2. Прислів'я та приказки про щастя. [Електронне джерело]. URL: <http://vidpoviday.com/prislivya-ta-prikazki-pro-shhastya>. (дата звернення 02.02.2020).

Ірина Скічко

Наук. керівник – к. філол. наук, доц. Богатько В.В.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ МОВЛЕННІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІННИЦЬКИХ ГАЗЕТ)

Економія мовних засобів, яка є провідною рисою газетного стилю, – одна з основних причин появи еліптичних речень у газетному дискурсі. Вивчення економії мовного матеріалу є актуальним для цього стилю першочергово через необхідність передавати велику кількість інформації, що зумовлено розвитком технічного процесу, кількістю та якістю не тільки усного, але й письмового спілкування між людьми. Конденсація висловлювання дозволяє збільшити інформаційну ємкість висловлювання, а великий спектр засобів мовної економії в різних стильових групах – передати багато емоційних і стилістичних відтінків.

Структурна неповнота і специфічність семантики еліптичних речень порівняно з простими двоскладними структурами, які кваліфікують як базові в граматичній традиції, спричинилися до появи суперечливих думок щодо кваліфікації таких речень, визначення їхнього місця в синтаксичній системі мови.

Першим цілісним дослідженням, присвяченим вивченню мови української публіцистики, стала праця М. Жовтобрюха «Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)», у якій досліджено роль періодичної преси в історії української літературної мови, у становленні її орфографічних, фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних норм, у формуванні й розвитку української спеціальної термінології, а також у стилістичному збагаченні сучасної української літературної мови [Жовтобрюх 1970].

В українському мовознавстві в 70-80 роках ХХ ст. дослідження газетно-публіцистичного мовлення помітно активізувалося, що зумовлено, очевидно, посиленням загального інтересу до проблем і засобів мови масової комунікації та інформації. Крім того, об'єктом аналізу, докладнішого чи вибіркового, газетна мова ставала завжди тоді, коли дослідники вивчали окремі факти української мови, порушували проблеми культури мовлення. Отже, мова преси згодом виділилася в самостійний об'єкт вивчення.

Вивченням еліпсису в різних контекстах займалися багато відомих лінгвістів, з-поміж яких Д. Х. Баранник [1983], П. С. Дудик [1983], Н. М. Дзюбак [1999], А. П. Загнітко [2001]. У мові сучасної української публіцистики еліптичну структуру речення досліджували В. І. Голоюх [1982], В. В. Богатько [2010], І. Я. Завальнюк [2015], явище парцеляції вивчали С. М. Марич [1994], Л. І. Конюхова [1999] та інші. Окремі аспекти зазначеної проблеми порушували в наукових розвідках А. І. Мамалига [1993], О. А. Пономарів [1990], О. А. Сербенська [1992], О. А. Стишов [2003].

Інноваційні процеси в українській публіцистиці неодноразово були об'єктом аналізу на окремих часових зрізах. Сприймаючи все нове, що з'являється в усному мовленні, мова газети подає багатий матеріал для спостережень над новими синтаксичними процесами, що відбуваються в сучасній українській мові. Усе це засвідчує актуальність нашої розвідки.

Метою статті є виявлення структурних особливостей та семантики еліптичних речень в українському газетному мовленні (за матеріалами вінницьких газет).

За словами Г. Винокура, «мова газети позбавлена художньої, поетичної функції і виконує завдання строго і елементарно

комунікативні» [Винокур 1929: 191]. Домінування простих речень можна пояснити також загальним прагненням творців публіцистики до простоти висловлювання, яка великою мірою знаходить свій вияв у синтаксичній компресії, «збільшенні кількості інформації на одну одиницю плану вираження» [Винокур 1929: 133].

Реалізація принципу лаконічності в публіцистиці забезпечує точність і ясність, а також повноту викладу без надмірностей і надлишковості. Такі дослідники, як Н. Шведова [Шведова 1964], А. Швець [Швець 1971] вважають, що збільшення кількості простих речень у публіцистиці, яке простежується з 20 років ХХ ст., відбувається під впливом демократизації літературної мови, експансії живого розмовного мовлення в публіцистичний стиль, коли простота стає основною ознакою комунікації.

Широке використання еліптичних структур у публіцистичному стилі деякі дослідники пояснюють тенденцією до економії мовних засобів. Ми розглядаємо еліптичні речення як синтаксичні одиниці з імпліцитним предикатом, як структурно неповні речення, неповноту яких компенсує семантика наявних компонентів, за допомогою яких створюється уявлення про описувану подію. Оскільки «кожне речення з погляду синтаксичного членування становить одиницю з безперервними синтаксичними зв'язками», підпорядковані члени речення свідчать про наявність одиниць, що їх підпорядковують [Вихованець 1993: 102]. Відсутність тих членів речення, що підпорядковують, і наявність залежних членів речення створює, з одного боку, граматичну неповноту, а з другого, – значення відсутньої граматичної ланки підказує семантика наявних компонентів. Це забезпечує зрозумілість таких речень і поза контекстом, у відриві від конкретної ситуації мовлення. Граматична неповнота еліптичних конструкцій стає особливо очевидною за умови зіставлення їх із двоскладними реченнями, які відповідають структурі логічного судження.

Як і власне неповні речення, еліптичні конструкції мають найрізноманітнішу синтаксичну будову, часто бувають однослівними. Проте вони становлять лише відносно неповні конструкції, неповнота яких є однією – структурною. Конситуація має для еліптичних структур загалом не більше значення, ніж для звичайних повних структур.

Еліптичні речення поділяють за синтаксичними функціями й семантикою невербалізованого, але уявного в них члена речення, і за наявним лексико-формальним складом еліптичного речення – за характером сполучення й семантикою вербалізованих компонентів речення [Дудик 1983: 172]. За умови еліпсації присудка, на його семантику насамперед вказують залежні від нього додатки й обставини.

Синтаксична будова еліптичних речень у різностильових текстах збігається, проте різною виявляється частотність певних структур та їхніх різновидів у публіцистичному тексті, порівняно з художнім і розмовно-побутовим.

У публіцистичному, зокрема газетному, мовленні значно менше, ніж у художньому і розмовно-побутовому, представлені еліптичні речення з пропущеним предикатом зі значенням руху, пересування в просторі, енергійної дії, а також речення питальної чи спонукальної модальності.

До найпоширеніших типів еліптичних речень належать структури з формально не вираженим присудком (головним членом односкладного речення), з семантикою руху, пересування в просторі, мовлення, сприймання, буттєвості. Вербалізованими в таких реченнях найчастіше бувають обставини й підмет, додаток, залежні від них означення. Підмет пропускають, якщо він зрозумілий із попереднього чи наступного контексту, тобто речення може бути еліптичним і водночас контекстуально неповним. Отже, за характером неназваного компонента еліптичні речення поділяємо на дві основні групи: 1) дієслівні еліптичні речення; 2) іменні еліптичні речення [Богатько 2010 : 68].

Дієслівні еліптичні речення кількісно переважають у водночас розпадаються на кілька семантичних груп: еліптичні речення двоскладної і односкладної будови з еліпсованим дієсловом руху, пересування в просторі; речення з незаповненою позицією буттєвого дієслова; речення спонукальної модальності з незаповненою позицією дієслова руху; речення з незаповненою позицією дієслова мовлення; речення з незаповненою позицією дієслова сприймання; питальні речення з незаповненою позицією дієслова [Богатько 2010: 68]. Для прикладу: *Майже усі – у хустинах і довгих спідницях* (Місто, 29.01.2020, с. 2); *Майже усі – пенсійного віку* (Місто, 29.01.2020, с. 2); *Погроза поліцейському* (Місто,

29.01.2020, с. 4); *Усе для оселі* (Місто, 29.01.2020, с. 8); *Свіжі новини щодня на сайті* (Місто, 29.01.2020, с. 9); *Модний салон 5-8 лютого* (Місто, 29.01.2020, с. 17); *Шахові баталії у Жмеринці* (Місто, 29.01.2020, с. 27); *В яблучко* (Місто, 29.01.2020, с. 32); *Друга черга вже у продажу* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 1); *Під Вінницею напружена ситуація одразу по двох ОТГ* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 2); *У чиновницьку прірву половина бюджету* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 3); *Вінницький футболіст – у «топі» найдорожчих* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 9); *Дурдом на Дністрі* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 17); *Крок до щастя* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 19); *Від дурману – до здоров'я та людського щастя лише за 1 день* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 20).

Безпосередньо вказують на об'єкт висвітлення такі конструкції: *Про королівську родину* (Місто, 29.01.2020, с. 18); *Про науку* (Місто, 29.01.2020, с. 23); *Про вищу школу* (Місто, 29.01.2020, с. 13); *Про своє, про фермерське* (Місто, 29.01.2020, с. 9); *Про «сепарські» консерви вінничанина Грома* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 10); *Про дерибан у лікарнях* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 4). На семантику еліпсованого дієслова тут указує прийменник *про*, який уживається з дієсловами мовлення *говорити, розповідати, повідомляти, сповіщати, зауважувати*. Еліпсоване дієслово має значення дійсного способу, отже, дія може відбуватися в теперішньому, майбутньому чи минулому часі.

Серед еліптичних речень у газетних текстах виділяють конструкції з неназваним підметом. Іменні еліптичні речення за структурою виокремлюємо на групи: 1) із незаповненою позицією підмета; 2) із незаповненою позицією додатка. Конструкції з еліпсованими іменними компонентами функціонують у публіцистичному мовленні рідше, вони мають менш різноманітну семантику. Еліпсації може зазнавати підмет двоскладного речення й додаток у двоскладному чи односкладному реченні. Неназваний член речення в таких конструкціях легко вгадується з їхнього змісту і граматичної будови. Такі структури є досить поширеними в газетних текстах. Підмет пропускають, якщо він зрозумілий зі змістового зв'язку еліптичного речення із сусіднім, переважно повним реченням. Наприклад: *Для пенсіонерів* (Місто, 29.01.2020, с. 3); *На проїзних квитках* (Місто, 29.01.2020, с.7); *На 186-ліття Руданського* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 15); *На кладовищі в*

Сабарові (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 17); *У трійці кращих* (Місто, 29.01.2020, с. 27); *Від забудовника* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 1); *Від алкоголізму, куріння і зайвої ваги* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 20).

Отже, формально еліптичні речення становлять функціонально вмотивований тип речення особливої семантики. Як зауважує В.В. Богатько, «специфічна семантика і структурна схема неповних речень такого типу зумовлюють відповідні мовленнєві функції. Наявні члени речення, які належать до рематичної групи, набувають особливої актуальності, а вся синтаксична одиниця має яскраво експресивний характер і виконує особливі стилістичні функції» [Богатько 2010 : 68-69].

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатько В. В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики : навчальний посібник для спецкурсу. Вінниця : НОВА КНИГА, 2010. 176 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : Підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Голоюх В. І. Еліптичні речення з невербалізованими головними членами. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 21–26.
4. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Київ : Наукова думка, 1973. 288 с.
5. Дзюбак Н. М. Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. : 10.02.01 – українська мова. Київ, 1999.
6. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Київ : Наук. думка, 1970. 304 с.
7. Завальнюк І. Я. Синтаксис мови сучасної української газетної періодики : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан–ЛТД», 2015. 312 с.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Синтаксис : [моногр.]. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
9. онюхова Л. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. : 10.02.01 «Українська мова». Львів, 1999. 174 с.
10. Мамалига А. І. Структура газетного тексту. Київ : Вища шк., 1993. 137 с.

11. Марич С. М. Емоційно-експресивний синтаксис української мови : Навч. посіб. Київ : Наука, 1994. 77 с.
12. Пономарів О. Д. Засоби художньої експресії в публіцистичному стилі *Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови*. Київ : Наук. думка, 1990. С. 166–179.
13. Сербенська О. А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. : 10.02.01 – українська мова. К., 1992. 38 с.
14. Стишов О. М. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворенні української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. : 10.02.01 – українська мова. Київ, 2003. 35 с.
15. Шведова Н. Ю. О некоторых активных процессах в современном русском синтаксисе (Наблюдения над языком газеты). *Вопр. языкознания*. 1964. № 2. С. 3-18.
16. Швець А. В. Разговорные конструкции в языке газет. Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1971. 95 с.

Наталія Слободянюк
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Іваницька Н. Л.

ВАЛЕНТИСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПОВНОЗНАЧНИХ СЛОВОНАЗВ ДЕНОТАТИВ

Сучасна лінгвістика, що поєднує в собі традиції й нові чи оновлені теорії, володіє багатим арсеналом знань про різнорівневі мовні одиниці, що сприяє поглибленому з'ясуванню їхньої лінгвістичної природи, сутності, а отже, новій нетрадиційній інтерпретації їхньої лінгвальної сутності [Іваницька 2017: 7–12].

У розрізі зазначених ідей і положень неабияке місце посідають теорії, пов'язані з так званою «валентністю» мовних одиниць. Зазначимо, що в теоретичному мовознавстві таке

«нововведення» можна кваліфікувати як своєрідний «валентнісний підхід» до вивчення мовних явищ [Іваницька 2018: 266].

Іменникова словоназва предметного денотата «валентність» входить до складу найчастотніших терміноутворень наукового стилю сучасної української літературної мови. Так, з-поміж 1371 іменників наукової мови із різними абсолютними частотами термін «валентність» характеризує абсолютна частота 34 [Бук 2006: 79].

Суть валентнісного підходу полягає в тому, що різні мовні реальності, інтерпретовані у вигляді мета лінгвістичної сукупності теоретичних положень, розглядаються крізь призму їхніх специфічних властивостей: зв'язків, синтагматичних взаємозалежностей, взаємопідпорядкувань, дистрибуції, сполучуваності [Іваницька 2018: 266].

Дослідження виконано на емпіричному матеріалі, дібраному в основному з Великого українсько-англійського словника (Comprehensive Ukrainian English Dictionary [Балла 1996: 1464] та Великого сучасного англо-українсько-українсько-англійського словника [Загнітко 2006: 1007]. Використано також електронні ресурси: Longman Dictionary of Contemporary English та Oxford Advanced Learner Dictionary of Current English (усього 100 структур як бази для зіставлення).

Про валентність слова, зокрема повнозначної слово назви денотата, видано велику кількість наукових праць, у яких насамперед розглядаються проблеми лексичної валентності, яку автори переважно потрактовують як «здатність слова приєднувати залежний елемент" [Загнітко 2012: 26].

Приблизно в такому ж ракурсі з'ясоване поняття «валентність» у Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни [Іваницька 2017: 97–98].

Валентності зміни, зумовлені значенням повнозначної словоназви денотата, позначаються на розгалуженому, звуженому чи переносному його значенні. Ця ж властивість відтворює різного роду кореляції в системі українсько-англійських відповідників, частково включених у наш аналіз [Іваницька 2019: 117–119]. Наприклад: укр. *Машина не заводиться* – англ. *The motor is won't go*; укр. *Годинник не йде* – англ. *The watch doesn't go*; укр. *Іде дощ* – англ. *It rains* ; укр. *Дівчина спить* – англ. *The girl is sleeping* ; укр.

Двері відчинені – англ. *The door is open*; укр. *Сонце світить* – англ. *The sun shines* (Мізін 2012: 213–218).

Автори цього словника пов'язують поняття «валентність» із «реалізацією сполучувальних властивостей синтаксично стрижневих і залежних слів [Іваницька 2016: 97]. Щопрада, в цьому словнику першорядна роль у реалізації валентності слів відведена функціонуванню їх у структурі складнопідрядного речення зі з'ясувально-об'єктною підрядністю. У таких реченнях головна частина вміщує основне слово, яке вимагає обов'язкового поширювача [Іваницька 2019: 97].

У трактуванні двослівного терміна «валентність слова» («здатність слова приєднувати до себе інші слова») [Іваницька 2019: 97–98], можна спостерігати значне розширення змістового компонента чи ядерної (в нашому розумінні) семи, властивої словоназві «валентність» (згадуємо: від лат. *Valentia* – *сила*). У сферу валентісно зумовлених одиниць включно словоназви в позиції підмета (*Хтось* – читає) та значно розширено склад одиниць у так званій «правобічній» валентності (*Хтось везе* – що? – чим? – кому? – звідки?) [Іваницька 2019: 97–98].

Спираючись на словники, зокрема на лінгвістичні, можна зробити висновок, що терміноназва «валентність» (від лат. *Valentia* – *сила*) – не лише увійшла в лінгвістику як складова її терміносистеми, але й почала (й продовжила) слугувати надійним фундаментом для розвитку й появи великої кількості основних лінгвістичних теорій з різних розділів мовознавчої науки [Longman Dictionary of Contemporary English. 287–290].

Уже зараз можна багато з чим навіть не погоджуватись, зважаючи на основні й нові трактування багатьох проблем, хоча нерідко терміни, що ними послуговуються автори, не завжди повно й своєчасно відтворюють явища, номіновані ними. Взяти хоча б термін «авалентні дієслова» (Єрмоленко А. 2012: 26), яким автори послуговуються для виокремлення валентісних ознак дієсловоназви (*Темніє*): як «одновалентні дієслова» (*Іван ходить*) чи «двовалентні дієслова» (*Степан носить воду*) [Загнітко 2012: 26]. Наприклад: укр. *Спалахнула свічка* – англ. *A quazzel arose*; укр. *Починається буря* – англ. *A storm arises*; укр. *Зчинився гомін* – англ. *A cry arose*; укр. *Виникли (з'явилися) нові труднощі* – англ. *A new difficulties have arisen*.

Досліджуючи корелятивність у заявленому аспекті, ми меншу увагу приділяли варіюванню лексичних (іменникових) одиниць у структурах із одними й тими ж дієслоназвами. Акценти було поставлено саме на автосемантизмі іменникових слово назв предметних денотатів у підметовій позиції, як і на корельованому автосемантизмі дієслівних словоназв процесуальних денотатів у присудковій позиції двоскладного речення дієслівного типу [Іваницька 2016: 216].

Виявлено, що саме в реченневих структурах (у предикативній основі двоскладного речення) з присудками, вираженими тією чи іншою дієслово-назвою, простежується наявність однотипних сем (початку дії), які впливають на утворення корелятивності в структурах цього типу [Іваницька 2016: 216–232].

Автосемантизм іменникових словоназв «поширюється» на однорідні одиниці в позиції обох членів двоскладного речення (підмета й присудка). Наприклад: укр. *Вода і масло не змішуються* – англ. *Oil and water won't unite* (підмети: укр. *вода, масло* – англ. *water, oil*); укр. *Публіка встала і зааплодувала* – англ. *The audience stood and applauded* (присудки: укр. *встала, зааплодувала* – англ. *stood, applauded*).

Для підтвердження цих міркувань дозволимо собі скористатися прикладами речень із статей член-кореспондента НАН України, доктора філософських наук Єрмоленка А. М. (Єрмоленко С. 2001: 7).

Інтегруючись у світовий філософський простір, філософія в Україні заговорила мовою, якою користується увесь філософський світ (Єрмоленко С. Я. 2001: 7). У наведеному прикладі, звичайнодоволі виразними є валентнісні показники дієсловоформи процесуального денотата «заговорила» (*заговорила* + *як?* = *заговорила мовою, якою...*). Хоча цілком можливими можуть бути перетворення на зразок: *Філософія (в Україні) заговорила* чи *філософія (нарешті) заговорила*. Дещо подібне можна спостерігати із дієслоназвою цієї ж лексико-семантичної групи в реченні (*мовити, замовляти, замовити*): *Хочу за науку замовити слово* (Єрмоленко С. 2001: 13).

Беручи до уваги синтагматичні виміри синсемантичної дієслоназви процесуального денотата «говорити» й аналізувати ієрархію експлікаторів її синсемантизму, зафіксованих у словниках,

а також орієнтуючись на базову сему, що корелює насамперед із словоназвами, які номінують «живе» (людину), можна вважати, що все інше («неживе») є нетиповим, другорядним, як і вживані при відповідних словоназвах експлікатори. Типовими для цього дієслова є конструкції з його автосемантизмом («дитина говорить», «дитина заговорила»), а також із синсемантизмом («хтось говорить про політику», «хтось говорить виразно», «хтось говорить українською», «хтось говорить до когось»), тобто йдеться про вживання дієсловоназви в реченнях із підметом-назвою людини (Єрмоленко А. 2002: 45–49).

Отже для викладу результатів нашого аналізу було відібрано лише структури, які засвідчують корелятивність (повну відповідність) заявленим теоретичним постулатам. Тому велика кількість дібраного й опрацьованого нами матеріалу залишилась лише додатковим фоном для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український словник English-Ukrainian Dictionary. Близько 120000 слів: у 2-х томах / Уклад. М. І. Балла. Київ : Освіта, 1996. 1464 с.
2. Бук С. Н. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / Наук. ред. Ф. Ц. Бацевич. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 180 с.
3. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Великий сучасний англо-український, українсько-англійський словник. Донецьк : 2012. 1007 с.
4. Загнітко А. П. Словник лінгвістичної термінології : поняття і терміни : у 4-х т. / А. П. Загнітко. Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2012. 402 с.
5. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : [монографія]. Донецьк : ДонНУ, 2006. С. 97–98.
6. Іваницька Н. Б., Іваницька Н. Л. Дієслівні системи в аспекті міжмовного корелятивного синтетизму / Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. Kosice, 2019. № 7/3. P. 45–49.
7. Іваницька Н. Л. , Іваницька Н. Б. Міжмовні предметні синтагми української та англійської дієслівної системи і типологія експлікаторів корелятивності (Interlingual Syntagmatic Interlingual Parameters of Ukrainian and English Verbal Systems:the Typology of Exponents of Correlation) / Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства: колективна монографія / гол. ред. К. У. Мізін.

Переяслав-Хмельницький; Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2019. С. 216–232.

8. Іваницька Н. Л. . «Модель» у металінгвістичній системі наукових теоретичних постулатів. *Збірник наукових статей Донецького національного університету ім. Василя Стуса*. Вінниця, 2016. С. 7–12.

9. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 266 с.

10. Іваницька Н. Л. Стратегії і тактики оновлення навчання й виховання в коледжах і технікумах / Сучасні педагогічні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців у коледжах і технікумах: досвід, проблеми, перспективи: тези матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції (Вінниця, 28-29 березня 2019 р.). Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2019. Вип. 1 (6). С. 287–290.

11. Ivanytska N. B., Ivanytska N. L. Ukrsinisn and English verbs: bilateral contrastive cross-linguistic perspective / *Advanced Education*. 2018. Issue 9. С. 213–218.

12. Longman Dictionary of Contemporary English. URL : <https://www.ldoceonline.com>. (дата звернення 21.02.2020).

13. Oxford Advanced Learner Dictionary of Current English. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>. (дата звернення – 21.02.2020).

ДЖЕРЕЛА

1. Єрмоленко А. М. Філософський енциклопедичний словник.

(гол редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

2. Єрмоленко С. Я. Короткий тлумачний словник. Київ : Либідь, 2001. 222 с.

3. Мізін К. У. Синтагматика українських та англійських дієслів у реченнях предикативної моделі // Збірник тез І Міжнародної науково-практичної конференції «Переяславська мовознавча толока» (м. Переяслав-Хмельницький. 19–20 вересня 2019 р., ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»). Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 117–119.

Аліна Стецюра
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ПОЕТОНІМИ МАЛОЇ ПРОЗИ ДАРИ КОРНІЙ

Важливе місце у вивченні мови художнього твору посідає дослідження власних назв у ньому. Використання лише певного ряду поетонімів є специфічною рисою окремих письменників і формує їх ідіостиль.

Вивченням поетичних (в окремих наукових працях літературно-художніх онімів) займається окрема галузь ономастики, яка носить назву літературна ономастика.

Вагомий внесок у розвиток цієї галузі лінгвістики зробили Л. Белей, В. Калінкін, О. Карпенко, Г. Лукаш, Т. Немировська та інші.

Науковці надають перевагу дослідженням поетонімів у творчості письменників ХІХ – ХХ ст. (Леся Українка, Іван Франко, М. Коцюбинський, М. Стельмах, Ліна Костенко, В. Шевчук). Тоді як твори сучасних українських письменників обділені увагою ономастів. Знаходимо лише поодинокі розвідки про поетоніми у творах М. Матіос, В. Лиса. Ґрунтовним дослідженням присвяченим цьому питанню є дисертація М. Доценко «Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози» [Доценко 2018].

Зауважимо, що наукових розвідок, які стосуються особливостей поетонімів у малій прозі Дари Корній недостатньо. Це й зумовило актуальність нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати літературні оніми малої прози Дари Корній.

Зосередимо увагу на одному виді поетонімів – антропоетонімах. Це найбільш частотний вид літературно-художніх онімів у малій прозі Дари Корній.

Антропоетоніми – це слова, які використовуються у художньому творі на позначення власних назв людей. Вони як і антропоніми поділяються на 5 великих груп:

а) особове ім'я – «вид антропоніма, що надається людині при народженні, або в рідкісних випадках його обирає для себе доросла людина, коли змінює своє ім'я» [Кравченко 2014: 21];

б) ім'я по батькові – «іменування чоловіка або жінки, утворене від офіційного батькового імені за допомогою патронімного суфікса» [Кравченко 2014: 57];

в) прізвище – «це додаване до власного імені й назви по батькові спадкове незмінне офіційне родинне найменування, яке передається від батька, рідше від матері, від чоловіка до дружини й навпаки» [Кравченко 2014: 70];

г) прізвисько – «додаткове неофіційне ім'я, дане людині соціумом відповідно до її характерної риси, певної життєвої ситуації, за будь-якою аналогією, за походженням та іншими мотивами» [Кравченко 2014: 168];

д) псевдонім – «різновид антропоніма, прибране (вигадане) особове іменування, яке використовують представники окремих груп суспільства поряд із своїми справжнім іменем та прізвищем або замість них з метою конспірації та через інші причини особистісного, політичного, юридичного характеру» [Павликівська 2011: 274].

У малій прозі Дари Корній найбільш численними є особові імена. У чотирьох досліджуваних оповіданнях «Білі троянди» (Дара Корній, с. 46–65), «Молитва» (Дара Корній, с. 66–80), «Муза плакала» (Дара Корній, с. 22–30), «Поруч з тобою» (Дара Корній, с. 7–22) зафіксовано 52 імені із різними фонетичними та морфемними варіантами, 6 імен по батькові, 5 прізвищ.

За гендерною належністю всі особові імена поділяємо на чоловічі та жіночі, яких у творах утричі більше, що може свідчити про вподобання письменниці, а також вказувати на особливість тематики художніх творів.

За походженням імена поділяємо на українські або ті, що давно адаптувались до української мовної системи: *Мотря* (Дара Корній, с. 65), *Василина* (Дара Корній, с. 62), *Ірина* (Дара Корній, с. 62), *Марічка* (Дара Корній, с. 62), *Оленка* (Дара Корній, с. 66), *Орися* (Дара Корній, с. 74) та іншомовного походження: *Констанція* (Дара Корній, с. 26) – із латинської «стійка», «постійна» [Трійняк 2005: 180]; *Голіаф* (Дара Корній, с. 30) – єврейського походження «велетень» [Трійняк 2005: 91]; *Вальдемар* (Дара Корній, с. 15) – германського походження «відомий володар»; *Алевтина* (Дара Корній, с. 15) – із грецької «яка намащує пахощами» [Трійняк 2005: 26]; *Валентіно* (Дара Корній, с. 67) – італійський варіант імені

Валентин. Зазвичай письменниця використовує імена іншомовного походження для підкреслення соціального статусу героїв – це впливові, багаті особи.

Фонетичні та морфемні варіанти одного й того ж імені авторка використовує для зображення віку особи або її місця у суспільстві.

Зазвичай для опису письменниця використовує офіційні імена: *Марина* (Дара Корній, с. 7), *Василь* (Дара Корній, с. 7), *Ніна* (Дара Корній, с. 9) тощо. Імена із зменшено-пестливими суфіксами використовуються у трьох випадках:

1) для підлітків та дітей: *Катруся*: «*Отож Катруся отримала в нагороду велику купу кузенів*» (Дара Корній, с. 9), *Сергійко*: «*Мамо, Матусю, а наш поїзд скоро? П'ятнадцять хвилин чекати, Сергійку*» (Дара Корній, с. 22);

2) для осіб, які мають інфантильний дитячий характер, про який дізнаємось із контексту: *Оленка*: «*Оленко, ти ще тут? <...> Ще напрацюєшся, дівчино*» (Дара Корній, с. 72), *Оленочка* (Дара Корній, с. 72), *Лізка* (Дара Корній, с. 72);

3) для родичів або коханих, стосунки яких описані у творі: так ім'я коханого *Василя* має такі варіанти: *Василько*, *Василечко*, *Васько*: «*Й Олена на весіллі впізнає в нареченому свого Василька-Василечка-Васька*» (Дара Корній, с. 11); ім'я сестри *Катерини*: *Катруся*, *Катя*: «*Катю забираю до себе*» (Дара Корній, с. 9).

Зрідка імена з такими суфіксами використовуються для того, щоб принизити героя, тому що він має поганий характер: *Валько* (Дара Корній, с. 67) замість *Валентин* або, як просив сам герой *Валентіно*: «*Вітчим Валентіно, так він вимагав, щоб його називали, не банальним Валіком чи Вальком*» (Дара Корній, с. 67).

Згрубілий суфікс *-ськ-* Дара Корній використовує для утворення варіанта імені *Василина*, що наближує його до чоловічого побутового варіанта для того, щоб підкреслити її низький соціальний статус – особи без житла. Так успішна вчителька *Василина* стає *Ваською* (Дара Корній, с. 59).

Особливої уваги заслуговують імені історичних осіб. Для відтворення історичних подій та історії певних місць у Львові Дара Корній вживає такі імена галицьких князів / королів та княгині: *князь Лев* (Дара Корній, с. 26), *король Данило* (Дара Корній, с. 76), *княгиня Констанція* (Дара Корній, с. 26).

Друга група антропонімів представлена меншою кількістю зразків (6). Імена по батькові рідко трапляються в художніх творах. Дара Корній використовує їх у поєднанні із офіційним ім'ям для підкреслення соціального статусу героїв. Усі імена по батькові можемо поділити на 3 групи за професією людей, які їх мають, зазвичай це особи, які належать до інтелігенції:

1) вчителі: *Раїса Володимирівна*: «Я вчителька молодших класів. Звати мене Раїса Володимирівна» (Дара Корній, с. 18), *Василина Сергіївна*: «...вона вже не просто студентка Василина Максименко, а молодий перспективний педагог Василина Сергіївна» (Дара Корній, с. 62), *Ірина Ігорівна*: «Бо їхня учителька Ірина Ігорівна у декретній відпустці» (Дара Корній, с. 62);

2) лікарі: *Владлен Омелянович*: «Лізочка відразу ж викликала чергового лікаря Владлена Омеляновича» (Дара Корній, с. 75), *Іван Васильович*: «Тут працює завідувачем її дядько – Іван Васильович» (Дара Корній, с. 70);

3) бізнесмени: *Вальдемар Георгійович*: «...його ділового партнера Вальдемара Георгійовича» (Дара Корній, с. 15).

Таким чином письменниця акцентує увагу на впливовості цих людей, на тому, що вони вимагають поваги у зв'язку із своєю професією.

Прізвища у малій прозі Дари Корній представлені 5 зразками. У трьох випадках це прізвища відомих людей без згадування особових імен. Дара Корній вводить їх у свої твори для того, щоб підкреслити важливість слів того чи того персонажа (випадок із цитуванням відомого американського кардіолога і філософа *Лауна*) (Дара Корній, с. 75), зацентувати увагу на особливостях характеру героїв (порівняння одного із другорядних персонажів свого співу і вокальних даних *Карузо*) (Дара Корній, с. 67) та формування загального уявлення про головну героїню (улюблений композитор *Шопен*) (Дара Корній, с. 23).

Прізвища, яке Дара Корній обирає для героїв в оповіданнях – типові українські антропоніми. В одному творі прізвище *Сидорченко* (Дара Корній, с. 11) використовується для уточнення і виокремлює героя у ряді тих, які мають те саме ім'я.

Можемо припустити, що це прізвище утворилося від оніма Сидір за допомогою суфіксів *-к-*, який під впливом І палаталізації змінився на фонетичний варіант *-ч-*, та *-енк-о*, який «є

найпоширенішим формантом сучасних українських прізвищ» [Кравченко 2014: 123].

В іншому випадку антропонім *Максименко* (Дара Корній, с. 62) слугує не лише для виокремлення особи, а й для підкреслення її статусу студентки. Утворене прізвище як і попереднє за допомогою додавання суфікса *-енк-о* до пропріатива Максим.

Отже, антропонімія малої прози Дари Корній представлена різними класами онімів, зокрема особовими іменами, іменами по батькові та прізвищами. Найчисельнішими є особові імена. Це пояснюється тим, що автор бажає дати кожному персонажеві ім'я, яке часто й характеризує героя. Фонетичні та морфемні різновиди цього виду антропоніма допомагають розкрити образ до кінця. Функціонування в художніх творах двох інших груп антропонімів пов'язане з бажанням письменниці зацентувати увагу на соціальному статусі персонажів чи з намаганням авторки виділити їх серед інших героїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доценко М. Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози : дис. ... кандидата філол. наук:10.02.01 / Донецьк. нац. ун-т ім. В. Стуса. Вінниця, 2018. 199 с.
2. Кравченко Л. Українська ономастика: антропоніміка : навч. посіб. Київ : Знання, 2014. 239 с.
3. Павликівська Н. Система і структура псевдонімів ОУН та УПА. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови.* Вип. 7. 2011. С. 274–279.
4. Трійняк І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 488 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Дара Корній Білі троянди. Молитва. Муза плакала. Поруч з тобою. *Поруч з тобою.* Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». С. 7–80.

Наталія Федорчук
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Завальнюк І. Я.

СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ- ТРАНСФОРМІВ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ

Фразеологізмам як мовним одиницям зазвичай властива експресивно-емоційна маркованість, яскрава образність і потужні виражальні властивості. Саме такі ознаки зумовлюють популярність стійких сполучень під час написання твору будь-якого стильового спрямування, а також активне використання цих дотепно-влучних одиниць у розмовно-побутовій сфері. Журналістика – не виняток: не можна уявити шпальту періодичного видання, ефективний публіцистичний матеріал, впливовий заголовок без фразеологічних одиниць. Проте їхня функція на роль на сторінках преси дещо відмінна від використання в інших стилях. Тут радше йдеться не про образність (як у розмовному та художньому стилі), а про виразовість. Фразеологічні одиниці (ФО) та їхні трансформи «не лише висвітлюють певні події, явища, факти з погляду автора (кореспондента, адресанта), а більшою мірою покликані створити певний виразово-ефективний тон, щоб переконати читача або слухача, вплинути на його емоції» [Стишов 2005: 138]. Відповідно й стилістичні функції ФО в публіцистиці дещо інші.

Фразеологізм – один із найкращих способів відтворення оцінки певного явища, факту, події, через те що він викликає в читача позитивне або негативне ставлення. Це особливо важливо при створенні заголовка газетного тексту, у який часто може бути винесено оцінку того, про що повідомляє стаття. Виразне негативне забарвлення мають ФО *підрізати (підтяти, підітнути, притяти, зламати) / підрізувати (підрізати, підтинати, зламувати) крила; [чорні] хмари збираються (нависають, скупчуються) / зібралися (нависли, скупчилися)*. Напр.: «Орлятку» **підрізають крила**. Тут подвійна актуалізація звороту дає змогу виразити тему статті й осуд явища, описуваного в ній. Пор. лід: *Загальновідомо, що Київ нині переживає не найкращі часи у своїй історії. Місто забудовується хаотично, під знесення ідуть старовинні будівлі і навіть пам'ятки архітектури, аби звільнити місце під безликі багатоповерхівки.*

Саме така доля спіткала дитячий садок «Орлятко» (УК, 14.03.2018, с. 5).

Модифікація стійкого сполучення може викликати зміну позитивної оцінності інваріантної фраземи на негативну. Найчастіше цього ефекту досягають субституцією компонента на лексему з протилежним значенням. Так, вислів *світло в кінці тунелю* зі значенням «надія на краще після довгих випробувань» у заголовку *Ширма в кінці тунелю* зазнав субституції й подвійної актуалізації: у статті йдеться про стан метробуду в Україні, де попри блискучі результати, подані в звіті, «...уся ця вельми оптимістична риторика – лише антураж, **ширма**, бажання будь-що «підправити» не зовсім зручне для когось рішення уряду...» про доцільність передачі основних пакетів акцій ВАТ «Харківметробуд» і «Дніпромметробуд» в «...управління Української державної корпорації «Укрметротунельбуд»... (ГУ, 05–12.12.2019, с. 4). Тому в результаті отримуємо негативну оцінку описуваного явища.

Емоційно-експресивна функція фразеологічних одиниць закладена в їхній природі. «Експресивне забарвлення пов'язане з виражальними особливостями фразеологічної одиниці, воно детерміноване насамперед «інтенсифікованою напругою» семантики ФО» [Ужченко В. Д. 2005: 187]. Модифікації покликані підвищувати експресивність фразеологізмів, посилювати їхні виражальні можливості при створенні публіцистичного заголовка. Заголовок, що містить фразеологізм, завжди яскравіший і «виграє» порівняно із заголовком, утвореним за допомогою стилістично нейтральних словосполучень. Зокрема, відтінок фамільярності вносить до контексту фразема *і в хвіст і в гриву* («дуже сильно, нещадно» [Словник 2003: 743]): *Губернатор у хвіст і в гриву чистив підлеглих..*, яка піддається подвійній актуалізації при зіставленні з початком статті, де міститься лексема одного з компонентами ФО тематичного поля «частини тіла» – *голова*: «*бо відповідальність несе не тільки голова*» (МУ, 05.08.2019, с. 6).

Стійке словосполучення *гав (гави) ловити* («не використовувати якоїсь можливості, упускати слушну нагоду» [Словник 2003: 350–351]), антонімізоване в заголовку *Андрій Петровський гав не ловить* (МУ, 14.01.2020, с. 4), стилістично не еквівалентне нейтральному *упускати шанс*, а тому своїм експресивно-емоційним

забарвленням привертає увагу читача, по-особливому відсвіжує заголовковий комплекс.

Національного колориту надає контексту українська приказка *і швець, і жнець, і на дуду грець* («Є люди, яким будь-яка робота до снаги, талант яких багатогранний»), що в трансформованому вигляді часто використовується в ролі заголовків: *І швець, і жнець, і на гармошці гравець* (УМ, 07.09.2019, с. 4); *Він і швець, і жнець, і рокабілі-зірка* (УМ, 29.03.2019, с. 3); *І швець, і жнець...* (*Лише у грудні минулого року японські учені представили світові чотири унікальні винаходи: робота-сомельє, робота-скрипаля, робота-асистента і «жінку»-андроїда*) (Д, 02.11.2019, с. 5).

У художньо-публіцистичних жанрах, зокрема фейлетоні, фразеологізми-трансформи виконують здебільшого функцію створення гумору і сатири. Народжені в народній уяві, вони образно, влучно й дотепно характеризують предмети і явища дійсності, а тому використовуються як засоби створення комічного, що допомагає наблизитися до читача через сміх, переконати його в певній ідеї. Внутрішня форма ФО може слугувати підґрунтям для гумористичного опису певного факту. Наприклад, у фейлетоні *Культпохід на еротичний фільм (Репортаж із засідання)* (ОУ, 05.04.2019, с. 3) гумористичний ефект створено за допомогою жартівливо-іронічного фразеологічного звороту *скакати (вскакувати) / скочити (вскочити) в гречку*: *...Тут говорили, що деякі депутати не проти стрибнути в гречку. А куди стрибати, як гречки не буде? Треба вдосталь посіяти цієї культури. Хай уряд виділить нам паливо і кредити.* Значення ФО деєтимологізовано. Дослідниця Л. Ставицька зазначає, що походження «фразеологізму *стрибати в гречку*» стосується способу життя запорізьких козаків, які, боячись порушити сувору обітницю безшлюбного життя, змушені були влаштовувати любовні побачення в гречаних полях, що знаходилися поблизу запорізьких куренів, тобто вони в буквальному сенсі «скакали в гречку»... [Ставицька 2008: 141–142].

Функція відтворення внутрішніх якостей персонажа характерна в основному для творів художнього стилю. Проте в публіцистиці зрідка трапляються модифіковані ФО з такою роллю. Наприклад, усічену приказку *сам себе не похвалиш – ніхто не похвалить* винесено в заголовок статті *Сам себе не похвалиш...* (ДТ, 16.10.2019, с. 3). В іронічному за змістом контексті публікації постає кандидат

у президенти з невисоким рейтингом популярності. Проте шляхом скандалів навколо свого імені він намагається здобути популярність.

Фразеологічні одиниці нерідко характеризують мову персонажів у жанрах, близьких до художніх, наприклад, у нарисі, есе, фейлетоні. Так, у фейлетоні-пародії на засідання Верховної Ради під назвою з фразеологізмом *темний ліс: Хайдер, або Рада у дрімучому лісі* (ЛУ, 03.05.2018, с. 4) мовлення алегоричних персонажів насичене трансформами, за допомогою яких автор демонструє основну мету кожного з них – лобіювання власних інтересів. Напр.: *Депутат Бик... мотивує свій запит тим, що червоне на нього вплива заспокійливо і підвищує загальну потенцію...* (пор.: як бичу червоне); *Депутат Ворона... як зрозуміти повсякденний вислів «Не каркай!»...* (пор.: не каркай); *Депутат Мавпа: «Про зниклі окуляри та куди подівся віз, на якому щось тягли з полігону Лебідь, Щука і Рак?»* (пор.: мавпа й окуляри; а віз і нині там; лебідь, щука і рак). Голова Ради повторює фрази: *«Ну що за звірі, їй-богу! Гірше людей!»*; *«Будьте звірями, а не людьми!»*; *«Ну ви ж звірі, а не люди!»*, які характеризують не лише його мовлення, а й описують поведінку «звірів-депутатів», натякаючи на *ФО стати людиною; сердитий як звір; як звір, спущений з прив'язі* тощо й експлікуючи фразеологічне значення стійкого сполучення в заголовку, яке узагальнено оцінює ситуацію як *дрімучий ліс* – «щось незрозуміле, невідоме, заплутане» [Словник 2003: 348].

Особливій лаконізації заголовка сприяє така кількісна зміна компонентного складу фразеологізму, як еліпсис. Напр., усічена приказка *Казав пан, кожух дам, та й слово його тепле*, що означає «обіцяного якийсь час чекають, а потім утрачають надію, що його одержать» [Словник 2003, с. 83], виступаючи в ролі заголовка *Казав пан, кожух дам...* (Д, 24.04.2019, с. 3), містить прихований натяк на зміст статті, присвяченої проблемам із теплопостачання на Сумщині (*«...керівництво ДК «Газ України» попередило і міського голову про те, що відбір газу несанкціонований, оскільки договір про його постачання не укладено. Тож будь-якої миті місто може відчувати «принади» холодної зими»*) (Д, 24.04.2019, с. 3). Як бачимо, значення скороченої фраземи-заголовка після прочитання тексту отримує подвійну актуалізацію, подаючи основну думку матеріалу в лаконічній формі.

Із місткістю усталених сполучень пов'язана також їхня роль як кінцевої фрази, що узагальнено підсумовує сказане. Зазвичай прикінцевий акорд пов'язаний із заголовком. Аналітична стаття під назвою *П'ятий подвиг Геракла*, яка містить натяк на фразеологізм *авгієві стайні*, присвячена проблемі утилізації сміття в столиці. Із основним заголовком перекликається внутрішній – «*Хто очистить Авгієві стайні?*» – у формі питання, на яке подано відповідь наприкінці матеріалу: «...але чи зможе він [мер] повторити відомий подвиг Геракла..., покаже час, ліміт якого вже вичерпано. Адже Авгієві стайні переповнені вищерт» (УК, 19–25.04.2018, с. 6).

Фразеологічні одиниці за всіма ознаками слугують найкращим засобом для створення заголовків у мові сучасних українських газет, сприяють ефективній реалізації функцій першого знака тексту. Як маніфестант змісту певного матеріалу заголовок із модифікованою фразеологічною одиницею «1) загострює увагу читача на змістові, 2) стисло повідомляє про сам зміст, 3) концентровано відбиває головну думку автора, спонукає до прочитання надрукованого, 4) спонукає до прочитання надрукованого, 5) підвищує ефективність засвоєння прочитаного, 6) експлікує «культурні константи», фонові знання адресата» [Ужченко Д. В. 2005: 109].

Отже, фразеологізми-трансформи в мові сучасних українських газет виконують різноманітні стилістичні функції: емоційно-експресивну; оцінну; створення гумору і сатири; відтворення внутрішніх якостей персонажа; характеристики мови персонажів; узагальненого підсумку висловленого тощо. Найактивніше фразеологічні одиниці функціонують у заголовках газетних публікацій, привертаючи увагу читача незвичним експресивно-емоційним забарвленням і водночас надаючи таким заголовковим комплексам свіжості, небуденності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ставицька Л. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми Київ : Вид-во «Часопис «Критика», 2008. 456 с.

2. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид., перероб. Київ : Пугач, 2005. 388 с.

3. Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

4. Ужченко Д. В. Граматична структура фразеологізмів. *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ : Альма-матер, 2005. С. 103–109.

5. Ужченко В. Д. Динаміка українських фразеологізмів. *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ: Альма-матер, 2005. С. 169–191.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ФО – фразеологічна одиниця

Газети:

ДТ – «Дзеркало тижня»

Д – «День»

ГУ – «Голос України»

ЛУ – «Літературна Україна»

МУ – «Молодь України»

ОВ – «Освіта України»

УК – «Урядовий кур'єр»

УМ – «Україна молода»

Марина Химич

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Богатько В.В.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЕПІТЕТА В ПОРТРЕТНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ ПЕРСОНАЖІВ (ЗА РОМАНОМ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»)

У сучасній лінгвістиці посилилася потреба вивчення мовностилістичної структури історичних романів другої пол. XIX ст. про добу козацтва, що містять важливу лінгвокраїнознавчу інформацію, а також становлять джерело дослідження історії стилів української літературної мови, зокрема з погляду структурно-семантичної ролі в художніх текстах епітетів як зображальних і

експресивно-оцінних компонентів індивідуального стилю письменника.

Мовознавці, звертаючись до мови історичних романів, досліджували функції архаїчної лексики в художньо–історичних текстах, зосереджували увагу на співвідношенні понять «мова епохи» та «сучасна мова», досліджували фольклорні елементи як засіб часових і локальних характеристик у сучасному історичному романі [Білодід 1955; Омельковець 1956; Їжакевич 1961; Єрмоленко 1987; Голоюх 1996]. Об'єктом досліджень лінгвістів були твори, присвячені переважно княжій добі в історії України.

Серед лінгвостилістичних розвідок останніх років відзначаємо комплексне вивчення мови сучасних історичних романів про добу козацтва в дисертаційних дослідженнях Т. Б. Гриценко «Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини ХХ ст. (на матеріалі романів про Б. Хмельницького)» (1998) та Л. Ю. Бурківської «Лексика історичної прози Б. Лепкого в контексті загальнолітературної та стилістичної норми» (2003).

Мета статті – здійснити структурно-семантичний аналіз епітетних словосполучень у портретних характеристиках персонажів за романом І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський».

У художньо-історичних романах про добу Козаччини письменники через змалювання образів козаків, гетьманів, інших представників народу окреслили найважливіші риси українського національного характеру, історичні умови його формування. В основі історичних романів лежать реальні події та справжні історичні особи.

Вербалізований образ *козаків* постає як певна культурна цінність, як характерні пресупозиції, тобто «нахили, тенденції, які в різні епохи реалізуються образами, що можуть відрізнитися засобами вираження, але структурно утворюють певні прототипи чи можуть бути реконструйовані як прототипи» [Кримський 1996: 97].

Одним із основних художніх засобів, що розкривають образи, у романах виступають портрети. Портретна характеристика є як засобом індивідуалізації, так і типізації. Головним засобом портретної характеристики персонажів є епітет.

Зображене в історичних творах відбиває не лише реальний, а й ідеальний світ – світ національної свідомості народу, наприклад: «Звернення письменників до теми козаччини у поетичній творчості не лише свідчить про пошуки ідеальної духовної субстанції, а й розкриває авторське бачення історичної спадкоємності, реалізацію історичного коду в народній свідомості» [Синиця 2004: 61].

У відтворенні деталей зовнішнього портрета простежуємо типові характерні ознаки, що можуть розглядатися як прототип українського козака. Портрет виконує важливі зображальні функції, він становить своєрідний «вступ» до зображеного характеру: позначає його істотні риси, розкриваючи характер не тільки в статиці, але й динаміці, зокрема за допомогою двох чи кількох портретних описів тієї самої особи. Через зовнішність автор намагається показати індивідуальність або типовість героя. Головним засобом портретної характеристики персонажів є епітет. У портретних характеристиках епітетні словосполучення типізують і водночас індивідуалізують образи козаків. Виразною ознакою типізації виступають певні контексти, де автор використовує постійні епітетні словосполучення в портретних описах, при цьому навіть не вказуючи імені козака.

Змальовуючи зовнішність персонажів, письменник не може оминати їхньої соціальної характеристики (*гетьмани, козацька старшина, козаки* тощо), типових та індивідуальних портретів (*Богдан Хмельницький, Сомко, Іван Виговський, Тетеря, Конашевич-Сагайдачний, Кирило Тур, Іван Сірко, Немирич, Наливайко*).

Для стильової манери різних письменників характерні певні структурно-семантичні типи епітетних словосполучень. Основним типом таких словосполучень у Івана Нечуя-Левицького виступає назва *козак*.

Назви *козацтва* належать до книжної історичної лексики. Перелічені іменники, як правило, уживаються з оцінними означальними лексемами, що вказують на:

1) фізичну силу козака-воїна: *кремезний, плечистий, дужий*. Наприклад: «Тоді висунувся з-посеред товпи старий *кремезний козак*» (Н.–Л., с. 490); «...молодий *козак, високий, здоровий та плечистий*» (Н.–Л., с. 420);

2) фізичний стан: *живі, пошматовані, помучені, знеможені, напівмертві, ранені*. Наприклад: «Їх [козаків] поминули сотні польських куль, неначе якимсь чудом, і вони повертались до Чигирина *живі*, хоч і *пошматовані* польськими шаблями» (Н.–Л., с. 424);

3) красу: *пишний, гарний, бравий, статечний*, (наче) *мальований*. Наприклад: «На кінці мосту лежав впоперек лицем догори ще молодий козак–виговець, *пишний, гарний*, як картина»(Н.–Л., с. 515);

4) вік: *старий, молодий*. Прикметникове означення *старий* може конкретизуватися через епітет *сивий* або ним підсилюватися. Наприклад: «Прийшов Сомко, а з ним ще кілька *молодих козаків*, синів старих сотників» (Н.–Л., с. 430); «Зараз за ним прийшло ще кілька *старих сивих* козаків, що брали спіл в битвах з поляками ще за Богдана Хмельницького» (Н.–Л., с. 424);

5) зовнішність, де увага зосереджується на важливих деталях портрета козака, таких як *чуб, оселедець, вуса*. Наприклад: «...сказав один *сивоусий* козак» (Н.–Л., с. 425). Узагальнений національно-колеритний портрет козацтва змальовує І. Нечуй-Левицький: «Тільки *чорноволосі козацькі голови, чорні чуби* на головах, *здорові вуси* та *блискучі темні очі* горіли поверх червоного полум'я кармазинів» (Н.–Л., с. 477).

Отже, засобом вирізнення козаків серед інших служать епітети, що вказують на колір волосся, розмір вусів, колір очей. Особливо акцентує художник слова на епітеті-кольороназві *чорний*, уживаючи морфолого-синтаксичний повтор.

Засобами індивідуалізації образів козаків, гетьманів та інших персонажів виступають тематичні групи епітетних словосполучень.

Тематична група «*Очі*». Епітетна характеристика очей людини – важлива художня деталь портретного опису. Дослідники відзначають роль прикметників-назв кольорів у змалюванні художніх портретів, пейзажів: «У творах багатьох українських письменників словесним портретам притаманний колір, вони неначе намальовані фарбами, щедро й соковито. У цих портретах багато червоного, білого, чорного і ... сірого (сивого)» [Грибова, 1981, с. 41]. Сивий колір стосовно до зовнішнього портрета, зокрема очей, уживається в прямому й переносному значенні.

Синонімом до номінатива *очі* в художньому тексті І. Нечуя-Левицького є фонетичний варіант *віка*. Епітетне поле іменника *очі* охоплює:

1) семантику кольору – *карі, темні, темно-карі, чорні, сині, сиві, червоні*. Наприклад: «Ті очі, ті брови так були схожі на його *темно-карі очі* та темно-русі густі брови, неначе перед ним стояла його сестра...» (Н.-Л., с. 286); «*Здорові чорні очі* горіли огнем» (Н.-Л., с. 509); «...спитав старий Демко, зирнувши *гострими синіми очима* на сина» (Н.-Л., с. 421);

2) фізичний стан очей: *блискучі, ясні, каламутні, лиснючі, скляні, заплакані, широко відкриті*. Наприклад: «...вона задивилась на його *ясні блискучі очі*» (Н.-Л., с. 347); «Зінько підвів свої *ясні віка*, зирнув на дядька і осміхнувся» (Н.-Л., с. 429); «В світлицю влетів Юрась, худенький, блідуватий хлопець з гострим носиком, з *каламутними очима*» (Н.-Л., с. 398);

3) форму і розмір: *здорові, великі, невеличкі, чималі*. Епітети *здорові, великі, чималі* становлять синонімічний ряд, характеризують позитивних героїв. Контекстуальним антонімом до названих означень виступає епітет *невеличкі*. Наприклад: «*Карі чималі очі* його блищали» (Н.-Л., с. 382); «...вийшов Павло Тетеря, вже немолодий, з широким лицем, з *хитрими темними, невеличкими очима...*» (Н.-Л., с. 458).

Очі і погляд віддзеркалюють риси характеру, особливості темпераменту.

Тематична група «*Погляд*». Вагомою ознакою, що характеризує психологічний стан героя, є погляд. Через епітети до цього іменника деталізується характер персонажа. Як синонім до лексеми *погляд* зафіксовано в текстах І. Нечуя-Левицького *позир*. Семантика епітетних словосполучень вказує на:

1) вираз очей, спрямування погляду, тривалість: *довгий-предовгий, швидкий*. Наприклад: «...і кинув на молоду панну *довгий-предовгий ласкавий погляд*» (Н.-Л., с. 292);

2) властивість, характер, вираз, опосередкований вияв почуття, настроїв, стан: *гострий, пильний*. Наприклад: «Син неначе прокинувся од сну і кинув на матір *гострий погляд*» (Н.-Л., с. 420); «Син подивився на матір *пильним і прохаючим поглядом*» (Н.-Л., с. 449);

3) безпосередній вираз конкретного почуття, настрою, стану: *ласкавий, допитливий, цікавий, грізний, сердитий, прохаючий, дикий, посатанілий*. «Гарний він і з тихими очима, гарний і з сердитим поглядом...» (Н.–Л., с. 449); «...кинув дикий посатанілий позир на дядька та й замахнувся на його шаблею» (Н.–Л., с. 510); «...спитав старий Виговський, примітивши його цікавий і допитливий гострий погляд» (Н.–Л., с. 334).

Отже, у зовнішньому портреті персонажів семантико-стилістичну роль виконують епітетні словосполучення з ключовим іменником *очі (віка)*. У зовнішньому портреті козаків із іменником *очі* в епітетному полі «колір очей» – переважають епітети-кольоративи: *карі, сині*; «розмір очей» – *здорові*; «фізичний стан» – для позитивних героїв – *ясні, блискучі*.

Тематична група «*Брови*». Семантика епітетних словосполучень вказує на їх форму, густоту, колір. Наприклад: «Чи ти Олесю примітила, які в його пишні блискучі очі та *густі високі брови*» (Н.–Л., с. 292); «Очі глянули з-під *густих брів* поважно і трохи сердито» (Н.–Л., с. 445).

Тематична група «*Голова*». У зовнішньому портреті художні означення з іменником *голова* характеризують:

1) розмір, форму: *здорова кругла голова*. Наприклад: «Демко був такий високий на зріст, що його сива чуприна на *здоровій круглій голові* трохи не черкалась об сволок» (Н.–Л., с. 420);

2) колір волосся, його стан: *сива голова, сивоголовий, щетинувата голова*. «Він [Богдан] спихнув, підвів *сиву голову*» (Н.–Л., с. 358).

У досліджуваних текстах фіксуємо поряд з епітетним словосполученням *сива голова* співвідносне означення *сивоголовий*, в якому використано типову для української мови прикметникову модель на позначення зовнішності людини.

Тематична група «*Волосся*». Описуючи волосся козака, письменники особливу увагу акцентують на такій важливій деталі, як *чуб*; синонімами до цієї номінації виступають *чуприна, оселедець*. Ці ключові іменники реалізуються в епітетних словосполученнях на позначення:

1) кольору: *чорний козацький чуб, чорний оселедець, біла чуприна*. Наприклад: «Тільки чорноволосі козацькі голови, *чорні*

чуби на головах, здорові вуси та блискучі темні очі горіли поверх червоного полум'я кармазинів» (Н.-Л., с. 477).

Волосся також конкретизується за допомогою іменника *кучері*, де епітети вказують на:

1) довжину, стан: *короткі кучері*; *пишні кучері*; *розкудлані й нерозчесані кучері*. Наприклад: «...Зінько Лютай з своїми білявими кучерями, з веселими синіми очима, з веселою розмовою, жартами та піснями» (Н.-Л., с. 418); «*Русяві короткі кучері* сипались горошком на його широке чоло, на кремезну шию» (Н.-Л., с. 420); «...з високим чолом, над котрим хвилями нависли *темно-русі короткі кучері*» (Н.-Л., с. 295); «Вона [Олеся] не могла надивитися на пишного Виговського, убраного в ясно-малиновий жупан, чепурного, з *чорними кучерями*, з пишними ясними очима...» (Н.-Л., с. 338); «Сонце... обсипало *лиснючі чорні з сивиною Немиричеві кучері*...» (Н.-Л., с. 379); «...вийшов Павло Тетеря... з *розкішними кучерями* на голові» (Н.-Л., с. 458).

Таким чином, у зовнішньому портреті козаків із іменником *волосся*, що конкретизується через ключові слова *чуб*, *чуприна*, *оселедець*, *кучері*, в епітетному полі «колір» переважає епітет-кольоратив: *чорний*.

Тематична група «*Вуса*». Вуса, як і оселедець, обов'язковий атрибут козака, його особлива гордість. Із іменником *вуса* сполучаються художні означення, що характеризують їх розмір, колір, стан, характерну ознаку. Наприклад: «Тиміш Носач стояв мовчки і тільки од злості крутив свого *довгого вуса*» (Н.-Л., с. 489); «Виговський поглядав на бояр скоса і тільки крутив свої *довгі чорні вуси*» (Н.-Л., с. 367); «...осміхнувся з-під *пухких довгих вусів* одним кінцем рота» (Н.-Л., с. 289); «...з-під чуприни виглядали кінці *сивих вусів*, як дві жмінки конопель...» (Н.-Л., с. 421); «...осміхнувся з-під *кудлатих довгих вусів*» (Н.-Л., с. 424); «*Здорові довгі вуси* гойдались на вітрі, як живі» (Н.-Л., с. 513).

Тематична група «*Обличчя*». Прямими синонімами до лексеми *обличчя* виступають *лице*, *вид*. Семантика епітетних словосполучень указує на:

а) колір: «Він одразу вразив молоду Олеся своєю мужньою фігурою і делікатною красою *матово-білого лиця*» (Н.-Л., с. 295);

б) форму: «Тетеря мовчав і тільки хитро осміхався усім своїм *широким плисковатим лицем*...» (Н.-Л., с. 375); «В *гоструватому*

лиці з тонким гострим носом, в гострих темних очах засвітилось щось хиже...» (Н.–Л., с. 515);

в) красу: «Немирич був *гарний з лиця*» (Н.–Л., с. 379).

Тематична група «*Чоло*». Семантика епітетних словосполучень вказує на розмір, колір: *високе, широке, біле чоло*. Наприклад: «...з *високим чолом*, над котрим хвилями нависли темно-русі короткі кучері» (Н.–Л., с. 295); «Одлиски... сипали ясний світ на матово-білі щоки й *високе чоло* Виговського» (Н.–Л., с. 309); «...розгладжував долонею своє *високе біле чоло*, повне дум, та гадок, та надій на ліпшу долю України» (Н.–Л., с. 363); «Русяві короткі кучері сипались горошком на його *широке чоло...*» (Н.–Л., с. 420).

Тематична група «*Плечі*». Семантика епітетних словосполучень вказує на розмір плечей, силу: *широкі, дужі (подужні) плечі*. Наприклад: «Мужній, з *широкими плечима*, з дужими руками, тонкий та рівний станом Іван Остапович був гарний верхом на коні...» (Н.–Л., с. 292); «Рівний, як стріла, *широкий в плечах*, з тонким станом...» (Н.–Л., с. 295); «...*широкоплечий* Зінько в чорній шапці з червоним верхом...» (Н.–Л., с. 429); «Богдан винесе на своїх *подужних плечах* і цю напасть» (Н.–Л., с. 363); «Високий та *плечистий* отаман Сірко кинувся в натовп» (Н.–Л., с. 509).

Тематична група «*Зріст*». У характеристиці козаків, інших дійових осіб переважає ознака *високий зріст*. Наприклад: «Він низько нагнув голову, щоб не черкнулись лобом об одвірок, переступив через поріг і випростався на весь свій *високий зріст*» (Н.–Л., с. 295); «...молодий козак Зінько, *високий*, здоровий та плечистий» (Н.–Л., с. 420); «Демко був такий *високий на зріст*, що його сива чуприна на здоровій круглій голові трохи не черкалась об сволок» (Н.–Л., с. 420); «Старий Демко ... схопився з місця, як обпечений, і випростався на весь свій *велетенський зріст*» (Н.–Л., с. 445); «*Високий* і довгоногий та сухорлявий, Міняйло дибав через двір, наче журавель через поле...» (Н.–Л., с. 424).

Тематична група «*Руки*». У характеристиці козака-воїна важливу роль відведено конкретизації іменника *руки / рука*, який має широку сполучуваність. У зовнішньому портреті епітетні словосполучення вказують на:

1) розмір, форму, товщину рук, міцність м'язів, фізичну силу, вік: *жилаві, товсті, старі, сухі, дужі, сильні руки; міцна, могутня, робоча, козацька, слаба, легенька, м'ягенька рука*. Наприклад: «Синій кунтуш розхристався на грудях; з-під широких рукавів білої сорочки було видко *жилаві товсті руки*, на котрих лисніли напружені товсті жили» (Н.–Л., с. 421); «Один Демко задумався, дуже задумався, сидючи на ганку і згорнувши *старі сухі руки* на старих грудях» (Н.–Л., с. 468); «Мужній, з широкими плечима, з *дужими руками*, тонкий та рівний станом Іван Остапович був гарний верхом на коні» (Н.–Л., с. 292);

2) колір, стан рук: *білі*. «...і тихенько *білою*, але *жилавою рукою*, зсунув з його плечей кунтуш...» (Н.–Л., с. 382);

У внутрішньому портреті лексема *рука* виступає переважно в метонімічній функції. Епітетні словосполучення з іменником *рука* тяжіють до фразеологічних одиниць. Через іменник *руки / рука* конкретизуються:

1) риси характеру, вдача: *тверда, могутча, міцна, сильна, залізна, лицарська, святотацька, братовбивча*. Наприклад: «— Розривайте з Москвою і підхиляйтесь знову під *міцну руку* найяснішого польського короля» (Н.–Л., с. 415).

Як зазначає С. Я. Єрмоленко, «Тривалість функціонування слова в мові, в різних комунікативних ситуаціях спричиняється до виникнення переносних, образних значень, утворення стійких фразеологічних сполук, формування символів» [Єрмоленко, 1999, с. 226].

Отже, функціонування епітетних словосполучень у досліджуваних текстах засвідчує найбільшу кількість епітетних словосполучень з ключовими іменниками *голова, руки*. Епітети до цих понять виявляють активні семантичні зсуви між прямими і переносними номінаціями. Завдяки переносним значенням значна кількість усталених висловів використовується як вторинні номінації, що забезпечує образність художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білодід І. К. Питання розвитку мови української радянської художньої прози (переважно післявоєнного періоду 1945–1950 р.р.). Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. 328 с.

2. Бурківська Л. Ю. Лексика історичної прози Богдана Лепкого в контексті загально-літературної та стилістичної норми :

автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2003. 23 с.

3. Голоюх В. І. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 1996. 20 с.

4. Гриценко Т. Б. Структура антропонімів історичних романів про Хмельниччину. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки.* 2000. №9. С. 86–100.

5. Грибова Л. О. Яскравий сірий колір. *Культура слова.* Київ : Наукова думка, 1981. Вип. 20. С. 37–43.

6. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. Київ : Наук. думка, 1987. 245 с.

7. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. – 431 с.

8. Їжакевич Г. П. Особливості мови і стилю історичних творів. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. С. 136–141.

9. Кримський С. Б. Архетипи української культури. *Феномен української культури: методологічні засади осмислення.* Київ : Фенікс, 1996. С. 91–112.

10. Омельковець А. З. Художньо-стилістичні і мовні особливості роману Н. Рибак «Переяславська рада». *Наук. записки Луцького пед. інст.* Т. 5. Серія історико-філол. та пед. наук. Вип. 3. 1956. С. 91–122.

11. Синиця І. Лексема *козак*: від історичного поняття до етнопсихологеми (на матеріалі наукових та художніх текстів ХІХ ст.). *Культура слова.* 2004. Вип. 64. С. 57 – 62.

ДЖЕРЕЛА

1. Куліш П. О. Чорна рада : Хроніка 1663 року; Оповідання. Харків : Основа, 1990. 272 с.

2. Нечуй-Левицький І. С. Князь Єремія Вишневецький; Гетьман Іван Виговський : Іст. романи. Київ : Веселка, 1996. 542 с.

Юлія Шпильчук
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О. А.

ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ПРАЦЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Термін «концепт» стрімко увійшов у термінологічну систему українського мовознавства. Сьогодні без нього важко уявити науковий апарат лінгвіста. У дослідницькій літературі знаходимо різні інтерпретації термінолексми концепт, які відображають складну й суперечливу природу самого концепту і наукового знання про нього. Актуальність пропонованого дослідження визначається загальною тенденцією сучасної лінгвістичної когнітивістики до вивчення національної мовної картини світу в її найважливіших компонентах. Одним із найважливіших фрагментів мовної картини світу, на наш погляд, є концепт «праця», що є значущою одиницею свідомості українського народу.

Об'єктом нашої розвідки є мовно-ментальний конструкт «праця» у його фразеологічній інтерпретації.

Мета статті – здійснити аналіз вербалізованих смислів концепту «праця» в українських фразеологізмах.

«Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, сутність нашої свідомості» – говорив відомий український учений та мовознавець Іван Огієнко. У ній народ звеличує й стверджує себе в історії, росте, розвивається, змінюється й помирає разом зі своєю мовою. Мова допомагає проявити, ідентифікувати себе у світовому співтоваристві народів, передати ту глибинну філософію світобачення, якою наповнена ментальність етноспільноти. На сучасному етапі національного відродження українців починає з'являтися зацікавленість мовознавців до концептуальної картини світу, етнічної ментальності, що відображаються у мовних знаках культури. Одним з провідних понять сучасної когнітивної лінгвістики є концепт. Увагу лінгвістів привертають перш за все концепти, що найтісніше пов'язані з культурою народу й найяскравіше відбивають специфіку його колективної свідомості [Голобородько 2003: 77].

У своїх працях провідні лінгвісти розробляють методики концептуального аналізу, типологізують концепти, визначають їхні

характерні особливості (Н. Арутюнова, А. Вежбицька, О. Кубрякова, А. Приходько, Ю. Степанов, О. Селіванова, З. Попова, Й. Стернін).

Оскільки терміном «концепт» послуговуються різні напрями лінгвістичної науки, єдиної дефініції немає. Це свідчить не стільки про відсутність єдності поглядів щодо природи та функцій концепту, скільки про різноплановість його ознак і властивостей.

Концепт як особлива форма пізнання світу належить до найпоширеніших термінів лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного аналізу мовного простору й розглядається як певне абстрагування невидимого світу духовних цінностей. У науковому середовищі концепт розуміється як «оперативна змістовна одиниця ментальної системи, відображена в людській психіці й позначена словом, отже, це водночас і слово-знак, його значення, ідея, смисл; його зовнішня і внутрішня форма, поняття тощо» [Голобородько 2003: 102].

Увагу лінгвістів привертають, насамперед, основні концепти, які найчастіше пов'язані з культурою народу й найяскравіше відбивають специфіку його мовної свідомості. У своїх роботах провідні науковці в галузі когнітивної лінгвістики розробляють методики концептуального аналізу, подають інтерпретації багатьох соціально значущих концептів, зокрема, просторових, часових, ціннісних [Воробйова 2011: 60]. Серед таких концептів особливе місце посідає концепт «праця», який є складним і багатостороннім.

Одна з особливих ознак української мови – наявність сталих влучних висловів, які допомагають дотепно інтерпретувати свої думки. Фразеологізми, які формулюють ставлення українців до праці, складають окрему групу в національній мові та їх дослідження є актуальним, оскільки дозволяє виявити специфічне для української лінгвокультурної спільноти ставлення до праці та відображає менталітет нації. Вирізняючись яскравими кумулятивними властивостями, фразеологічні одиниці вербалізують концепт «праця». Останній має антропоцентричну природу та належить до фундаментальних ментальних уявлень, які категоризують та концептуалізують соціокультурну дійсність [Башук 2002: 10–15].

Фразеологічні засоби вербалізації концепту «праця» в українській мові передають культурно специфічне уявлення про процес та результат роботи в мовній свідомості українського

лінгвокультурного соціуму. Семантика титульної назви концепту «праця» охоплює такі семи: діяльність, що потребує фізичних та розумових зусиль або виконується постійно; обов'язок, який є частиною роботи; результат виконання роботи; фізична праця; важка неприємна робота, яка виконується довгий період часу [Голобородько 2003: 25]. На основі такого поділу різновидів праці виділяємо групи фразеологізмів, що вербалізують різні концептуальні ознаки поняття «праця».

Відповідно аналіз окремих груп фразеологічних одиниць дозволяє виявити ті смисли, які є найбільш значущими для українського етносу. Поняття праця є одним із визначальних для людського соціуму взагалі. Його дослідження у фразеологічному фонді української мови надає можливість побачити значення праці для україномовного соціуму [Денисенко 1993: 95].

Коллективна творчість українців створила велику кількість фразеологічних одиниць, які експлікують концепт «праця». Розглянемо смисли, сентенції та асоціації, найбільш поширені в українській ментальності:

1. Праця асоціюється з виснажливою діяльністю, переважно фізичною:

1) *Не покладати рук* – працювати багато й старанно (1, с. 429).
2) *Гнути спину* – важко працювати (синонім: гнути горба) (1, с.).
3) *Рвати жили* (руки, силу) – дуже важко, над силу працювати (1, с. 609). 4) *Рук не чути* – дуже втомитися, перенапружитися від надмірної праці (1, с. 602). 5) *Товктися як у ступі* – дуже багато, виснажливо, інтенсивно працювати, виконувати якусь метушливу роботу (1, с. 714). 6) *Точити [свій] нім* – тяжко працювати на когонебудь (1, с. 717). 7) *Тягти лямку* – виконувати важку, неприємну роботу; виконувати певний вид роботи, працювати в певній галузі (синонім: тягти воза) (1, с. 723).

2. Засудження використання чужої праці:

1) *Чужими руками* – не самостійно, використовуючи працю, зусилля, енергію інших (1, с. 760). 2) *Чужий хліб заїдати* – жити чужою працею; привласнювати чуже (1, с. 760). 3) *Добре чужими руками жар загрібати* (1, с. 200). 4) *На чужий труд ласий не будь* (1, с. 434).

3. Настанова – праця є ефективним використанням часу:

1) *Вставай до сходу сонця, працюй до ночі, то їстимеш калачі* (1, с. 95). 2) *Без роботи день роком стає* (1, с. 25). 3) *Без діла сидіти, то можна одубіти* (1, с. 20). 4) *Що маєш робить, то зроби сьогодні, а що маєш з'їсти, то з'їж завтра* (1, с. 781).

4. Негативне ставлення до ледарства:

1) *Весна ледачого не любить* (1, с. 90). 2) *До роботи плачучи, а до танців скачучи* (1, с.201). 3) *Праця чоловіка годує, а лінь марнує* (1, с. 501). 4) *Отак він діло в руки бере, як свекор пелюшки пере* (1, с. 444).

5. Визнання того, що до роботи треба ставитися з любов'ю:

1) *Аби руки і охота, буде зроблена робота* (1, с. 6) 2) *Без охоти нема роботи* (1, с. 22). 3) *Де руки і охота, там спора робота* (1, с. 195).

6. Характер трудового процесу:

1) *Прокладати першу борозну* – рухатися, просуватися вперед, усуваючи якісь перешкоди на своєму шляху, розчищаючи, звільняючи шлях від кого-небудь, чого-небудь; відкривати для інших можливість доступу кудись (1, с. 579).

2) *Розплутувати вузол* – розбиратися в чому-небудь складному, заплутаному, робити щось складне, заплутане ясным, зрозумілим (1, с. 601). 3) *Розмотати клубок* – розв'язати дуже складне завдання, вирішити проблему, зрозуміти суть справи (1, с. 600). 4) *Закласти першу цеглину* – розпочати важливу справу (1, с. 247).

Аналіз фразеологічних одиниць, що вербалізують концепт «праця», дозволяє виділити такі концептуальні ознаки цього феномену: праця переважно асоціюється з фізичними зусиллями, праця є ефективним використанням часу, робота може мати різний характер, а її результативність залежить від ставлення до неї. Фразеологізми в українській мові наголошують на результативності трудового процесу, важливості систематичності та моральному аспекті у використанні плодів праці. Фразеологічні одиниці та паремії на позначення неробства вербалізують такі смисли: неробство пов'язане з такою рисою особистості як лінь, з бездіяльністю або заняттям, непотрібними справами, поганою працею та призводить до негативних наслідків, а саме руйнування особистості.

Отже, фразеологічні одиниці на позначення роботи / неробства

відображають традиційні цінності українського суспільства, відповідно до яких праця посідає важливе місце в концептосфері української спільноти. З іншого боку велика увага приділяється засудженню неробства, яке розбещує особистість та вступає у протиріччя з базовими цінностями української культури. Подальшою перспективою роботи, на наш погляд, є більш детальний аналіз концепту «праця».

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 136 с.
2. Башук А. І. Ключові концепти поетичної картини світу М. Гумільова у метафоричному осмисленні: автореф. дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.02 – російська мова. Київ, 2002. 23 с.
3. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки *Вісник КНЛУ. Сер. Філологія*. 2011, № 2. С. 53–64.
4. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Луганськ, 2003. С. 198–205.
5. Денисенко С. Н., Хлівний В. А. Національно-культурна своєрідність фразеологізмів з погляду взаємозв'язку мови і культури. *Язык и культура. Вторая международная конференция. Доклады*. Київ : Коллегиум, 1993. С. 96–97.
6. Дідик С. С. Фразеологізми як вияв духовності народу. *Культура мови і культура в мові. Збірник наукових праць*. Київ : НОК ВО, 1991 С. 25–32.
7. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. 2004, № 5/6. С. 12–22.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006.
10. Сімонок В. П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу : автореф. дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Харків, 2002. 23 с.
11. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. фонд; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В. О. Винник]. Київ: Наук. думка, 2003. 786 с.

РОЗДІЛ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Наталія Борисова
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Віннічук А.П.

АВТОБІОГРАФІЗМ ПОВІСТІ «ПОТЕРЧАТА» ВОЛОДИМИРА РУТКІВСЬКОГО

Проблема «діти і війна» не нова в українській художній літературі. Її порушували у прозових творах В. Близнець («Мовчун»), М. Вінграновський («Первінка»), В. Нестайко («Це було в Києві»), Гр. Тютюнник («Климко», «Вогник далеко в степу»), Г. Пагутяк («Діти») В. Рутківський («Потерчата»).

У науковій розвідці зупинимося детальніше на повісті Володимира Рутківського «Потерчата», яка є малодослідженою, тому потребує сучасного літературознавчого аналізу.

Метою статті є дослідити автобіографізм повісті, зацентрувати увагу на художньому домислі та вимислі.

В. Рутківський у повісті «Потерчата», розповідає про власний дитячий досвід, отриманий під час війни, про своє «втрачене дитинство». У понятті «втрачене дитинство» можна прослідкувати смислову паралель із терміном «втрачене покоління», який використовують задля умовного позначення генерації західноєвропейських письменників, що особисто пережили трагедію Першої світової війни. Автор зазначав: «Я, мабуть, письменником став тільки для того, щоб написати цю сповідь. З висоти свого віку вдивляюся у себе малого, вдивляюся в мільйони таких же, як я, сивих вже потерчат і не можу збагнути, як нам вдалося проскочити по лезу між смертю і життям, любов'ю і ненавистю, вірою і безнадією...» [ДСанПіН].

У автобіографічному творі В. Рутківського на прикладі головного героя і оповідача Володика показано втрачене дитинство цілого покоління, на долю якого випало жити у воєнний час,

зазнати поневірянь, пізнати голод і людську жорстокість, пережити страх, перебуваючи між життям і смертю. На нашу думку, хронотоп твору позначений чіткими рамками: події відбуваються в період від 1941 року (початок німецько-радянського збройного конфлікту) до 1943 року (головний герой за час розгортання сюжету подорослішав на три роки) й територіально обмежені селом Пирого (село, в якому народився Володик) і Богодухівка (село, в якому жили батьки Ганни Кирилівни, Володикової мами). В. Вздутьська зазначає, що часопростір у повісті подається автором у стисненому вигляді, оскільки його координати означені образно – «між життям і смертю», «між небом і землею» [Вздутьська]. Беручи до уваги чіткість визначення координат часової площини, не можна все ж не акцентувати увагу на авторських відступах, у яких письменник ділиться уже не дитячими думками, а думками свого дорослого «Я». Таким чином, читач отримує можливість порівняти погляди на окремі події двох авторських «Я» – дитини і дорослого.

Досліджуючи форми хронотопу, М. Бахтін писав: «Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір ж інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії» [Баран]. Хронотоп у творі В. Рутківського виконує характерологічну функцію, творить емоційне тло.

Послугуючись класифікацією висвітленою у працях М. Бахтіна, хронотоп твору можна поділити на зовнішній і внутрішній [Баран]. Зовнішній хронотоп несе в собі інформацію про час (сорокові роки ХХ століття) та місце подій у творі (дія відбувається у селах Пирого і Богодухівка), тоді як внутрішній світ охоплює душевний світ головного героя-дитини і позначений простором його думок, уявлень, сновидінь.

Глибокий психологізм дитячого образу розкривається завдяки таким епізодам, в яких дитяча щирість і безпосередність ставлення до себе і до того, що відбувається навколо, просто вражає: *«Мабуть, відтепер мама вже ніколи не любитиме мене, як любила до війни, і що тепер ніколи вони з Вікториком не вибачать мені таких слів. І буду я завжди сам на всьому світі. Аж поки не повернеться з війни татко...»* (Рутківський 2013: 49). У хлопчика постійний страх перед самотністю і покинутістю. Довоєнне дитинство було щасливим: з татом, з мамою, а потім – голод, холод, страх, беззахисність, самотність. Це як два контрастні світи.

Початок твору відображає щасливе дитинство хлопчика: *«Я ніс київські помадки додому і уявляв собі, як оце повернуться зі школи татко з мамою і похвалять мене за те, що я у них такий гарний здобичник! А потім ми всі усядемося пити чай. І не простий чай, а саме з оцими ось цукерками, що я зараз притискую до своїх грудей. І що вони б робили без мене!»* (Рутківський 2013: 14). Потім родинний добробут змінюється забуттям і без того хиткий дитячий внутрішній світ починає зникати: *«Вони щезли разом із моїм довоєнним дитинством. Вони вимерли раптово, як мамути. Де б я пізніше не бував, до яких крамниць не заходив, мимоволі погляд мій зупинявся там, де знаходилися кондитерські товари. Даремно – київських помадок не було»* (Рутківський 2013: 14).

Чистота дитячої душі на тлі жорстокої дійсності воєнного часу неодноразово підкреслюється письменником. Володик надзвичайно вразливий, добрий, чуйний хлопчик. Незважаючи на думки про смерть брата, які зринули унаслідок щирого дитячого егоїстичного бажання бути в матері єдиним і улюбленим сином, він не плаче жорстокості чи ненависті, не озлоблюється на інших. Хлопчик-оповідач не зовсім розуміє грань між життям і смертю. Для нього це не більше, ніж сон і пробудження: *«А коли ти заснеш так, що вже ніколи-ніколи не розплющити очей, то вона трохи поплаче і візьме на ручки мене. А потім приїде з війни татко і ми знову знайдемо тебе в капусті»* (Рутківський 2013: 34). Він уміє співчувати і любити, йому докучають докори сумління за найменшу шкоду, яку завжди гіперболізує до глобальних масштабів: чи тоді, коли з'їдає братикову кашку (*«І чим більше думав, тим більше мене переймав страх. Це ж що воно виходить – я з'їв те, що мав з'їсти мій маленький беззубий братик? Ой-ой-ой, як воно негарно вийшло...»*) (Рутківський 2013: 43), чи коли розчаровує маму своєю поведінкою, чи думає, що через нього помер голова сільської ради. Не обділений Володик й дитячою наївністю: *«Коли півроку тому мені привезли братика, то до нас почали сходитися всі, хто працював у школі разом із татом і мамою. І так вже їм було цікаво побачити мого Вікторика, що вони аж шиї витягували, мов ті гусаки, аби краще його роздивитися. А що вже сюсюкали, а що вже улюлюкали перед ним! І ніхто навіть не здогадався привітати мене з тим, що нарешті я отримав братика, якого так довго випрохував у тата з мамою»* (Рутківський 2013: 3).

Протилежними за своєю суттю є образи жорстоких хлопців-поліцаїв, шкільного завгоспа, німецьких окупантів, деяких представників радянської влади: *«І коли я буду бігати туди-сюди, набіжить поліцай і його безжальний багнет увір'ється в спину...»* (Рутківський 2013: 52). Використання композиційно-стилістичного прийому контрасту тільки посилює смислове навантаження тексту, згущує барви у зображенні тла – подій, які відбуваються у суспільстві. Функціональність такого прийому виявляється й у впливі на читача, формуванні у нього емоційного та естетичного досвіду.

У сповіді письменник вдається не тільки до саморозкриття, зізнається у своїх дитячих переживаннях, думках, висвітлює емоції та описує побутові подробиці, а надзвичайно відверто говорить про речі, акцентує на деталях. Наприклад, оповідач досить детально описує епізод сковання на льоду, не вдаючись, при цьому, до надмірної деталізації: *«Я вже відставив було назад праву ногу і нагнувся, аби сильніше відштовхнутися. Проте в останню мить устиг завважити, що між берегом і озером крига була іншого кольору, ніж на середині. Видавалася вона мені такою прозорою, наче її взагалі не було»* (Рутківський 2013: 7). При цьому його емоції часто гіперболізуються, що свідчить про добре розвинену уяву. Зокрема, в епізоді зі «свинєю на льоду» дядьки, які її наздоганяли, здалися малому справжніми «кровожерливими вбивцями»: *«І лише тоді мене пройняв жах. Мало того, що на моїх очах скоїлося страшне вбивство – так цей вбивця біжить протісінько до нашої хати...»* (Рутківський 2013: 8). У світлі дитячого бачення та характеристики постають інші персонажі твору: мати, батько, баба Настя, дідусь і бабуся, сестри Радзівські, завгосп, поліцай, німецький вартовий, діти. Зокрема характеристика деяких персонажів показана в динаміці, залежно від періоду зображуваного. Так, наприклад, шкільний завгосп у довоєнний час ставиться до вчительської сім'ї поштиво (*«Видавався він тепер зовсім не чорним жуком, а просто добрим, засмаглим на сонці дядечком, з яким так приємно перекинутися словом»*) (Рутківський 2013: 16), а під час війни – зневажливо (*«Я здивувався: завгосп завжди називав маму на «ви». А тепер називає так, ніби вона йому якийсь товариш»*) (Рутківський 2013: 37). Хлопці, з якими так тісно товаришував Володик (*«Як же я забув, що саме в цей час всі хлопці*

збиралися на тому вигоні!... Хто-хто, а вже хлопці зрозуміють, що я хоч і перестав розмовляти, як всі, проте гратися ми можемо, як і раніше» (Рутківський 2013: 74) раптом перетворилися на запеклих ворогів («Я всівся на жмут сухої трави, обійняв Песика і заплакав. Плакав не від того, що було боляче, а від того, що зовсім ще недавно хлопці дружили зі мною і ми разом гралися, а тепер вони ганяються за мною, мов за якимсь злодієм. Ще й свистять мені услід. А що я їм такого зробив? Нічого» (Рутківський 2013: 75). Фактично головний герой стає жертвою обставин, створених дорослими. Проте, не дивлячись на всю катастрофічність ситуації, у якій перебуває Володікова сім'я, він навіть у жорстокому, здавалося, обличчі ворога здатний розпізнати друга: окремі німецькі солдати добре ставилися до хлопчика, пригощали його, захищали від «учорашніх друзів» («А коли я підійшов зовсім близько, вартовий вільною від автомата рукою погладив мою голову... По тому та ж рука полізла до кишені, й нараз перед моїми очима виникла синювата грудка колотого цукру... Вартовий тицьнув його в мою руку» (Рутківський 2013: 71); «Та коли хлопці були майже поруч, вартовий раптом скинув з плеча автомата, націлився на них і крикнув грізним голосом: – Цурюк! Хлопці зойкнули з переляку і помчали назад» (Рутківський 2013: 75). Ці епізоди свідчать про те, що далеко не всі солдати в німецьких шинелях були холонокровними вбивцями й кровожерливими загарбниками, багато хто з них мав більше чуйності, ніж свої ж односельчани.

Завдяки такій художній проекції крізь дитяче світобачення у читача формуються виразні образні уявлення, забезпечуючи повноцінне сприймання твору. Реалістичний метод зображення художнього світу через призму дитячого невинного і наївного бачення цілком виправданий у реалізації теми дитинства.

Недаремно твір називається «Потерчата». З назвою пов'язана наскрізна ідея повісті. В українських народних віруваннях потерчата – душі померлих нехрещених дітей, які живуть по озерах і болотах, можуть заманювати людей у темряві за допомогою своїх каганців [Ісаєва 2010: 474]. Потерчата – це своєрідний символ покинутості, непотрібності, самотності людської долі. На нашу думку, назвавши твір на честь цих міфологічних істот, автор ніби підкреслив самотність людей у ті часи, покинутих на поталу ворогам і недругам. Таких людських доль, як у Володіка і його рідних, у часи

будь-якої війни є дуже багато: хтось залишився без батька, чоловіка, брата, у когось війна забрала усіх близьких. Як наслідок, люди залишалися на одинці зі своїм горем, подібно потерчатам, що, не маючи спокою, похмуро никають світом.

На думку О. Ісаєвої, «Потерчата» – це роздуми про дитинство у страшному світі, який дорослі перетворили на війну; про людство, проблеми самознищення. Невипадково твір складається з окремих розділів, які є епізодами-кадрами зі стрічки життя автора – з дитинства, украденого війною. Дослідниця наголошує, що сучасні діти живуть в інших умовах – у їхньому світі, на жаль, теж є насилля, і «війни»... Проте, може, завдяки невігаданому, пронизливому переживанню, викликаному пером Майстра в іще незачерствілих душах, ці нові діти знайдуть шлях порятунку людства від самознищення [Ісаєва 2005: 11].

На думку В. Вздутьської, книжка В. Рутківського є прикладом того, «як можна вдало, без спрощення та водночас доступно й не травматично для дітей писати про складні та філософські теми, як-от: природа зла, ідеологія, тоталітарні системи, війна, смерть, ворожість, страх, несвідоме, віра, сенс життя тощо» [Вздутьська].

Окрім війни, автор дотиково зачіпає тему національної ідентифікації й самоідентифікації. Це простежуємо на прикладі таких персонажів твору, як Григорій Якович (батько Володика), дід Кирило (дід Володика по материній лінії), сестри Радзівські (сусідки Володика у Богодухівці). Лише на середині твору читача повідомляють про те, що батько Володика поляк, і що дід Кирило був категорично проти того, щоб його єдина донька вийшла заміж за поляка: *«...після того, як вона (Ганна) вийшла заміж за мого татка без благословення Божого і супроти волі своїх батьків, – вони відреклися від неї. А її батьки – люди старого гарту і коли вже щось сказали, то не відступляться від свого слова нізащо»* (Рутківський 2013: 92). Навіть коли Ганна прийшла до батьківської господи за допомогою, дід не захотів навіть слухати її, оскільки вона вийшла за Григорія наперекір батьківській волі: *«Нічого не знаю і знати не хочу, – пророкотав дід. – Вискочила без мого дозволу за того поляка, наплодила байстрят – то й живи тепер як знаєш, коли така розумна»* (Рутківський 2013: 95). Володик ідентифікує себе як українець-козак, а не як поляк: *«Радзівські сказали, що я гарний хлопчик і геть викопаний маленький поляк. Я*

ім відповів, що я ніякий не поляк, і що мій дід з козаків. Проте вони лише презирнулися, і баба Ядвіга сказала: – Породу не приховаєш» (Рутківський 2013: 126). З огляду на це, можна дійти висновку, що у ті часи, не дивлячись на всі жахи війни, питання національної ідентифікації поставало досить гостро і мало значний вплив на повсякденне життя звичайних людей. Більше того, приналежність до певної нації могла навіть коштувати життя. Саме тому Григорію Яковичу довелося приховувати своє етнічне походження: *«Все своє життя батько грав у піжмурки з долею і владою. Ціною цієї гри було життя чи смерть... мій зовні такий вірнопідданий батько все життя тільки тим і займався, що водив за носа свою рідну радянську владу і її кагебе. І пам'ятає він значно більше, ніж мав би пам'ятати круглий сирота... він довідався, що всі, у кого є родичі за кордоном, автоматично переходять в розряд «ворогів народу».... То ж він з допомогою полкового писаря... не тільки вніс деякі зміни в своє ім'я і прізвище, а й розписався під тим, що родичів за кордоном не має і ніколи не мав»* (Рутківський 2013: 129–130).

Отже, повість В. Рутківського характеризується високим рівнем автобіографізму. Головний персонаж твору, який одночасно відіграє роль оповідача, відображує дитячий світогляд не на радісному тлі дитинства, а на жахливому тлі кровопролитної війни. Таким чином, автор зображує «розсипані» долі «дітей війни», зіставляючи їх з мізерними амбіціями дорослих, які затіяли це кровопролиття. Окрім воєнних жахів 1941–1943 років у творі відображені різні реалії радянської дійсності того періоду (гоніння за політичні переконання й національну приналежність; жорстокість і подекуди безглуздість тоталітарного режиму тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран У. Підлітковий роман // ЛітАкцент – сучасний літературний портал [Електронний ресурс]. URL: <http://litakcent.com/2016/04/05/pidlitkovyj-roman-reprezentanty-nimeskoho-postmodernu/> (дата звернення 25. 02. 2020).

2. Вздутьська В. Сучасні стратегії прочитання «Потерчат» В. Рутківського [Електронний ресурс]. URL: <http://www.chl.kiev.ua/ky/Books/ShowBook/103#3>. (дата звернення 25. 02. 2020).

3. ДСанПіН 5.5.6.012-98 «Державні санітарні правила і норми безпеки іграшок та ігор для здоров'я дітей» [Електронний ресурс] :

[Веб-портал МОН України]. URL: <http://mon.gov.ua/content/Освіта/sanit-vimogi.pdf>. (дата звернення – 25. 02. 2020).

4. Ісаєва О. Не просто повторити засвоєне, а осмислити його заново [Текст] : методика організації підсумкового етапу вивчення художнього твору в школі. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України: Щомісячний науково-методичний журнал*. 2005. № 3. С. 10–15.

5. Ісаєва О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти / За ред. А. Зубка, С. Одайник. Херсон : РПО, 2010. С. 85–90.

6. Островська Г. Взаємопов'язане вивчення життєво-творчого шляху письменника. *Наук. віс. «Література. Діти. Час» Центру дослідж. літ. для дітей та юнацтва*. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2011. Вип. № 1. С. 143–147.

ДЖЕРЕЛА

1. Рутківський В. Потерчата. Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2013. 256 с.

Діана Брижата

Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Зелененька І.А.

ЕТНОАРХЕТИПНІСТЬ ПРОЗИ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА НА ТЛІ ДОБИ

Процеси українського державотворення та національна філософія тісно пов'язані між собою, також розум і почуття громадян, що не завжди бралися до уваги в СРСР, стали об'єктом осмислення в підрадянській прозі [Зелененька 2008: 5], героями – люди на фоні тоталітарної держави, які дошукуються відповіді на сакраментальне запитання «що ми за народ такий?», котре актуальне й нині. Звідси можемо зробити висновки про те, що проза Михайла Стельмаха, хай типова підрадянська (чи підсоветська, як зараз актуально зауважують дослідники національної культури в еміграції), має своє значення фундаментування психології народу, котрий століттями виборював незалежність. На цю проблему

звертали увагу чи не всі науковці, котрі досліджували прозу Михайла Стельмаха, однак глибокого аналізу психотипів як етнічних не було.

Як відомо, будь-яка література будь-якої країни починається саме з нації, і вона «висуває» такі пріоритети, яких потребує нація чи ширша формація навколо неї – народ, а далі – громадянське суспільство. Це підтвердив, досліджуючи творчість нашого видатного, геніального земляка, світового новеліста-імпресіоніста Михайла Коцюбинського, класик подільської літературознавчої школи Борис Хоменко: «Перш ніж говорити, якою є література, слід збагнути, якою є нація. Бо нація й історія дають зміст. Письменник втілює цей зміст у форму» [Хоменко 2004: 15]. Отже, питання національної свідомості посідає вельми значне місце в житті українських письменників (і це стало візитівкою подільської прози, великої та малої форм), зокрема, це добре помітно у творчості таких велетнів белетристики: Михайла Коцюбинського, Михайла Стельмаха, Євгена Гуцала, Володимира Яворівського, Олега Чорногуза, а тепер і жінок-новаторок (згадаємо тут саме жіноче письмо на противагу чоловічому) – Валентини Сторожук, Тетяни Яковенко, Ірини Зелененької, Валентини Гальянної, Вікторії Гранецької, Наталки Доляк.

Вагоме живильне значення громадського і творчого подвигу (саме так, бо йдеться про подільські акценти і про вміння змалювати правду життя в тоталітарну добу) діяча культури й освіти ХХ століття Михайла Стельмаха полягає в тому, що він в період засилля реакції, після відлигівських спроб оновити суспільну свідомість, балансував поза політичними нюансами, усілякими гаслами, а також поза демагогією та відвертими забріхуваннями й доносами на людей, зумів у задушливій атмосфері колективізації, репресивної машини, заморозків показати буденні радощі й турботи, невідняте щастя та гіркі негаразди українців у ХХ столітті. Найбільш повно письменнику вдалося відтворити життя українського села до під час і після II Світової війни, це панорама життя УРСР, не лише працюючих селян України [Павлюк 1994: 56].

У складні часи відновлення й конфліктного становлення української державності постать Михайла Стельмаха як освітянина, прозаїка та поета сприймалася вельми неоднозначно, і це природно. Однак епоха, режим не залишали вибору людині, вона могла кинути

виклик або вижити, якщо над нею не висів домоклів меч спецслужб СРСР; Михайлові Стельмаху вдалося одурити режим, співпрацюючи з підпіллям, написати про простих людей так, що тоталітарне риштування спадало з кожного образу. Система, не маючи того меті, випадково допомогла письменникові зрозуміти, як саме треба писати в режимній країні, щоб залишитися у віках; саме явище та функціональне використання прози Михайла Стельмаха виправдане на рівні вибивання з масиву типово радянської української літератури – бо в ній видно орієнтири майбутнього, можна покрізь парадокси тоталітарної дійсності й сільської простоти зрозуміти суттєве (а в ньому два складники – глибоко національне й загальнолюдське). Тому на основі аналізу літературних пластів ХХ століття, де модернізм придавили в СРСР соціалістичним реалізмом, зробимо етапний висновок про те, що визначальним кроком у формуванні національної свідомості як основної ознаки етносу, яку непомітно для тоталітарної критики лобював у прозі Михайло Стельмах, є й мусить бути надалі, якщо українці хочуть відновити корпус своєї літератури в ХХ столітті, вивчення етнічних архетипів народу України, котрі вміло завуальовані мистцями, хроністами народного життя, народного щастя й Голгофи українців під пресингом репресій, голодоморів, війн, що вміло обсервував, а не просто описав видатний подолянин.

Відштовхнемося тут від влучного цитування на підтвердження наших спостережень за контекстотворчістю етносемантики в епічній спадщині Михайла Стельмаха: «Коллективний досвід народу у первісних формах, або етнічні архетипи, переходять до майї поколінь, залишаючись на рівні несвідомого і виявляючись в індивідуальній свідомості» [Хоменко 2004: 112].

На думку більшості дослідників прози ХХ століття, серед архетипів українського народу чи не найперше місце посідає архетип матері (Великої Матері, а далі – матері України, що виховує, оплакує й ховає своїх дітей, загиблих у горнилі репресій та війн, жінки-матері, дівчинки як майбутньої матері та бабусі, як матері українських матерів, патріархально-матріархальної, яка бачила інше господарювання й життя, а саме життя до СРСР). Типова жінка-героїня Михайла Стельмаха – це селянка, любляча матір-трудівниця, котра піклувалася про господу та про дитину, тишком просила в бога щастя для своїх дітей через образи птахів-

провісників, до прикладу. Михайло Стельмах часто натякає в сакральних образах українського міфосвіту (птахи, хліб, сонце, село, сад), що між дітьми та їхніми батьками й батьками батьків навіть на значній відстані присутній генетичний зв'язок, а материнське благословення завжди було священним і не втратило значення навіть у часи тиранії. Тоталітарні риштування у творах лише увиразнюють і загострюють сакральний контекст характерів, підказують ключі до декодування окремих символів, увиразнюють архетипність. Особливим у прозі Михайла Стельмаха від твору до твору є почуття родинності, що міцніло, розвивалося в часі, не втрачаючи своєї первинної справжності.

Одним із різновидів вербалізації архетипу Великої Матерії є добра матір, напівказкова, матір-природа (це й добра матінка-земля, що віками родить, рятує їх від голоду, це українська земля-годувальниця, закодована в образах свійських тварин, вирощених у полі рослин, особливо злакових культур, птахів, що гніздяться поблизу українських осель), яка надає загалом творам, а не лише сюжету, особливу, специфічну форму, а також сакральний зміст і значення, вводячи спадщину подільського класику в модерністський контекст, із якого начебто автор випадає. У національній окресленості та в соціальній маркованості, разом із тим, образи із семантичним полем родинності, батьківщини формують поспіль оцінний образ українського села, настроїв українців в умовах СРСР [Зелененька 2008: 25].

Українці у прозі Михайла Стельмаха – найчастіше хлібороби, і земля для них – це майже все їхнє життя; вони добре усвідомлюють, що земля народжує, виколисує, як парость вирощує, плекає все для селян сама, отже, має ознаки божественності, слухає сподівання селянина, які в умовах тоталітаризму ризиковано довіряти комусь, вона спостерігає за людиною, земля приймає тіло й душу людини. Це дещо схоже до концепції соціально-психологічної повісті «Земля» Ольги Кобилянської, проте там персонажі залежні від землі або кидають їй виклик, а в подолянина землею українці рятуються від знедуховлення й манкуртства, не перетворюються завдяки їй на тоталітарних виродків. Описуючи рідну українську, зокрема, подільську, підневільну колгоспну землю в ХХ столітті Михайло Стельмах надає їй персонажності, як і свого часу Ольга Кобилянська, а це модерністський прийом, прозаїк її персоніфікує,

наділяє властивостями живої-олюдненої й сакрально-міфологічної істоти, їй властиві фізичні дії та психологічні стани.

Відомі вітчизняні етнопсихологи неодноразово звертали увагу на психологічну прив'язаність української людини зі століття в століття до землі: «Насамперед є виразно підкреслена хлібородність нашої вдачі, тобто її пов'язаність із землею. Цю рису завдячуємо колонізації трипільців в III тисячолітті до появи Ісуса Христа» [Янів 1993: 3]. Важливо також для розуміння психологічності та архетипності прози Михайла Стельмаха відштовхуватися від твердження, яке мотивовано запропонував науковець В. Янів: «...фактом є те, що селянську психіку ми справді зберегли, а селяни таки в основному працьовиті й запопадливі...» [Янів 1993: 6].

Отже, українець у СРСР, зображений в прозі Михайла Стельмаха як носій традицій, європейськості, хоч і пригнічених режимом, не сприймає землю як нейтральний об'єкт, як звичайну власність, у лише майновому контексті, а наділяє її власними характеристиками, переосмислює в контексті родинності. Михайлові Стельмаху вдається втілити такі прийоми зображення, оскільки земля завжди вважалася святою, свідком і свідченням (згадаймо тут, що при найвищій, найтрагічнішій клятвах українці їли землю або цілували її); прозаїк у тоталітарній державі в ситуації панування вульгарного соціалістичного реалізму конструює заборонені смисли, шокує глибоким контекстом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лобур Н. Культ землі в українській мові. *Дивослово*, 1996. №3. С. 22–23.
2. Зелененька І. «Чиї це ілюзії стенають плечима, якого народу...»: Тарас Мельничук і літературний процес 60-90-х років в Україні. Вінниця : «Едельвейс і К», 2008. 152с.
3. Павлюк С. Українське народознавство. Львів : Фенікс, 1994. 350 с.
4. Хоменко Б. В., Циганюк В. Ф. Подільськими стежками Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2004. 147 с.
5. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен, 1993. 113 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Стельмах М. Вибрані твори. Київ : Акцент плюс, 2005. 500 с.

Григорович Олександра
Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Зелененька І. А.

КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ «ЗВ'ЯЗКУ ЧАСІВ» (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ЮРІЯ МУШКЕТИКА)

Жанровий різновид епічних полотен «зв'язку часів» розвинувся в українській літературі у другій половині ХХ століття. Дослідники Віталій Дончик і Марта Кондратюк класифікували романи «зв'язку часів» за сюжетно-композиційними особливостями, виокремивши їх серед інших різновидів великої прози. Павло Загребельний започаткував цю жанрову форму романом «Диво», в якому зруйнував часові межі між сучасністю й історією. Письменник відійшов від усталених прийомів літописання, властивих традиційному історичному роману, поекспериментальному з погляду композиції змістивши хронологію розгортання подій, об'єднавши три часові пласти, зокрема, у наскрізному образі Софії Київської (диво, мистецький витвір, що функціонує в ХІ та в ХХ столітті), провів певні паралелі між Київською Руссю та ХХ століттям, акцентував увагу на безперервності української історії й геніальності народної творчості.

Віталій Дончик охарактеризував поєднання віддалених історичних епох як «зухвале» [Дончик 1984: 97], підкреслив високу продуктивність композиційного прийому «схрещення часів» у художніх творах останніх десятиліть ХХ століття [Дончик 1984: 97]. Подібне знаходимо в романах «Тисячолітній Миколай» Павла Загребельного, «Прийдімо, вклонімося...», «Морок» Юрія Мушкетика, «Каміння, що росте крізь нас» Теодозії Зарівної, «Єрусалим на горах» Романа Федорова, «Злет та заземлення Григорія Полетики» Юрія Хорунжого. Отже, можна вести мову про широке жанрово-композиційне, тематично-проблемне, розмаїто-стильове утворення, варте науково-дослідницького пошуку.

З особливою гостротою проблема історичної пам'яті, відродження традицій, боротьби за незалежність постала в останні роки. Ірина Зелененька акцентує увагу на нерозривній єдності історичної пам'яті у творах «зв'язку часів» з художнім освоєнням актуальних проблем сучасності. Дослідниця переконливо

стверджує, що, аналізуючи в психоісторичних образах минуле, митець намагається зрозуміти теперішнє і навпаки, а зв'язки образів «минулого-майбутнього» формують символ української історії у творчості письменників 60-90-х років ХХ століття як психосистему [Зелененька 2008: 5-6].

Композиційна своєрідність романних творів зв'язку часів висвітлена в працях літературознавців Наталії Горбач, Федора Кейди, Романа Кудлика, Оксани Проценко, Тараса Салиги, Михайла Слабошпицького, Анатолія Шпиталя та ін. Дослідники Галина Беляя, Віталій Дончик, Микола Ільницький, Марта Кондратюк, Леонід Новиченко, Валентин Оскоцький комплексно вивчали проблеми жанрової поетики романів «зв'язку часів», тому питання концепційності романів «зв'язку часів» залишається актуальним і потребує опрозорення.

Проаналізувавши розвиток поняття «роман «зв'язку часів» у працях літературознавців, спостерігаємо, що одні вчені (Галина Беляя, Василь Марко, Михайло Наєнко, Валентин Оскоцький та ін.) зараховують до цього різновиду твори, в яких «зв'язок часів» окреслюється на ідейно-тематичному рівні, як відстань між часовими пластами, що вимірюється особистою пам'яттю персонажа; інші (Віталій Дончик, Микола Ільницький, Марта Кондратюк, Леонід Новиченко та ін.) до цього типу уналежнюють поєднання кількох сюжетів в композиції роману, що втілені у віддалених один від одного часових пластах. Тобто або вибудовано асоціативні ретроспекції персонажів, де риторика не виходить за «рамки певної історичної епохи» [Дончик 1987: 98], або ж часовий континуум має дещо вільний характер і «схрещує» сюжети, що розгортаються у віддалених один від одного площинах. Вдалим вважаємо формулювання Павла Рудякова, котрий називає романом «зв'язку часів» такий твір, у якому наявні два чи більше фрагменти, сюжетний час яких не збігається, тобто коли маємо справу з зв'язком сюжетних часів» [Рудяков 1995: 303]. Термін «роман «зв'язку часів» є досить влучним, оскільки характеризує тематично-проблемні домінанти й формально-композиційні особливості прозових полотен, у яких із певною художньою метою поєднано різні історичні епохи.

Наголошуємо, що за Мартою Кондратюк та за Віталієм Пономаренком, характерними для поетики романів «зв'язку часів» є:

1. тематичні домінанти, які повною мірою розкривають авторську концепцію;
2. умовність композиції;
3. варіативність фабульної схеми;
4. моделювання центральних та васальних образів (образу головного героя/образу історичної пам'ятки, образу екзотичної дівчини);
5. ретроспективні проєкції;
6. синкретизм різних часових пластів [Кондратюк 2004: 146; Пономаренко 2019: 38].

Вдало поєднані минуле та сучасне у романах Юрія Мушкетика «Прийдімо, вклонімося...» і «Морок», різні часові пласти у творі допомагають авторові розглянути тему історичної пам'яті. Ця особливість формує алгоритм образного та композиційного оформлення: історична пам'ять, за авторською концепцією, є духовним скарбом нації, націєтворчим чинником, а «зв'язок часів» стає необхідною умовою еволюції суспільства.

Літературознавці Анатолій Гуляк та Федір Кейда переконливо довели, що «Прийдімо, вклонімося...» – поліфонічний роман зі складними часово-просторовими вимірами, із самоочевидною екстраполяцією історичних подій на сьогодення, постановкою складних морально-етичних проблем [Гуляк 2009, с. 38]. Імпульсом для написання роману стали уривки літописного ізводу, що містився в Миколаївському Медведівському монастирі, оскільки згодом прозаїк зізнався, що саме з літопису він дізнався зовсім іншу картину гайдамаччини, Коліївщини, одного з найважливіших періодів нашої історії.

«Прийдімо, вклонімося...» – це сучасний художній твір, де давно минулі події національно-визвольних змагань осмислює наш сучасник, а людські долі, характери, мрії та пристрасті перебувають на рівні рецепції [Гуляк 2009: 38]. Особливим тут є психологізм письменника. Напружена фабула оригінально пов'язана з відображенням потоку свідомості героїв, де поєднано роздуми, спогади, блискавичні реакції, душевні муки.

У романі «Прийдімо, вклонімося...» взаємини автора з персонажами, а також із історичним і літописним матеріалом значно ускладнені. Юрій Мушкетик зруйнував часову відстань між подіями далекої Коліївщини та гнітючою моральною атмосферою,

що панувала в суспільстві наприкінці 50-х років ХХ століття, коли процвітала фальш, напівправа, коли за пропагандистською ідеєю «процвітання усіх націй і народностей» приховувалися великодержавні амбіції Росії. Авторська місія передана героям, внаслідок чого подолано межі між минулим і теперішнім, історичні події змальовано ніби зсередини, тому читач сприймає їх через призму сучасного розуміння історичного поступу, ставши свідком зображуваного, оповідачем [Гуляк 2009: 38-39].

На думку літературознавців Анатолія Гуляка і Федора Кейди рухає примхливе перехрещення людських доль, історій, характерів у романі «Прийдімо, вклонімося...» саме наскрізна тема історичної пам'яті, до якої невимушено додаються роздуми про повинність, совість, самопожертву тощо [Гуляк 2009: 59]. Так, головний герой твору – молодий вчений-історик, аспірант Академії наук Олег Зайченко – вперше приїхавши до Медведівки звертає увагу на нешанобливе ставлення людей до історичних пам'яток (зарослої травою давньої могили (очевидно гайдамацької), старої занедбаної церкви, на якій «красується» напис «Охороняється державою» тощо). Неспокійних думок додає Зайченку розповідь Василя Гордійовича Чорного про знищення міліцією на початку 30-х років великої бібліотеки та архіву з описаними кількома монахами відомостями про історичні події аж од Хмельниччини. Молодий вчений починає глибоко розмірковувати над словами Чорного про те, що пам'ять українців «затовкли», «спалили».

Василь Гордійович відкрив для Олега уривки з літопису, де гайдамацькі рухи, зокрема Коліївщина, постають в оригінальному, правдивому освітленні. Спілкування з Чорним сприяло переосмисленню життєвих цінностей Зайченка, він став по-новому дивитися на світ і людей. Олег переймається питанням: хто і з якою метою нищить народну пам'ять? Спостерігаючи за життям, юнак усе більше помічає «непам'яті», приходячи до парадоксальних висновків, відкриттів. Одним із таких відкриттів стало усвідомлення Зайченком національного характеру Коліївщини і того, що писати правду в дисертації не можна, бо його знищать. Тим більше, були приклади – академік Кульський, що працював у Олеговому відділі та завжди був готовий до того, що його заарештують, тримав під своїм робочим столом торбину з білизною, милом та цигарками – для тюрми. Вже пізніше Олег зрозуміє і обережність, навіть

полохливість свого батька, якого заградували «наші» через те, що перебував у німецькому полоні, порозумів він і знівечену радянщиною душу Чорного. У такий спосіб Юрій Мушкетик занурюється не лише у відомі причини вчинків, а й у витoki характеру, досліджує приховані збудники емоцій та волевиявлень свого героя.

Українські романи «зв'язку часів» демонструють, що деструкція та деформація народної пам'яті обертаються руйнівними наслідками для нації та індивіда [Кондратюк 2004: 146]. Тому на основі аналізу поглядів чільних науковців підсумуємо, що концепція історичної пам'яті Юрія Мушкетика, поряд із раціональними чинниками, містить багато ірраціональних, містичних елементів, зокрема, таких: письменник, експлікуючи літературну традицію символізму й експресіонізму, наділяє здатністю не тільки людину, а й речі зберігати та передавати історичну пам'ять. За міркуваннями автора космічно-містичні, предметні образи (будівлі, книги, мова, пісня, природа, земля), на відміну від людини, не здатні зрадити, забути минуле, неспроможні на підлість. Отже, вони передбачають відродження історичної пам'яті та стають її заporукою за умови історичної амнезії.

Містичним елементом авторської концепції Юрія Мушкетика є впевненість, що код історичної пам'яті існує в кожній людині на рівні підсвідомості. На думку Марти Кондратюк, позиція прозаїка суголосна з платонівсько-сковородинською ідеєю анамнезії, прапам'яті, «вдивляння в себе» як можливості містичного пригадування позаособистісного минулого [Кондратюк 2004: 147]. У великій прозі ця думка часто пояснюється ідеєю реінкарнації, що реалізується через моделювання персонажів як «часових» двійників. Такий прийом нерідко підкріплюється ономастично: у романі «Морок» Юрія Мушкетика боярський син, монах Олег-Вассіан є двійником працівника музею «Лавра» Олега Шуляка, ігумен Феодосій – директора заповідника «Лавра» Тодося Панасовича, воєвода Черінь – глави адміністрації Череня, Пилип Гак – Максима Гака, а Марія має відразу чотири іпостасі: покритка (XVI ст.), репресована селянка (1920-30 рр.), радистка (1942 р.), художник-мистецтвознавець (XX ст.).

Отже, у романах «зв'язку часів» реалізуються принципи гри. Така авторська позиція спонукає митця до активного використання прийомів художньої умовності, до створення атмосфери

містичності, фантастичності, що модифікують правдоподібність сюжету. Вбачаємо тут риси «магічного реалізму» та фантастики. На це вказує, до прикладу, дематеріалізація собору в романі «Морок» Юрія Мушкетика.

Епічні полотна «зв'язку часів» в українській літературі II половини ХХ ст. стали національною концепцією художньо модельованої історії, сприяли розвитку історичного роману та сучасного функціонування цього жанрового різновиду. Авторська концепція жанрової поетики романів «зв'язку часів» Юрія Мушкетика сприяла появі низки прийомів і засобів художньої реалізації романної форми, серед яких виокремлюється принцип моделювання поліфункціонального образу історичної пам'ятки. Визначальні характеристики цього образу такі: наскрізність, смислова та емоційна насиченість, символічність та провідне композиційно-сюжетне значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуляк А. Б. Історична проза Юрія Мушкетика: проблеми сучасної рецепції. Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2009. Вип. 2. С. 35-59.

2. Дончик В. Г. Істина – особистість. (Проза Павла Загребельного). Літературно-критичний нарис. Київ : Рад. письменник, 1984. 248с.

3. Дончик В. Г. Український радянський роман: рух ідей і форм. Київ: Дніпро, 1987. 429 с.

4. Зелененька І. А. «Чиї це ілюзії стенають плечима, якого народу...»: Тарас Мельничук і літературний процес 60-90-х років в Україні. Монографія. Вінниця : «Едельвейс і К», 2008. 152 с.

5. Кондратюк М. В. Жанрова специфіка українських романів «зв'язку часів». Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. 2004. № 15. С. 146-149.

6. Пономаренко В. В. Поетика та проблематика романів «Чорний Ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 199 с.

7. Рудяков П. Югославський історичний роман 40-80-рр. ХХ ст. Особливості історичної концепції та оповідної структури. : дис... докт. філол. наук. : спец. 10.01.04 – література зарубіжних країн / Ін-т л-ри ім. Т. Шевченка. Київ, 1995. 332 с.

ПСИХОЛОГІЗМ НОВЕЛИ «НЕ ПЛАЧТЕ ЗА МНОЮ НІКОЛИ...» МАРІЇ МАТІОС

Психологізм – це передача автором читачеві внутрішнього світу своїх персонажів. У психологічному творі увага письменника переноситься із зовнішнього (подієвого) сюжету на внутрішній (чуттєвий): відслідковуються усі порухи душі героїв, їх роздуми й мотивація вчинків, простежується нелегкий шлях внутрішніх переживань. Психологізм художньої літератури отримав особливий розвиток у ХІХ ст. в добу реалізму. Для реалістичного напрямку характерний раціоцентричний психологізм: ототожнення психіки і свідомості, недооцінка позасвідомих процесів.

Однією із найвидатніших письменниць сучасності є Марія Матіос. Книга новел «Нація» (2001) і до сьогодні викликає особливий інтерес, адже торкається найголовніших проблем усіх часів, насамперед честі, моралі, совісті. Письменниця звертається до того, що є найбільш необхідним для людини, – свобода, почуття безпеки, право на щастя й вільний вибір.

Окремі аспекти творчості письменниці охарактеризовано в розвідках Я. Голобородька, Б. Матіяш, І. Насмінчук, Р. Харчук та ін. Однак, попри певну кількість публікацій, цілісне та системне дослідження особливостей психологізму, практично відсутнє. Тому метою нашої статті є з'ясування аспектів психологізму новели Марії Матіос «Не плачте за мною ніколи...».

У прозових творах психіку людини осмислювали як зсередини, так і ззовні, застосовуючи внутрішній монолог, самоаналіз, невласне пряму внутрішню мову, потік свідомості, в якому фіксуються моменти душевного переживання, переважання емоцій.

Одним із найпоширеніших психологічних прийомів у прозі українських письменників є психологічний пейзаж, що виконує різні функції:

- виступає у творі як додатковий опосередкований засіб характеристики окреслюваних у ньому героїв, персонажів;

- викликає естетичні уподобання та емоції, адже письменник, створюючи краєвиди, співвідносить їх із людськими інтересами, настроями, роздумами, переживаннями;

- є потужним засобом виразності, оскільки допомагає не тільки показати місце дії, визначити час і добу, а й носить психологічний характер. Часто саме через зображення різних природних явищ митці відтворюють душевний стан героїв.

Проза Марії Матіос, будучи оригінальним і самобутнім явищем, максимально відповідає ідейно-стильовим параметрам української літератури кінці ХХ – початку ХХІ століття. Серед визначальних рис стилю письменниці критика виокремлює «гру історичними епохами, аналогіями, стилями, мовами», естетичну довершеність, афористичність і метафоричність, емоційну проникливість, драматизований ліризм та глибокий психологізм [Насмінчук 2009: 16].

У новелах Марії Матіос психологізм поглиблений, на нього скеровується вся увага читача, який заглиблюється у внутрішній світ персонажа для самостійного осмислення його як людини, пізнання її ірраціональної сутності незалежно від суспільного оточення.

Найяскравіше психологічну складову виражено у творі «Не плачте за мною ніколи...».

У новелі Марія Матіос подає приклади легкого та важкого переходу в небуття. Таким чином авторка підкреслює, що гідне життя заслуговує на відповідну смерть, безсоромні вчинки ж призводять до страшних мук. У творі зображено життєствердний світогляд гуцульського народу. Марія Матіос, застосовуючи причинно-наслідкові зв'язки, на відміну від загальноприйнятих уявлень, надає поняттю смерті ширшого формулювання. Письменниця показує момент відходу душі в інший світ крізь призму ритуальних обрядів, що є невід'ємною частиною поховання на західноукраїнських землях.

Назва новели – відголос народних прикмет. За повір'ями, надмірне оплакування й вияви перебільшеного суму тривожать душі померлих, можуть навіть призвести до помсти тим, хто заважає небіжчикам віднайти спокій у потойбіччі. Головна героїня твору, баба Юстина, багаторазово просить не тужити за нею надто сильно, аргументуючи це по-різному: *«про смерть скажіть...без*

плачу й голосіння» (М. Матіос, с. 234) ; «прошу тебе, дочко, аби не голосили...» (М. Матіос, с. 246); «І не тужить довго. Туга людину старить. Та й від людей нефайно.<...>...не ридайте так, якби учора мене поховали. То є недобре.<...>А я уже не така молодюська, щоби за мене тугу на цілий світ наводити (М. Матіос, с. 249). Портрет головної героїні твору схарактеризований небагатьма рисами: «...Лице добріська, лише змаліла під тягарем віку й досвіду, в біленькій, рідко вишитій жовто-зеленим хрестиком сорочці з підгорнутими рукавами, біленькій, у дрібну квіточку невизначної барви, хустині й темній штапельній спідниці...» (М. Матіос, с. 218). Автор акцентує увагу читача не на зовнішності жінки, а на її духовному світі. Баба Юстина – утілення вселенської мудрості, що проросла із міцного ґрунту багаторічного досвіду. Її світогляд базується на одвічних істинах, морально-етичних нормах, що сформували пріоритетні життєві цінності: «Ти знаєш, дочко, коли я була молодша, я просила Бога й за те, й за те. То хустки файної хотілося, то доброго приплоду, то зятя совісного, то здоров'я, а то цементу на хату Тонці не ставало. А тепер лише прошу легкої смерті. Нічого не хочу – лише легкої смерті. А її треба заслужити. У молодості про це не думаєш, а потому – буває запізно думати» (М. Матіос, с. 232).

На батьківщині Марії Матіос на початку ХХ століття існував звичай наймати плакальниць. Не менш важливим є традиційний музичний супровід сумного дійства. Стосовно нього старенька дає чіткі вказівки: «А трембітачів наймайте із Дихтинця. Щоби ані тих труб, ані гармошки не було, нічого щоби не було, лише трембіти. Увечір най Кузьма грає людям у фляру. То така жалісна музика, що серце може тріснути з плачу від тої фляри!» (М. Матіос, с. 242).

В основі сюжету новели «Не плачте за мною ніколи...» – відтворення звичаю, що поширився на Буковині у 1970-их рр., – виготовлення домовини ще за життя людини. Композиція твору є дещо незвичною: автор поділила новелу на три розділи: у першому читач знайомиться з головною героїнею, яка розповідає історії про небіжчиків, родичам яких вона позичала труну для поховання. У другій частині в подробицях змальовано вказівки старенької щодо власного похорону й поминального вечора. У своєму волевиявленні Юстина керується давніми гуцульськими повір'ями. Третій розділ –

постпозиція, де оповідач разом із головною героїнею складають речі в домовину, п'ють воду з одного горнятка (вода – символ життя в давньослов'янській культурі);

Новела містить чимало образів-символів. На думку Г. Вишневської, «свічка (свічечка) у творах Марії Матіос усвідомлюється як символ народної пам'яті і високої духовності» [Насмінчук 2013: 92].

У творі наявна числова символіка, що надає змісту додаткової сакральності, підсилює його ідейно-естетичний потенціал. Зокрема, магічне число 7 з'являється в тексті неодноразово. У новелі воно вказує на кількість дітей Юстини, а в земному світі символізує родючість, плідність, спорідненість. Таким чином, автор пояснює важливість зв'язку між пращурами й нащадками. Елементарне число 7 отримуємо також при додаванні цифр повторюваного в тексті числа 25 ($25=2+5=7$). Воно акцентує увагу читача на довгій історії труни, якій *«уже двадцять п'ять років»* (М. Матіос, с. 220). Головна героїня згадує про четверту частину сотні й при описі посудини, з якої оповідач і бабуся п'ють воду наприкінці твору: *«Цьому горняткові на криниці, як і домовині, десь буде також понад чверть віку»* (М. Матіос, с. 251).

Через показ найвищого рівня людської духовності спостерігаємо ментальну перемогу людини над смертю. У творі зображено безцінну мить, коли абстрактне злиття із душею ближнього відкриває серце, облагороджує помисли, породжує добро.

Отже, читаючи новели Марії Матіос, людина переосмислює власне життя і намагається зробити його кращим. Для зображення багатогранних психологічних станів письменниця вдається до синтезу яскравої палітри емоцій персонажів із образами-символами, використовує художню деталь як елемент психологізму для передачі змін настрою героїв твору.

Визначальними є експресивні ознаки, які увиразнюють змалювання глибинних процесів у свідомості людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Насмінчук І. Проза Марії Матіос : Особливості індивідуального стилю : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ. 2009. 16 с.

2. Насмінчук І. Заголовок у системі поетикальних засобів прози Марії Матіос *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2013. № 33. С. 224–227.

ДЖЕРЕЛА

1. Матіос М. Нація [Текст] / 5-те вид. Львів : ЛА «Піраміда», 2010. 256 с.

*Богдана Ковалюк
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Ткаченко В. І.*

МЕНТАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН МАЛОЇ ПРОЗИ ВАЛЕНТИНИ МАСТЕРОВОЇ

Валентина Мастерова – сучасний прозаїк, чиї твори ще з кінця ХХ століття вражають читачів глибиною філософського осмислення проблем духовності, культури, комунікації. Вона змальовує реалії життя, історії роду та народу. Тому актуальність нашого дослідження зумовлена потребою системно проаналізувати твори малої прози письменниці різних років.

Життєпис Валентини Мастерової розпочався в селі Сивки Чернігівського району. Населений пункт за проектом комуністичної партії, мали поглинути води Дніпра, коли «вибудовували» Київське водосховище. Не сам Славута проковтнув, не похлинувшись, ціле село, а так спроектувала комуністична партія, що визначала не тільки долі людей, але й русла рік. Розкидані по усюдах, сивківці у різних районах прочитали «Сучу дочку» і стали здзвонюватися: «Це ж наша, сивківська!» [Брагінець 2015]. Хоча прізвище вона змінила, та впізнали – по героях, по мові, по душевному настрою...

Цікаву сторінку літературної біографії становлять романи «Суча дочка» та «Смарагд». Вони знайшли своє належне місце в читацькій та науковій спільноті. Романістика показує гіркий життєвий досвід, у якому пізнається дійсність, що винагороджує за правдивість вчинків і подій, демонструє яскравість та переконливість людських доль і характерів, майстерні діалоги. Ця книжка «вчить добра, справедливості, прощення, які вельми

потрібні в нашому розшарпаному, зболеному, криміналізованому суспільстві», – вважає Шевченківський лауреат Юрій Мушкетик [Мастєрова 2016: 6].

Не менш вразливими, чуттєвими та глибокими є твори малої прози, що увійшли до видання «На тому боці». Збірка сповнена глибиною й легкістю короткої прози. Аналіз текстів засвідчив, що авторка обрала форму щоденника, в якому відкрито глибину душі, всі болі та спогади. Про сокровенне кожен із героїв говорить з максимально відкритою душею, сповідальністю. Головними темами є «відгомін родинного затишку», «болю змарнованого життя», «м'якого спогаду про родичів», «давні перекази, легенди та спомини». Вся магія текстів міцно вплетена в реалії повсякденного життя полісян. І хоч усі розповіді й здаються констатаціями фактів, сторінками життя, але вони містять глибокі переживання та тривожні роздуми. Відтак їх складно переказати, а значно легше залишити на серці, як наслідок післясмаку прочитання.

Перший твір у збірці – оповідання «Сиродій». У ньому показано традиційну патріархальну сім'ю, де старші чоловіки (дід і батько) володіють владою та можливостями, а інші – отримують підтримку за виконання гендерних ролей та покладені на них сподіванки. У сім'ї є три сестрички. Старші сестри цілком задоволені своїм становищем (дід дарує їм нові вбрання, тато привозить гостинці, за що вони чемно сидять у нього на колінах), тому що вони відповідають стереотипним гендерним очікуванням, натомість маленька героїня з самого народження не відповідає заданим канонам, тому її життя в традиційній патріархальній родині є нестерпним: «*За який мені гріх на старості ще й байстрюка годувати?*» (В. Мастєрова, с. 5), «*...дід плаття нового не купив і мамі ніколи мене перевдягти, ще й розчісуватися я тоді сама не вміла*» (В. Мастєрова, с. 6), «*... дід почав кричати, що мама хоче тата в тюрму. А баба каже, що я не здохну*» (В. Мастєрова, с. 7).

Дівчинка не розуміє, що вона є свідченням порушення патріархальних правил, свідченням любові її матері до іншого чоловіка поза шлюбом. Але, можливо, через свою дитячу наївність, або м'яке та любляче серце, вона щиро захоплюється мамою, родиною, з нетерпінням чекає батька та мріє посидіти в нього на колінах: «*Мама в мене дуже красива – всі в селі про це кажуть.*

Тільки боязка моя мама. Всіх боїться: і бабу, і діда, і особливо – тата, коли він має приїхати» (В. Мастерова, с. 5).

Розуміємо, що тато покинув сім'ю і приїздить лише раз на рік, усі його піклування про дітей зводяться до гостинців. У цьому вбачаємо наскрізну проблему патріархального культу чоловіка, безумовного ставлення до нього як до божества.

Крім того, у тексті чітко виписана проблема насильства. Баба й дід чинять щоденне психологічне насильство над своєю дочкою, обравши сторону її чоловіка: *«дід з бабою завжди дорікають мамі, що не вміла шануватися. Кажуть, що їй такого чоловіка Бог послав, якого вона й мізинця не варта»* (В. Мастерова, с. 6). А мати ж у свою чергу знущається над молодшою донькою, одного разу вона навіть намагалася її вбити: *«... Як узялася за мою шию, я аж крикнула, бо від них мені дихати не стало чим. Мама тоді впала на підлогу і билася об неї головою»* (В. Мастерова, с. 6). Не лише мати, а й тато не тільки байдуже ставиться, але й вдається до тілесних покарань: *«Скалочка з тарілки вдарила у голову. Мама спочатку ухопила мене за руку й почала бити, а коли побачила кров – злякалася й заплакала»* (В. Мастерова, с. 7).

Після цього випадку дівчинку забрали до дитячого будинку, але й тоді вона продовжує любити та чекати: *«А я так хочу, щоб тато мене побачив. Я тепер не така: у мене й платтячко чисте, і волосся вже вмю сама заплітати...»* (В. Мастерова, с. 9).

Іншою є проблема відчуження персонажа через втечу в алкогольну залежність чи «хапання» за промінчик віри в новелі «Клятий». Читаючи твір, усвідомлюєш істину прислів'я: «Найскладніша людина – проста».

Внутрішня боротьба людини, яка вже нібито наважилася розставити крапки з безглуздим існуванням, отримує імпульс співчуття від бабусь-молільниць у церкві: *«... вони розступаються перед Клятим, який і материне поховання пропийчав, але ж прийшов із розкаянням...»* (В. Мастерова, с. 14). Тим самим В. Мастерова дарує надію на духовне воскресіння людини.

У цьому тексті, як і в інших, спостерігаємо просту манеру викладу, вживання коротких речень, віртуозне володіння прийомом невидимого навіювання (коли нав'язлива думка про смерть піднімає погляд персонажа до стелі і звертає його увагу на гак для колиски, показуючи бачення себе збоку).

Знаковим є твір «Так плакало дерево». Новела присвячена світлій пам'яті батька і батьківщині – рідному селу Сивки. Людей дезінформували та змушували виселятися з домівок, забувати про «сродну» працю на землі своїх пращурів. Найбільший трагізм помічаємо під час розкриття хати та рубання крокв: *«Німує натовп, що зібрався, наче на пожежу, знесилено опадає на землю мати...»* (приголомшена звісткою, яка застала її під час прання на річці), *«спершись на палицю, шепоче молитву безпорадна бабуся, а до неї горнутья, шукаючи захисту, онуки...»* (В. Мастерова, с. 20).

Психологічно стисло, але кінематографічно вражаюче, виписано сцену конфлікту між селянами і владою, яка асоціюється з образом чужих, а її дії – з кримінальним злочином: руйнуючи дах, *«з висоти незадоволено дивилися на селян засуджені за злочин, що відтепер стали страхом і карою для цих беззахисних людей»* (В. Мастерова, с. 21). Найвищою ланкою світової несправедливості стає удар блискавки в напівзруйновану хату – таким чином роздуми про беззахисність маленької людини доведено до найвищої точки.

Образ батька Миколи увібрав у себе найкращі риси народного характеру: працьовитість, вдумливо-дієву любов до природи, розважливу непоступливість, мудру чуттєвість. Це виявляється в мові жестів батькових рук, у лаконічних діалогах, які є результатом напруженої внутрішньої роботи (короткі репліки до матері, яка затялася покидати рідну піч і рідні могили; з водієм, що зачепив вербу і розірвав кору; з дядьком Василем, який по-споживацьки прицінюється до врятованої батьком верби). Сам батько асоціюється з вербою (*«Он усе пропадає пропадом, а ти – дерево. Знайшов, що жаліти»*) (В. Мастерова, с. 24).

Про те, що людське життя – це іграшка в байдужих руках, свідчить драматичне оповідання «Не той». Протистояння в тексті відбулося між інтересами механізатора та голови колгоспу, в якого замість серця – цифри плану, у відмежуванні холодної «ляльки» в медхалатіпологового відділення від болісних переживань батька про застуду немовляти-сирітки, в агресивності пихатих міліціонерів райвідділка, які компенсують невдоволення на людині, що підвернулася під гарячу руку, і заради вигранки забивають до смерті хлібороба, який їх годує.

Не протистояння, а безмежне терпіння й покірність матері перед лихою долею – домінантний мотив повісті «Мати».

Безпросвітня праця в гною на фермі і вічне порання в сільській господі, чоловікове пияцтво, грубі докори і п'яна хтивість, люті побої і безгрошів'я... І раптом – синова правда про неї саму, про приреченість «ішачити», коритися, бути беззахисною, жаліти у сліпому невіданні своїх визискувачів і їхніх розпещених синів. Морок безправ'я такий щільний, що сільській Марії здається, що навіть Божа Матір із церковної ікони ступає прямо на неї. Єдине, з чим героїня не може змиритися, що її сина звинувачено в убивстві, а значить, тінь провини падає й на неї, матір, бо виховувала, бо не захистила від жорстокого світу.

Головною особливістю текстів Валентини Мастерової є позачасова актуальність її творів. Авторка в текстах виконує роль поведиря, не претендуючи на наглядча-контролера, вона допомагає з'ясувати стосунки із самим собою, з циклічністю народних історій, а також демонструє «символічну метафору української долі» [Сизоненко 2005: 6], що й визначає характер прози.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагінець С. Нове життя «Сучої дочки» Валентини Мастерової. Жінка України : електронна газ. 2015. URL: <https://ukrainka.org.ua/node/6375>.
2. Сизоненко О. Свята правда – життєва і художня : [про роман В. Мастерової «Суча дочка»]. *Літературна Україна*. 2005, 27 жовт. С. 6.
3. Царук А. Координати простої довіри і доля-мачуха. *Літературний Чернігів*. 2018. № 3. С. 168–173.

ДЖЕРЕЛА

1. Мастерова В. На тому боці : збірка. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2017. 224 с.
2. Мастерова В. Смарагд : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2016. 288 с.

ЕСТЕТИЧНА ПАРАДИГМА ПОЕЗОТВОРЧОСТІ ГРИЦЬКА ЧУБАЯ В АНДЕГРАУНДІ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА

«Поезія українського андеграунду 60-70 років ХХ століття – явище виняткове, схоже на зоряний дощ серед непроглядної ночі, коли перед очима завороженого спостерігача за лічені хвилини проносяться каскади закличного і приреченого світла» (Г. Чубай, с. 5). Так писав у передмові до відомого «П'ятикнижжя» Грицька Чубая Костянтин Москалець.

Творчий шлях багатьох українських письменників покоління 60-х років ХХ століття починався у важких умовах цензурних обмежень та цькування, засуджувався через невідповідність їхнього слова канонами соціалістичного реалізму. Лише зараз ми можемо відкрити завісу творчості цілого покоління української інтелігенції, яка виступила з новими ідеями проти сталінської спадщини та несвободи тогочасного суспільного устрою.

Занепад тоталітарної ідеології дав змогу новій генерації трактувати твори близького минулого, відтак і переосмислити усталений, а отже, мертвий літературний канон.

«Час неначе велетенським густим ситом невблаганно й справедливо просіяв не лише історичні події кінця другого тисячоліття, а й імена, залишивши для пам'яті майбутніх поколінь тільки найдостойніші» [Кравець 2005: 5]. До таких, власне, належить ім'я поета й перекладача Г. Чубая (1949–1982). Цей митець слова був видатною, але водночас і трагічною постаттю свого часу. Він не зміг реалізувати свої здібності через переслідування тогочасної влади. А рання смерть поставила трагічну крапку на його творчості, залишивши нащадкам недописані твори. Геніальна обдарованість Г. Чубая виявилася ще в дитячому віці, коли він почав писати і друкуватись, як поет. У своїх ранніх творах він уникає того штучного пафосу, який був тоді нормою в офіційній літературі. Не маючи змоги друкуватись легально, Г.Чубай посідає одне із чільних місць та стає найцікавішим представником українського андеграунду та самвидаву. Про це йдеться в багатьох джерелах, присвячених

культурному руху цієї епохи. Поет послідовно розвивав літературу, починаючи від своєї першої рукописної збірки «Постать голосу», видрукуваної самвидавним способом у Рівному 1968 року, і завершуючи укладеним в останні роки життя рукописом зібраних творів «П'ятикнижжя», що побачив світ уже по смерті автора у книзі «Говорити, мовчати і говорити знову».

Поезія Г. Чубая свідчить, що він справді був одним із найцікавіших представників творчої інтелігенції 70-х років минулого століття, тобто важкого періоду суспільного застою в Україні. Його герой переживає рух людського духу від буденного життя до осягнення свого місця у світі. Д. Кравець зазначав: «Тільки великий поет міг відмовитись піти в літературне життя килимом, догідливо розстеленим під ногами владою. Він свідомо обрав заметіль і хурделицю, серед якої нелегко було встояти на ногах». [Кравець 2005: 37]

Творчість Г. Чубая утверджувала високий ідеал людини, гуманістичні цінності, які в ту епоху висміювалися як прояви вигаданого людинолюбства. У центрі уваги його поезій і поем конкретна людина, її чуттєво-ментальний світ, який нерідко стає беззахисним перед грубими впливами навколишнього середовища.

Ідеї піднесення та возвеличення людини були співзвучними загальному пафосу відродження нації, національної культури, національної еліти. Утвердження цих позицій у творах митця слова відбувалося через відкриття природи індивідуалізму, ідеальній людській сутності та національній культурній сутності. Г. Чубай зумів, незважаючи на заборони та переслідування, донести до людей своє чесне слово. У творчості і творчому спілкуванні він орієнтувався не на масу й масову свідомість, а на особистість, її індивідуальну свідомість, притаманний їй неповторний образ світу, який не може бути зведений до будь-яких загальників та «типових образів».

Абсурдність бунту проти системи призводить і до екзистенційної теми самогубства у поемі «Відшукування причетного» (Г. Чубай, с. 94), до шукання виходу для людини, яка губить себе в тотальному лицемірстві тоталітарного суспільства чи будь-якого суспільства, у якому панує фальш і брехня. Чи є вихід зі, здавалося б, безвихідної ситуації? Чи мало вихід втрачене покоління, яке, не бажаючи йти на компроміси з владою, не могло

вже, та і не хотіло скористатися хитрощами «шістдесятників», які «чіпляли» до своїх поетичних збірок «паровози» – дуже правильні, ідеологічно заангажовані вірші. Ці «паровози» мали би «протягти» повз незмигнє око цензора крамольні вірші, заховані десь поміж лірикою. Годі собі уявити, що Г. Чубай міг би написати такого «паровоза». Його оточення сповідувало цілковитий нонконформізм. Воліли бути «самвидавними» або «тамвидавними» [Денисюк 1989: 35].

Складні для сприйняття і поеми «Світло і сповідь» та «Марія». Особливо вражає остання, оскільки в ній поет розробляє екзистенційну тезу про неможливість спасіння. Його Марія не дочекалася Світла, не народила спасителя. Ніцшеанське «Бог помер» перетворюється в «Бог не народився», однак попри всю моторошність цього припущення, вихід є у тому, що Марія усвідомлює свою нездійснену місію, і люди мають усвідомлювати нездійснене призначення:

*Не стиняйте її,
бо то лише вона спромоглася б
для вас народити спасителя* (Г. Чубай, с.174)

Перу поета був підвладний будь-який літературний жанр. Він став визнаним майстром інтимної та особистої лірики, балад, чудових верлібрів і дуже цікавих та оригінальних дитячих віршів. А написані ним поеми досі вражають розмахом філософської думки та багатоплановістю. Г.Чубая цікавило усе від найменших дрібниць до глобальних масштабів. Політичні та соціальні проблеми, мораль, почуття та самопожертва – усе це можна знайти у творах автора. Але, найголовніше, що було притаманне його поезії раннього періоду, – вирішення світоглядної дилеми: пристосуватися на догоду владі чи залишитися самим собою й не загубити власної совісті, а отже, власної автентичності, неповторного голосу, зокрема й творчого. У світі, який здавався юному поетові тотальним вертепом, найважче – «...залишатися собою, від перших днів своїх і до останніх...» [Кучерук 1998: 7].

У творчості Г. Чубая простежується індивідуально – авторський підхід. Його вірші характеризуються:

– образністю (образи-символи вертепу, дзеркала, піску та інші);

- художнім естетичним мовленням (пробудити в читача необхідність читати прекрасне);
- використанням тропів (епітети, порівняння, метафори, алегорії тощо);
- запровадженням авторських новотворів (півподиху, екстазно, компромісити та інші);
- присутністю конкретно-чуттєвої лексики (для експресивності подачі тексту та легшим його сприйняттям).

Ні вірші, ані пісні поета не є «народними» і навряд чи коли-небудь ними стануть. Він не писав для «мас», а лише для «своїх» — для вузького кола справді вдумливих шанувальників. Людей, які однаково добре розуміють і мовлення, і мовчання. Які знають, що в мистецтві й те, й те є однаково важливим і промовистим.

Поезотворчість Григорія Чубая – своєрідний приклад протесту проти тогочасного ладу у вигляді зашифрованих образів та символів, які не всі у змозі зрозуміти. Образність, емоційна та чуттєва лексика, влучні художні засоби, використання новотворів – все це допомагає письменнику створити власний поетичний світ.

Хоча творчий доробок Г.Чубая не є великим за обсягом і вміщається в одну книгу, проте його естетична цінність, безперечно, висока. Крім того, пильної уваги потребує проблема з'ясування ролі цього автора в літературно-мистецькому житті того часу. Спогади багатьох діячів тієї епохи переконливо доводять, що він був одним із лідерів незалежного культурно-мистецького руху, він гуртував навколо себе середовище, яке теперішні дослідники називають явищем андеграунду (нелегальної, підпільної, невизнаної владою культури).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бентежний світ поезії Грицька Чубая. *Проблеми славістики*. Луцьк, 2005. С. 40–45.
2. Денисюк М. В немеркнучому світлі поезій. *Червона зірка*. 1989. 20 травня. С.4.
3. Дискурс біографії і творчості Грицька Чубая. *Українське літературно-мистецьке відродження 20-х років ХХ століття: питання стилю, проблематики, поетики, мови*. Черкаси : Брама, 2005. С. 87– 94.
4. Кравець Д. Творча діяльність Григорія Чубая в українській літературі 60-х – поч. 80-х років ХХ століття : дис...

канд. філол. наук: 10.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 185 с.

5. Кучерук В. Він не міг інакше. *Вісник Дубенщини*. 1998. 8 грудня. С. 4.

ДЖЕРЕЛА

1. Чубай Г. П'ятикнижжя. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 256 с.

2. Чубай Г. Плач Єремії / Поезії, поеми, переклади, спогади, фотознімки / Передм. І.Дзюби. Львів : Кальварія, 1998. 320 с.

Світлана Шалаєва

Наук. керівник – к. філол. н., ст. викл. Крупка В. П.

СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО ДЕТЕКТИВУ ЯК ЖАНРУ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Література останніх десятиліть у постмодерному художньому просторі зазнає певних переформатувань жанрового канону, а масова література потребує більш детального вивчення та створення сучасних наукових розвідок, що охоплювали б повністю це літературне явище. Так, за словами С. Філоненко, позаканонічні жанри поступово переходять на передній план, одночасно розмивається чіткість літературного канону, створюються нові жанри масової літератури (своєрідний жанровий гібрид) [Філоненко 2011: 29]. На думку М. Бахтіна, «жанр завжди один і той же і не той, завжди старий і новий одночасно. Жанр відроджується й оновлюється на кожному новому етапі розвитку літератури і в кожному індивідуальному творі даного жанру... Жанр живе сьогоднішнім, але завжди пам'ятає своє минуле, свій початок. Жанр – представник творчої пам'яті у процесі літературного розвитку» [Бахтин 1979: 120]. А тому досить важливим етапом є поява наукових розвідок, де об'єктом дослідження стає жанрова своєрідність творів саме масової літератури. Дослідженням цього літературного явища присвячено монографії С. Філоненко «Масова

література в Україні: дискурс/ гендер /жанр» та Т. Гундорової «Кітч і література. Травестії».

Метою статті є дослідження жанру жіночого детективу, ознайомлення із його специфікою, визначення основних критеріїв жанру.

Актуальність розвідки зумовлена активним розвитком української жіночої прози в масовій літературі, зокрема збільшення текстового масиву в жанрі детективу.

Детектив як жанр в українській літературі, на відміну від європейського та американського детектива з майже двохсотлітньою історією, завойовує інтерес лише у 20-х роках ХХ століття (Д. Бузько, М. Йогансен, О. Слісаренко, Ю. Смолич та ін.). Детективний жанр розглянуто в працях О. Барабан, М. Новікової, К. Шахової, Т. Гуляк, С. Передрій, Л. Дученко, Г. Кукси, І. Бойцун. Т. Гуляк у розвідці «Концепція детективного жанру в українській і російській літературі ХХ століття» зазначає: «У Росії й Україні у ХХ ст. детективний жанр не набув такої широкої популярності, як у країнах Європи та Америки, що зумовлено конкретними позалітературними чинниками, а саме: повною ізоляцією могутньої наддержави, у котрій процвітає соціалізм і під владою якої знаходяться дві вищезгадані країни. Якщо в державі панують рівність і справедливість, то немає причин для існування кримінального середовища і скоєння злочинів. Тобто немає прототипів для творення образів протагоніста й антагоніста художнього твору» [Гуляк 2013: 36]. Дослідниця також виділяє три основних періоди становлення детективного жанру з усіма внутрішньовидовими змінами, яких він зазнав упродовж століття, на українському просторі. І лише на третьому етапі (з 90-х років – до сьогодні) жанр детективу функціонує як цілком самостійний продукт, що репрезентує себе поліфонічним синтезом різноманітних жанрів.

Пожвавлення в українській літературі детективу, як зазначалося раніше, стає помітним наприкінці ХХ століття, коли за доволі короткий часовий проміжок український детектив проходить свій шлях становлення від класичного до постмодерністського тексту, увібравши в себе європейські та українські літературні традиції. Відповідно, збільшується кількість авторів, а жанр збагачується жіночою прозою (романи І. Роздобудько,

Є. Кононенко, Н. Шевченко, О. Ульяненко, Л. Лузіної). Літературознавиця Т. Гуляк вважає, що на розвиток гендерного питання в літературі «вплинули процеси асиміляції українськими письменницями західних ідей філософського, культурного, мистецького характеру А. Шопенгауера, Ш. Бодлера, Ф. Ніцше; моделювання у літературі повноцінного жіночого образу (з точки зору жінки-письменниці)» [Гуляк 2018: 154].

Читацька зацікавленість цим літературним явищем призводить до розширення меж, гібридизації різних жанрів масової культури. Феміністичний детектив посів одне з провідних місць в масовій літературі кінця ХХ століття, оскільки найбільш швидко відповів на потреби часу, а саме на спробу осмислення сучасного етапу розвитку історії [Титюк 2013: 125-126]. Жінка, що виступає не лише жертвою чи злочинцем, а цілком діяльною, активною особою в ролі приватного детектива, слідчого чи працівника поліції, вимагає перегляду жанрового канону [Філоненко 2011: 194]. Так, А. Титюк додає, що «письменниці-детективісти завжди прагнули до нових форм, та навіть у своїй детективній творчості не могли обмежитися жорсткими рамками. Прагнення А. Крісті вийти за жорсткі рамки жанру проявилось вже в романі «Вбивство Роджера Екройда» («The Murder of Roger Ackroyd») (1926), в якому вбивцею виявився сам оповідач, що категорично заборонялося суровими канонами детективістики» [Титюк 2013: 125]. В українському літературознавстві гендерний аспект у жанрі детективу досліджували А. Таранова, А. Титюк, Т. Гуляк, Л. Кицак, Г. Улюра.

У статті «Детектив очима жінки» (2007) Анна Таранова дослідила успіх жіночого детективу – феномену пострадянського простору в контексті розвитку цього жанру у світовій літературі, становлення образу жінки детектива, що являє собою «новий тип успішності, якого раніше не існувало в суспільній думці» [Таранова 2007: 232]. Критик протиставляє «жіночий детектив» звичному «чоловічому» (піджанр трилера, бойовика), пояснюючи популярність першого не тільки серед жіночої, а й серед чоловічої аудиторії. Автор статті також зауважує й те, що можливість визначення «жіночого детективу» за авторством, є досить сумнівним, оскільки сучасна масова література «незмінно й послідовно відмовляється від категорії «автор». Ця категорія

замінюється категоріями «серія», «бренд», «проект» [Таранова 2007: 235].

Другим і не менш важливим аспектом жіночого детективу являється наявність жінки як протагоніста роману. Оскільки це характеризується деталізацією «жіночого побуту». «Жіночий детектив, як він склався в масовій культурі, має властивість «опобутовлювати» страшно, наблизивши його на таку відстань, коли воно втрачає свій жахливий вигляд. Героїні, що розслідують злочини, або займаються цим професіонально, що привносить відтінок робочої рутини, або, опинившись у ролі «жертви», змінюють її на роль «ката», переслідувача. Вони, як правило, не можуть побудувати логічної версії, але з'являються в потрібний час у потрібному місці» – зазначає Н. Смирнова [Смирнова 2001: 135]. Такий антураж жіночих детективів не є результатом того, що авторка чи героїня є жінкою, а того, що потенційною читацькою аудиторією є жінки [Таранова 2007: 235]. Тому найчастіше можемо спостерігати, що детективна лінія переплітається із любовною, часом друга навіть переважає першу. Також специфіка жіночого детективу полягає у своєрідному пропагуванні сімейних чеснот і цінностей, що знову ж таки наштовхує на думку про орієнтованість на певну споживацьку аудиторію.

Більшість дослідників визначають український жіночий детектив досить неоднорідним явищем сучасної літератури. А. Таранова визначає два шляхи розвитку цього жанру: «детективно-жіночий, «іронічний» та «серйозний» наближений до зразків англійської літератури. Т. Гуляк поділяє жіночий детектив, за його стильовими ознаками, умовно на науково-фантастичний, іронічний, інтелектуальний, соціально-психологічний, містичний та поліфонічний та чітко наводить приклади творів до кожного виду [Гуляк 2018: 155]. Так до науково-фантастичного віднесено детектив А. Серової «Правила гри», котрому довелось перемогти в «Коронації слова» (2000). Чи не єдиний екземпляр іронічного детективу, за визначенням IV Всеукраїнського конкурсу романів та кіносценаріїв «Коронація слова – 2003», представлений романом Н. Очкур «Учора і завтра». Романи «Імітація» Є. Кононенко, «Крутая плюс» М. Меднікової – інтелектуальний жіночий детектив. «Обіцяю не вбивати» Д. Дідковської можна віднести до соціально-психологічного детективу, а от роману Н. Тисовської «Три таємниці

Великого озера» притаманні містичні та фольклорні елементи. А «відверто поліфонійним» дослідниця називає детективні романи І. Роздобудько [Гуляк 2018: 156]. Аналізуючи український жіночий детектив як частину популярної маслітератури, Н. Герасименко приходить до висновку, що сучасні українські авторки створили тип такого детективу, який би цілком задовольняв естетичні та якісні потреби жіночої аудиторії, оскільки він цілком відрізняється від запропонованих жорстких «чоловічих» радянських детективів [Герасименко 2010: 91].

Отже, жіночий детектив як жанр масової літератури сформувався на пострадянському просторі і завоював вільну нішу серед сучасної постмодерної літератури, продовжує розвиватись, вбираючи в себе ознаки класичного, модерного та постмодерного текстів. Безсумнівно, цей жанр заслуговує на подальше вивчення як частина феномену жіночої масової літератури. Особливо привертають увагу дослідження гендерного та феміністичного дискурсу детективних романів, оскільки ментальність української нації має схильність до ознак матриархальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва : Сов. Россия, 1979. [4-е изд.]. 320 с.
2. Герасименко Н. Популярна література кінця ХХ–початку ХХІ ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2010. 264 с.
3. Гуляк Т. Жанрова своєрідність українського жіночого детективу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. / Серія: Філологія.* Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2018. Вип. 37. Том 1. С. 153–158.
4. Гуляк Т. Концепція детективного жанру в українській і російській літературі ХХ століття. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. / Серія: Філологічні науки.* Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. № 28. С. 35–39.
5. Смирнова Н. Женский детектив. *Тендерный конфликт и его репрезентация в культуре: Мужчина глазами женщины.* Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2001. С. 134-140. [Електронний ресурс]. URL: <http://old.guelman.ru/slava/kursb2/7.htm>.
6. Таранова А. Детектив очима жінки. *Актуальні проблеми слов'янської філології* : міжвуз. зб. наук. статей / Відп. ред.

В. А. Зарва. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. Вип. XIV: Лінгвістика і літературознавство. С. 231-239.

7. Титюк А. Жанр «жіночий детектив» в оцінках літературної критики. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство*. 2013. Вип. 2(2). С. 122-128.

8. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр : монографія. Донецьк: ЛАНДОН–ХХІ, 2011. 432 с.

Ірина Яроцька

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Поляруш Н. С.

ФЕНОМЕН МЕМУАРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мемуари (франц. *memoires* – спогади) – це особистісна література з акцентом на соціальних, історичних, культурних, літературних і філософських проблемах, що опирається на історичні або автобіографічні факти і спрямована на процес самопізнання людини, окреслення образу часу, нації тощо. Ця література зосереджується на онтологічних питаннях часу і проблемах екзистенції людини в певну епоху вказує на суспільну представницьку функцію мемуарів. Вивчення мемуарної літератури у теоретичному аспекті є важливою проблемою сучасної літературознавчої науки серед її дослідників (О. Галич, Г. Мережинська, В. Барахов, М. Федунь та ін.).

Дослідники залежно від домінування змісту розповіді спогадову літературу поділяють на «мемуарно-історичну» (А. Тартаковський), «історико-мемуарну» (В. Полек), «автобіографічно-історичну» (Г. Мережинська), «мемуарно-автобіографічну» (Г. Єлізаветіна), «автобіографічно-мемуарну» (М. Федунь), об'єктну, суб'єктну й об'єктно-суб'єктну, екстравертну, інтравертну і синтетичну. «Література факту» розрізняється також за тематичними чинниками (спогади військового, мистецького, політичного та іншого характеру, подорожня література), соціальним станом авторів (спомини духовенства тощо), за суб'єктивною належністю, що

зумовлює рівень художності (письменницькі й неписьменницькі). Мемуари – це формування літератури. Вони поєднують ознаки жанрів художньої літератури й документалістики, а відтак належать до проміжного родо-жанрового утворення (О. Галич). На думку вчених, «незалежно від того, якого елемента більше (документалізму чи художньо-образного узагальнення), мемуарна література набирає самостійного значення в жанрах подорожньої та мартирологічної літератури, записної книжки, щоденника, листа, нотатки, репортажу, нарису, автобіографії, літературного портрету, некрологу, філософських есе й епічних автобіографічних спогадах [Видашенко 2005: 279].

Мета статті – з'ясувати жанрову природу мемуарної літератури як окремого утворення, її різновидів.

За складністю організації тексту мемуари поділяються на мемуари простої жанрової форми (некрологи, листи, письменницькі записники, нотатки), ускладненої (щоденники, літературні портрети) та мемуари з використанням готових жанрів художньої літератури (оповідання, повісті та романи, рідше нариси та есе).

Як відомо, «Жанри літератури «nonfiction» не є архітектонічно замкненими формами, бо мемуаристика межує з художньою літературою і для неї властивою є внутрішня дифузія жанрів (текст літератури спогадів може поєднувати ознаки кількох жанрів мемуарної літератури)» [Видашенко 2005: 279]. Я. Явчуновський слушно відзначив, що «література факту» споріднена з документальним кінематографом, бо для двох видів мистецтва «спільним джерелом інформації є реальні події і люди»; з документальною драмою, бо ця література вдається до прямого цитування; і з художньою фотографією, бо обидва види мистецтва базуються на «узагальненні і здатності виразити особливе, суттєве і типове в одиничному» [Явчуковский 1974: 88]. В. Барахов звернув увагу на те, що деякі мемуаристи здатні «живописати словом», і підкреслив зв'язок мемуаристики з образотворчим мистецтвом [Барахов 1976: 125]. Жанрові модифікації текстів мемуарної літератури залежать від особистості автора, його світогляду, стилю писання, бо є не тільки «літературою факту», а й «літературою особистого документа» (М. Чермінська), документом спогадів, споминів і сповідей, для яких іманентним є орієнтація на літературу «fiction».

Зв'язок мемуарної і художньої літератури є очевидним. Мемуари, маючи своєрідні риси, багатьма своїми гранями торкаються жанрів художньої літератури, насичують її життєвими спостереженнями, сюжетами, темами, мотивами. Будь-який жанр мемуаристики впирається і будується як на історичному, так і на біографічному чи автобіографічному фактах водночас. Документ як реальний історичний чи (авто)біографічний факт лежить в основі більшості творів літератури. Документальний факт літератури «nonfiction» стає «матеріальною базою» (К. Даніелян), «прототипом» або «сюжетною канвою» (М. Федунь) і «головним джерелом живлення» (П. Палієвський) художньої літератури. Автор мемуарного тексту може використовувати різні варіанти художніх засобів (символи, образи, алегорію, гротеск, іронію тощо), прийоми узагальнення, типізації, психологічне проникнення у внутрішній світ протагоніста. У спогадовій літературі на основі філософських узагальнень, аналізу подій і синтезу поглядів, ідіостилю автора, його майстерності в організації розповіді конкретна дійсність, створена з фрагментів занотованих автором реальних подій, перекодовується в «образ світу» («образ часу», «образ епохи») і поглинається «художньою структурою» (Л. Гінзбург). Мемуарні жанри постають як «жанри-хамелеони» (С. Рудзієвська), у яких факти і спогади як елементи документальної літератури, накопичуючись у тексті, формують художній образ часу. С. Рубінштейн слушно вказував, що «спогади – образ, віднесений до минулого» [Рубінштейн 1989: 329]. М. Федунь також наголошує на «родовій належності мемуарів до художньої літератури» [Федунь 2010: 49]. Мемуарна література еволюціонує до художньої форми і в таких ознаках, як художність, типізація та дуальна репрезентація подій у рефлексіях об'єктивного зображення історичного факту та суб'єктивного ставлення до нього автора. Белетристика використовує мемуарність і як художній прийом, і як засіб типізації та узагальнення («Неопубліковані мемуари Хосе Антоніо Прімо де Рівери» К. Рогаса, «Патетична соната» М. Куліша, «Повість про санаторійну зону» М. Хвильового). «Література факту» перебуває на межі з публіцистикою, бо для неї є нормою «поєднання оповідних прийомів з об'єктивним викладом і публіцистичністю». Тяжіння до публіцистики на думку вчених є результатом прагнення

автора окреслити власні світоглядні, політичні й ідеологічні погляди у формі злиття емоційного з раціональним.

Значну роль у виділенні мемуаристики в окремий жанр відіграли ідеї Аристотеля про взаємозв'язок змісту й форми твору, що є одним із домінантних аспектів у класифікації жанрів. Однак, Л. Чернец підкреслив: «час і «проблематика» письменника, диспозитивність його творчих інтересів» є також жанроутворювальними факторами» [Чернец 1982: 95].

Характерним для всіх жанрів мемуарної літератури є особистісний первень або зорієнтованість на репродукування подій особистого та громадського життя в дзеркалі символічної автобіографії та суб'єктивних записів, ретроспективність та пам'ять (О. Галич, І. Василенко, Н. Іванівська, М. Коцюбинська, А. Тартаковський).

Особистісна позиція автора є джерельною основою текстів мемуаристики. Саме автор обирає зміст, структуру та поетику тексту, на основі яких формується концепція «людина-світ». Різновиди мемуарної літератури по-різному розкривають образ автора. У листах відтворені стосунки з людьми, щоденники репрезентують людини через її роздуми, переживання і враження. Записки (записники) вміщують чернетки майбутніх творів автора, думки, уривки фраз, творчі плани і, розкриваючи творчу лабораторію письменника, презентують автора як митця. Автобіографія репрезентує автора через життєвий шлях, моменти його життя. Нотатки наближені до записок, бо розкривають творчу лабораторію автора, але є літературно опрацьованим матеріалом, у якому наратор репрезентований через авторську позицію. Літературний портрет спрямований на розкриття характерних рис сучасника автора через опис кількох зустрічей з ним. Автор виявляє себе через його позицію. Літературний портрет і мемуарний некролог як модифікація літературного портрета тотожні за структурою, поетикою, зверненням до ретроспекції, суб'єктивності оцінки та активної авторської позиції. У листі, щоденнику, автобіографії предметом зображення є авторське «Я», його життя, становлення його внутрішнього світу, формування його особистості через фактографічний опис подій життя або роздумів. Записки й нотатки стають способом презентації світогляду автора через

художнє «Я» – це думка, задум, який буде використаний у майбутньому творів.

Однією з ознак мемуарних жанрів є їх суб'єктивність («структурно-організуючий принцип мемуарної оповіді», «закон мемуарного жанру» (А. Тартаковський). Це є відкрито виражений особистісний первень, що розкриває особистість автора мемуарів, його світогляд, політичні й естетичні переконання, погляди на центральні проблеми спогадів, що дозволяє репродукувати концепцію певного часу через події та людей і подається через різноманітні форми авторської свідомості та ставлення й сприймання наратора.

Для мемуаристики характерна діалектика суб'єктивного та об'єктивного, фактографічного, за М. Федунь, / документального, за Г. Мережинською, планів. На цей важливий параметр мемуарних жанрів впливає особистісний первень. Об'єктивними показниками записів-спогадів, їх об'єктивною реальністю є самі наратори, протагоністи, реальні люди, дати, прізвища, географічні назви, правдиве подання (опис) подій, правильна інтерпретація документа (факту). У літературі «nonfiction» на основі перманентного синтезу об'єктивного та суб'єктивного наратор витворює власну концепцію часу.

Ідейною ознакою творів мемуаристики є концептуальність, яка є образним репродукуванням погляду автора-наратора на дійсність у мемуарному творів. Його автор подає власну суб'єктивну концепцію подій через композиційне розміщення матеріалу, добір та розташування фактів, їх естетичне освоєння та характерокреаційні вирішення, тому текст спогадової літератури – це «зцементована» цілісність» (М. Федунь) поетики.

Особливість мемуарної літератури оприявнюється в змістовій сутності її жанрів, і в структурних компонентах, властивих кожному з них. Автор під час роботи над мемуарним твором обирає певний власний стиль, що найбільш відповідає вираженню авторської ідеї та зображенню реальних ретроспективних подій, очевидцем і поціновувачем яких був. Він дотримується традиційної концепції щодо структурних вимог жанру, постійно веде пошук і добирає об'єкти художнього зображення, засоби й форми їх творення, надаючи перевагу тим, які допомагають чіткіше відтворити ідеологічну, філософську, естетичну, релігійну, аксіологічну і

літературну концепцію автора-наратора, протагоніста. Отже, пошуки, літературний хист і художній смак автора дають основу для зародження як нових жанрових трансформацій, так і для генези нових жанрів мемуаристики. Цей процес триває, і мемуарні жанри весь час перебувають у постійній динаміці, що є іманентною ознакою спогадової літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барахов В. Искусство литературного портрета. Москва : Наука, 1976. 184 с.
2. Видашенко Н. Щоденник та його екзистенціальна сутність (на матеріалах щоденників О. Довженка та А. Любченка). Філологічні семінари. Художня форма / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. Вип. 8. С. 278–283.
3. Рубинштейн С. Основы общей психологии : У 2 т. Москва : Педагогика, 1989. Т. 1. 486 с.
4. Федунь М. Вітчизняна мемуаристика в Західній Україні першої половини ХХ століття : історичні тенденції, жанрова специфіка, поетика. Івано-Франківськ, 2010. 452 с.
5. Чернец Л. Литературные жанры : проблемы типологии и поэтики. Москва : Изд-во МГУ, 1982. 191 с.
6. Явчуковский Я. Документальные жанры : образ, жанр, структура. Саратов, 1974. 232 с.

РОЗДІЛ I ДИДАКТИЧНІ СТУДІЇ

Вікторія Лабунець
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Віннічук А. П.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Сучасний освітній простір характеризується новою парадигмою освіти. На нашу думку, вона заснована на індивідуалізації і диференціації освіти, варіативності та альтернативності освітніх систем, прогностичності та адаптованості до змінних умов соціально-економічного середовища, інтересах і здібностях тих, хто навчається. Відповідно до даної парадигмою освіта повинна сприяти розвитку людини у процесі розвиваючого способу життя, будуватись на діагностиці розвитку особистості, перейти до виховання культури людської гідності.

Аналіз наукових публікацій з проблеми інтерактивного навчання дає змогу зазначити, що використання інтеракцій у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи привертає увагу багатьох дослідників, котрі розглядають інтерактивне навчання як інноваційне педагогічне явище, як інструмент освоєння нового досвіду. Висвітлення досвіду впровадження інтерактивних технологій. Значний внесок у розробку проблем інтерактивних технологій зробили вчені В. Беспалько, М. Кларін, Е. Пехота, Г. Селевко, О. Пометун, Л. Пироженко та ін. Отже, аналіз наукових джерел доводить, що проблемі застосування інтерактивних технологій у загальноосвітній школі приділено достатньо уваги в наукових працях. Однак досі не має єдиного підходу до поняття «інтерактивні технології навчання».

Мета статті – окреслити поняття інтерактивного навчання, визначити сутність та особливості використання інтерактивних технологій навчання.

Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської від слова «interakt», де «inter» – взаємний і «act» – діяти. Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну передбачену мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Таке навчання передбачає роботу в парах, трійках, малих і великих групах, навчальні ігри, дискусії тощо.

Раніше в педагогічній літературі термін «інтерактивні технології навчання» не вживали, але використовували такі поняття, як «технологія активного навчання», «активні методи навчання», «інтерактивне навчання». Існують різні підходи до визначення інтерактивного навчання. Одні й ті самі інтерактивні технології називають технологіями, методами або прийомами [Колеченко 2002: 1].

За методом, що переважає, інтерактивні технології навчання характеризуються як розвивальні, саморозвивальні, діалогічні, комунікативні, ігрові, творчі. О. Пометун і Л. Пироженко запропонували класифікацію інтерактивних технологій навчання залежно від форм навчання, в яких вони реалізуються. Залежно від мети заняття та форм організації навчальної діяльності учнів вони об'єднали інтерактивні технології навчання в чотири групи:

1. Інтерактивні технології кооперативного навчання.
2. Інтерактивні технології колективно-групового навчання.
3. Інтерактивні технології ситуативного моделювання.
4. Інтерактивні технології відпрацювання дискусійних питань

[Пометун 2004: 2].

На уроках літератури нові технології навчання спрямовані на розвиток в здобувачів освіти здатності бачити проблеми, виявляти суперечності, висувати гіпотези, оригінальні ідеї, аналізувати, інтегрувати, трансформувати та синтезувати інформацію, здійснювати пошук, дослідницьку діяльність. Спробуймо розглянути сучасні інтерактивні навчальні технології в тих моделях, які, на нашу думку, доцільно застосовувати у викладанні української літератури. Сутність інтерактивного навчання (за Н. Суворовою) полягає в тому, що в навчальний процес залучаються всі здобувачі освіти. При цьому їм надається змога

рефлексувати з приводу того, що вони знають та думають. Колективна діяльність здобувачів освіти у процесі пізнання і засвоєння літературного матеріалу передбачає індивідуальний внесок кожного в навчальний процес, обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. При цьому має панувати атмосфера доброзичливості та взаємної підтримки. На такому уроці діти емоційно і вдумливо сприймають твір мистецтва слова, здобувають якісні, системні, сучасні знання, вільно оперують ними в нових умовах. Отже, на перший план ставляться потреби дитини в пізнанні, самоствердженні, творчості, емоційній насолоді, спілкуванні, праці, самостійності, теоретичній і практичній озброєності, грі, тобто самореалізації [Суворова 2001: 3]

Специфікою інтерактивних уроків є обов'язкова копітка попередня домашня робота учня з різноманітним матеріалом і багатьма літературними джерелами за раніше оголошеною вчителем проблемною темою. Тоді такі уроки будуть особливо цікаві.

Пошукові методи інтерактивних технологій у викладанні української літератури:

Аналіз художнього тексту на межі з іншою галуззю гуманітарної науки – естетикою, історією, мистецтвознавством, народознавством.

Бесіда з Сократом – учні ставлять проблемні питання і шукають шляхи їх вирішення.

Ділова гра – відтворення поведінки і роботи конкретних працівників (учителя, редактора, журналіста, перекладача).

Дискусія – обговорення складної проблеми, пошук істини.

Творча лабораторія – учасники мікрогруп подають свої творчі здобутки: вірші, міні – твори, новели, сценарії.

Мозковий штурм – технологія колективного обговорення, що використовується для пошуку кількох варіантів розв'язання конкретної проблеми. Спонукає учнів розвивати уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки. Саморозвиток – учень сам аналізує свій виступ, критично оцінює себе, вказує на недоліки.

Проблемний семінар – під час роботи в групах учні доходять істини, пройшовши шлях суперечок і дискусій.

Акваріум – кілька учнів ведуть дискусію, а закріплені за ними спостерігачі уважно стежать, а потім висловлюють свої зауваження, коментарі.

Літературні диктанти – ілюстративний, цитатний, хронологічний, логічний. Інтерв'ю з автором, літературознавчі повідомлення, дослідження, гра «Зміни сюжет», «мозаїка», «карусель», «дерево рішень», «судове засідання» тощо.

Спільні проекти – дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні, прикладні. Урок запитань – відповідей – доречний для закріплення та узагальнення чималої теми чи розділу навчального матеріалу.

Урок самоконтролю – за допомогою контрольних карток учні перевіряють свої знання [Щербина 2005: 4]

Отже, інтерактивне навчання – така організація навчального процесу, за якої неможлива неучасть у процесі пізнання: або кожен учень має конкретне завдання, за виконання якого він повинен публічно відзвітуватися, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою завдання.

Інтерактивні методи – це посилена педагогічна взаємодія учасників педагогічного процесу, інструментами і провідними ознаками якої є полілог, діалог, мисленнєва діяльність, смислотворчість, міжсуб'єктні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія тощо.

Використання інтерактивних технологій – не самоціль. Це лише засіб для досягнення тієї атмосфери в класі, яка найкраще сприяє співробітництву, порозумінню й доброзичливості, надає можливість дійсно реалізувати особистісно орієнтоване навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий : пособ. для препод. СПб. : КАРО, 2002. 368 с.
2. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
3. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы. *Инновации в образовании*. 2001. № 5. С. 106–107.
4. Щербина Л. Використання інтерактивних технологій на уроках української літератури. *Українська мова і література в школі*. 2005. №1. С.31–34.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Борисова Наталія Валентинівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: сучасна дитяча література та методика її вивчення.

Брижата Діана Василівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: проза Михайла Стельмаха.

Гарник Діана Анатоліївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, ономастика.

Григорович Олександра Богданівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: історична проза Юрія Мушкетика.

Гульчак Юлія Сергіївна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: українська девіатологія.

Дерещук Вікторія Вікторівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: психологізм сучасної української прози.

Довбенко Інна Андріївна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: проблеми культури мовлення.

Драпак Дар'я Володимирівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: граматична система сучасної української мови.

Дрозд Оксана Василівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: українська ономастика.

Єреховська Олена Василівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: український ономастикон.

Казмірчук Ірина Русланівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова та література)»). Наукові інтереси: літературна ономастика.

Ковалюк Богдана Володимирівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: сучасна жіноча проза.

Козак Марія Вікторівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: okazionalna лексика в мові сучасної української періодики.

Кондрашова Вікторія Анатоліївна – студентка 3-го курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і

література)»). Коло наукових інтересів: літературознавство, діалектологія, ономастика.

Лабунець Вікторія Василівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: інтерактивні технології навчання української літератури.

Лялюк Дарія Сергіївна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: сучасна українська поезія.

Марчук Тетяна Вікторівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова та література»). Наукові інтереси – українська лінгвостилістика.

Мельник Ганна Григорівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: синтаксис простого ускладненого речення.

Мерчук Валентина Юріївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха (спеціальність Філологія. Українська мова і література). Коло наукових інтересів: ономазіологія, лексикологія української мови.

Назарова Анастасія Євгенівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: концепти україномовної картини світу.

Петренко Руслана Олександрівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й

література»). Наукові інтереси: мовні анормативи в сучасних медіатекстах.

Петрик Діана Іванівна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: українська лінгвостилістика.

Рудь Валентина Вадимівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: концептуальна лінгвістика.

Скічко Ірина Анатоліївна - здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія (Українська мова та література)»). Наукові інтереси: еліптичні структури в сучасній українській періодиці.

Слободянюк Наталія Сергіївна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова й література»). Наукові інтереси: валентісний підхід вивчення повнозначних словоназв.

Стецюра Аліна Олександрівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова та література)»). Наукові інтереси: український ономастикон.

Федорчук Наталія Ігорівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси – фразеологія української мови, лінгвостилістика.

Химич Марина Василівна - здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: вивчення мовностилістичної структури історичних романів другої пол. XIX ст. про добу козацтва.

Шаласва Світлана Іванівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»). Наукові інтереси: сучасна українська література, жанрові модифікації детективу.

Шпильчук Юлія Миколаївна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література»). Наукові інтереси: концептуальна лінгвістика.

Яроцька Ірина Олександрівна – здобувач СВО магістр факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). Наукові інтереси: українська література XX – початку XXI століття.

Науково-навчальне видання

Філологічні студії:
збірник наукових праць студентів і магістрантів
факультету філології й журналістики імені
Михайла Стельмаха

Випуск 18

Макет і комп'ютерна верстка – І. В. Гороф'янюк
Фото на обкладинці – Я. Р. Пилипенко

Підписано до друку 01.06.2020.
Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 18,25. Обл.-вид. арк.
Наклад 40 прим. Зам. № 2650.

Віддруковано з оригіналів замовника.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Нілан-ЛТД»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000.
E-mail: info@tvoru.com.ua, <http://www.tvoru.com.ua>